

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİNLER TARİHİ)
ANABİLİM DALI

TÜRK HALK İNANIŞLARINDA KADIN
ALGILAMALARI

Rukiye Aysun İNAN

Yüksek Lisans Tezi

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİNLER TARİHİ)
ANABİLİM DALI

TÜRK HALK İNANIŞLARINDA KADIN
ALGILAMALARI

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan:
Rukiye Aysun İNAN

Danışman:
Doç. Dr. Durmuş ARIK

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİNLER TARİHİ)
ANABİLİM DALI

TÜRK HALK İNANIŞLARINDA KADIN
ALGILAMALARI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Durmuş ARIK

Tez Jürisi Üyeleri

Adı-Soyadı

İmzası

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	IV
KISALTMALAR	VI
GİRİŞ	1
1. Çalışma İle İlgili Genel Bilgiler	1
1.1 Konunun Seçimi.....	1
1.2 Yöntem, Kapsam ve Sınırlılıkları.....	1
1.3 Kaynaklar.....	2
2. Çeşitli Kültürlerde ve Dinlerde Kadın	3
2.1 Mezopotamya'da Kadın.....	3
2.2 Mısır'da Kadın.....	4
2.3 İran'da Kadın	4
2.4 Eski Yunan'da Kadın.....	5
2.5 Hititler'de Kadın.....	6
2.6 Çin'de Kadın.....	7
2.7 Hindistan'da Kadın.....	8
2.8 Eski Roma'da Kadın.....	9
2.9 Yahudilik'te Kadın.....	10
2.10 Hıristiyanlık'ta Kadın.....	16
2.11 İslam'da Kadın	19
BİRİNCİ BÖLÜM: TÜRKLERDE KADIN	25
1. Sosyal ve Kültürel Hayatta Kadın	25
1.1 Aile Hayatında Kadın.....	27
1.2 Siyasi ve İdari Hayatta Kadın.....	33
1.3 Dini Hayatta Kadın.....	35
1.4 Destanlarda Kadın.....	38
1.5 Mitolojide Kadın.....	44

1.6Kutadgu Bilig'de Kadın.....	46
1.7 Divan-ı Lügati't-Türk'te Kadın.....	49
İKİNCİ BÖLÜM: TÜRK HALK İNANIŞLARINDA KADIN.....	50
1. Geleneksel Türk Dini İnanışları.....	50
1.1Tanrı İnancı.....	50
1.2Yer-Su Kültü.....	51
a. Dağ Kültü.....	51
b. Su Kültü.....	53
1.3Ateş-Ocak Kültü.....	53
1.4Atalar Kültü.....	54
2. Türk Halk İnanışlarında Kadın.....	55
2.1 Geçiş Dönemleri.....	55
2.1.1 Doğum.....	56
a. Doğum Öncesi.....	56
aa. Hamile Kalma.....	56
ab. Hamilelik	59
ac. Cinsiyet Tahmini.....	60
ad. Aşerme.....	62
b. Doğum.....	63
ba. Doğum Esnası.....	63
bc. Çocuğun Eşi ve Göbeği.....	66
c. Doğum sonrası.....	70
ca.Kırk Basması.....	70
cb. Kırklama.....	73
cc. Alkarısı.....	75
cd. Çocukla İlgili İnanışlar.....	78
2.1.2 Evlilik.....	81
a. Görücü.....	81
b. Söz Kesme.....	82
c. Nişan.....	83

d. Gelin Hamamı.....	85
e. Bayrak Asma Töreni.....	86
f. Kına Gecesi.....	88
g. Nikah	90
h. Gelin Evden Çıkarken.....	92
ı. Düğün.....	97
i. Gelin Eve Girerken.....	101
j. Duvak-Paça Günü.....	107
k. Kısmet Açma.....	108
l. Diğer İnanışlar.....	111
2.1.3 Ölüm.....	112
a. Ölüm Öncesi.....	113
aa. Belirtiler.....	113
ab. Kaçınmalar	116
b. Ölüm Esnası.....	117
c. Ölüm Sonrası.....	119
2.2 Kadın Evliya Türbeleri.....	121
2.3 Umay- Fadime Ana İnanıcı.....	126
SONUÇ.....	130
KAYNAKÇA.....	133
FOTOĞRAFLAR.....	146

ÖNSÖZ

Din, kültürün içerisinde kendisine yer bulan bir olgudur. Toplumlar din değiştirirse de kültürün içine işlemiş olan, eski dine ait birçok unsur genel olarak etkisini sürdürür. Toplumlar; eski inanışlarını, örf, adet ve uygulamalarını bütünüyle terk edemez. Kabul edilen din ilahi bir din olduğunda da çoğu zaman durum değişmez.

Halk inanışları, halkların geçmişten günümüze taşıdığı inanışların bütünü olarak tanımlanır. Bazı toplumların yeni kabul ettikleri dinin yanında halk inanışlarını ayrı bir kategoride muhafaza ettiği görülse de, genellikle bu tür inanışlar kabul edilen din ile bütünleşmiş bir halde bulunurlar.

Günümüzde çoğunluğu Müslüman olan Türklere genelde farklı dinleri benimsemiş olanların da halk inanışları; geleneksel Türk inancının etki ve izlerini taşımaktadır. Günlük yaşamda farkında olmadan yapılan pek çok şeyde geleneksel Türk dininin ve inanışlarının etkisindeki halk inanışları kendisini gösterir.

Türk halk inanışları Orta Asya'dan günümüze kadar geçen süre içerisinde bazen kendisini olduğu şekliyle muhafaza ederek, bazen komşu kültürlerin ya da yeni benimsenen dinin etkisiyle bir takım değişikliklere uğrayarak yaşamaya devam etmiştir. Tezde kadın ile ilgili halk inanışlarından yola çıkılarak kadın algılamalarına ulaşılmaya çalışılmıştır.

Giriş kısmında çeşitli din ve kültürlerde kadından bahsedilerek, tarihte kadının serüvenine genel bir bakış sağlanmıştır. Ayrıca Türklere zaman zaman komşu olmuş bu din ve kültürlerin Türk halk inanışları üzerinde ne gibi etkileri olduğu tespit edilmek istenmiştir.

Birinci bölümde Türklere kadının tarih boyunca sosyal ve kültürel yeri hakkında genel bilgi verilmiştir. Ayrıca bu bilgilere kaynaklık eden yazılı ve sözlü edebiyatta, mitolojide kadının yeri irdelenmiştir. Bu bölümle halk inanışlarının yaşadığı ortamda, kadının yerinin anlaşılması amaçlanmıştır.

İkinci bölümde halk biliminde kullanılan yöntemlere sadık kalınarak geçiş dönemleri olan doğum, evlilik ve ölümden kadın ile ilgili halk inanışlarına yer

verilmiştir. Bunların haricinde Türk halk inanışları kapsamında değerlendirilmesinin uygun görüldüğü birkaç başlığa da yer verilmiştir. Kadın ile ilgili halk inanışlarından hareketle, kadın algılamaları çözümlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın oluşması sırasında büyük bir sabırla yardımlarını benden esirgemeyen çok değerli hocam Doç.Dr. Durmuş ARIK'a; manevi desteklerini her zaman hissettiğim kardeşim Ekrem İNAN ve babam Hamza İNAN'a; hayatıma bir şekilde giren ve bu konuyu seçmemde ve ilerlememde etkisi olan bütün kadınlara; ve hayatımdaki en değerli kadın annem Hatice İNAN'a şükranlarımı sunarım.

Rukiye Aysun İNAN

Ankara 2010

KISALTMALAR

d: Doğum tarihi

h: Hicri

m: Miladi

ö: Ölüm tarihi

s.: Sayfa

Bkz.: Bakınız

C.: Cilt

Çev.: Çeviren

Der.: Derleyen

DEÜİFD: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

DİA: Diyanet İslam Ansiklopedisi

DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları

Karş.: Karşılaştırınız

MEB: Milli Eğitim Basımevi

MFD: Milli Folklor Dergisi

M.Ö.: Milattan Önce

S.: Sayı

SİFD: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

UİFD: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

TDK: Türk Dil Kurumu

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

TTK: Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

1. Çalışma İle İlgili Genel Bilgiler

1.1 Konunun Seçimi

Çeşitli bilim alanlarında insanı konu edinen, hatta ayrı ayrı kadını ve erkeği çeşitli yönleriyle ele alan çalışmalar ve araştırmalar yapılmıştır, yapılmaktadır. Dinler Tarihi incelendiğinde Tanrının insanı kadın ve erkek olmak üzere iki farklı cins olarak yarattığı, onlara çeşitli sorumluluklar yüklediği görülmektedir. Bununla birlikte dinlerde ve kültürlerde kadın ve erkek algılamalarında farklılıklar ortaya çıkmış, özellikle kadınla ilgili çok sayıda inaniş rastlandığı görülmüştür. Bu bağlamda Türklerde ve Türk halk inanışlarında kadın etrafında sayısız inanişin bulunduğu dikkat çekmiştir.

Halk inanışlarında kadınla ilgili algılamaların erkek etrafında oluşandan daha çok olduğu görülür. Kadın, belki de doğurgan olması, insanlığın kaderinin ona bağlı görülmesi gibi sebeplerle diğer cinse göre daha çok öne çıkmış, etrafında çok sayıda inaniş oluşmuştur. Geçmiş kültürlere bakıldığında sevgi, şefkat timsali olarak görülen kadın algılamasından dolayı meleklerin kadın olarak tasvir ve tahayyül edilmesi tesadüf değildir. Bu ve bunun gibi nedenlerle Türk topluluklarında ve Anadolu'da kadının etrafında pek çok halk inanişi oluşmuştur.

Tezde, Türk kültüründe kadın algılamalarının doğru anlaşılmasında dikkate alınması gereken önemli konulardan birinin halk inanışları olduğundan hareketle, bu inanışların kökleri, etkileri ve kadın algılamalarındaki yeri araştırılmış ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1.2. Yöntem, Kapsam ve Sınırlılıkları

Tezde kadın algılamaları, kadın etrafında oluşan halk inanışlarından yola çıkılarak incelenmeye gayret edilmiştir. Bunun yanında kadın algılamalarının oluşmasında geleneksel Türk kültürünün ve diğer kültürlerin rol ve etkilerinin belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda tez ilk olarak, Türk kültüründe kadının yerinin belirlenmesini kapsamıştır.

Tarihte Türkler çok geniş bir coğrafyaya yayılmış ve günümüzde de geniş bir coğrafyada varlığını sürdürmektedir. Tezde daha çok Anadolu'da yaşayan kadın ve kadın etrafındaki Türk halk inanışlarına yer verilmiştir. Ancak konunun daha iyi anlaşılabilmesini sağlamak için diğer coğrafyada yaşayan Türk topluluklarının halk inanışlarında kadın algılamalarına da yer vermeye ve gerekli yerlerde karşılaştırmalar yapılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla konu Anadolu'daki Türk halk inanışları ile sınırlandırılmıştır. Ancak diğer coğrafyadaki, hatta farklı inançtaki Türk topluluklarındaki halk inanışlarıyla konu zenginleştirilmeye gayret edilmiş, bu bağlamda Türk dünyasındaki ortak, benzer ve farklı inanış ve uygulamalar gösterilmiştir.

Tezde hem dinler tarihi hem de halk bilim veri ve yöntemleri kullanılarak, kadın ile ilgili inanışlar deskriptif, fenomenolojik ve karşılaştırmalı metotlarla araştırılmış ve değerlendirilmiştir.

1.3 Kaynaklar

Konu ile ilgili doğru bilgilere ulaşabilmek için mümkün olduğunca ilk kaynaklar ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Türk tarihiyle ilgili önemli bilgiler bulunan Kutadgu Bilig, Divan-ı Lügati't-Türk, Orhon Yazıtları, Dede Korkut Kitabı, Manas Destanı, İbn Batuta ve İbn Fazlan Seyahatnameleri gibi eserlere başvurulmuştur. Ayrıca çeşitli kültür ve dinleri incelerken Şehname ve kutsal kitaplardan bilgi elde edilmiştir.

Halk inanışları ile ilgili bilgilere ulaşmak için genellikle kullanılan alan araştırması yöntemiyle bilgi toplama, konunun geniş bir bölgeyi kapsamı dolayısıyla kullanılamamıştır. Bunun yerine çeşitli üniversitelerde, alan araştırması yapılarak hazırlanmış halk inanışları ile ilgili yüksek lisans ve doktora çalışmalarından bilgi elde edilmiştir.

Gerekli bilgileri toplamak için çeşitli dergiler taranarak akademik makaleler incelenmiş, başta Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi kütüphanesi olmak üzere Milli Kütüphane, Adnan Ötüken Kütüphanesi gibi kütüphanelerde araştırmalar yapılmıştır. Ayrıca konuyla alakalı bilgilere ulaşabilmek için internet sitelerinden de faydalanılmıştır.

2. Çeşitli Kültürlerde ve Dinlerde Kadın

Geçmişten günümüze çeşitli kültürlerde ve dinlerde kadının konumu farklılık göstermiştir. Kimi kültürlerde ve dinlerde kadına hiç değer verilmezken, bazı kültürler ve dinlerde ise kadın önemsenmiş, bu tutum kadınlarla ilgili inanış, örf, adet ve uygulamalara yansımıştır. Bu bağlamda tarihi bir olguyu değerlendirirken içinde bulunduğu dönemin özelliklerini bilmek konu hakkında daha isabetli değerlendirme imkanı sağlayacaktır. Bu sebeple çeşitli kültürlerde ve dinlerde kadının yerini bilmek, karşılaştırma yapmak Türklerde kadının yerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

2.1 Mezopotamya'da Kadın

İlkçağ Mezopotamya Uygarlığı'nda kadının durumunu anlamak için; Sümer, Akat, Babil gibi medeniyetlerde kadının durumunu incelemek gerekir.

Sümerlerde zina eden kadın ne öldürülür ne de boşanır; ancak gözden düşerdi. Erkekler birden fazla kadınla evlenebilirdi. Boşanmaya sıcak bakılmazdı, boşanmak isteyen kadın nehre atılır, erkeğe ise para cezası verilirdi. Yani boşanma isteğinin dile getirilmesi bile istenmeyen bir hareketti. Akatlarda bir erkek bir kadını öldürürse diyet olarak onun kızı öldürülür, kendisi öldürülmezdi. Çünkü bir erkek ancak bir erkeğe karşı öldürülebilirdi. Babilde de buna benzer bir durum vardı. Bir erkek bir kadını öldürünce, kızını öldürmesi ya da hizmetçi olması için karşı tarafa vermesi gerekirdi.¹ Hammurabi Yasasında karısını boşayan erkeğin nafaka vermesi şartı Asur Yasasında yoktur. Boşanılan kadın, evden eli boş bir şekilde çıkardı.²

Mezopotamya Uygarlığı'nın ünlü Gılgamış Destanı'nda, doğanın bir parçası ve yabani hayvanların yoldaşı olan Enkidu'nun başına gelenler anlatılır. Rivayete göre; Enkidu'dan korkan ve onu medenileştirmek isteyen insanlar onu bir kadınla kandırıp doğadan koparırlar.³ Havva'nın Adem'i

¹ Emin Işık, "İslamda Kadın", *Kadın Ansiklopedisi*, İstanbul: Tercüman Matbaacılık, 1984, C. 2, s. 455

² Fatmagül Berktaş, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, İstanbul: Metis Yayınları, 2000, s. 82

³ Berktaş, s. 69

kandırıp cennetten çıkarması⁴ olayına benzetilebilecek bu olay kadına olumsuz bakış açısının bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

2.2 Mısır'da Kadın

Eski Mısır Uygarlığı'nda kadının durumuyla ilgili hem olumlu hem de olumsuz örnekler yer almaktadır. Mısır'da özellikle Yeni Krallık döneminde evlilik, miras ve mülkiyetle ilgili kadının haklarını koruyan yasalar vardı. Mesela, Yeni krallık döneminden kalan bir evlilik sözleşmesine göre; koca eğer karısını döverse 100 kırbaç vurularak ve mallarına el konularak cezalandırılırdı. Toplumda, firavunlar hariç, çok eşlilik görülmezdi.⁵ Firavunlar kendi kız kardeşleri ile evlenirdi. Tarihi süreçte Mısır'da tarımdaki iş gücü ihtiyacı sebebiyle erkekler kadınlara göre daha önemli görülürdü.⁶

2.3 İran'da Kadın

Eski İran Uygarlığı'nda kadından kocasına her zaman itaat etmesi ve isteklerini yerine getirmesi beklenirdi. Kadının kocasına her sabah dokuz defa o gün ne yapmasını istediğini sorması gerekli görülürdü. Kadının çocuk doğuramaması çok büyük bir felaket kabul edilir, erkek çocuk yetiştirmek ise sevap sayılırdı.⁷ Ana tarafından kan akrabalığına itibar edilmezdi. Kadın hor görülürdü.⁸

İran kültürüne ait Şehname'de kadınların ahlaksızlığını anlatan örnekler vardır. Şehname'nin kadın kahramanlarından Sudabe, üvey oğlu Siyavuş'a aşık olur ve onu gayrimeşru ilişkiye davet eder. Sudabe'nin Siyavuş'a söyledikleri Şehname'de şöyle anlatılır:

"...Ben sana kızımı vermesine vereceğim ama, önce bir kere benim şu yüzüme, başıma ve tacıma bak. Bak da söyle, benim aşkımdan yüz çevirmek için nasıl bir bahane buluyorsun? Şu boyumdan bosumdan ve yüzümden hiç hoşlanmıyor musun? Seni gördüm görelî ölüyorum; hastalandım, bir yerlerde

⁴ Karş.: Tevrat; Tekvin, 3: 1-16 ile Bakara Suresi, 30. ve 36 Ayetler; A'raf Suresi, 20. Ayet; Ta'ha Suresi, 120-122. Ayetler

⁵ Bertay, s. 91

⁶ Işık, s. 455

⁷ H. Fikret Kanad, *Pedagoji Tarihi*, İstanbul: MEB, 1963, C. 1, s. 74-75

⁸ Işık, s. 455

duramaz oldum. Derdimden gündüzü aydınlık göremiyor, güneşi lacivert renkli sanıyorum. Yedi yıldan beri aşkım yüzümün üzerine, gözümde kanlı yaşlar döktürüyor. Haydi gel, kimsenin haberi olmadan, beni bir kere sevindir de, gençliğimin günlerini tazelendirip onları bana yeniden başışlayiver. Dediğimi yaparsan, ben sana, Padişahın verdiklerinden de çok taç, taht ve külah veririm. Fakat, tutar da buyruğumun dışına çıkıp da derdime derman olmazsan, sana padişahlığı haram eder; güneşi de ayı da gözlerinde karartırım!”⁹

2.4 Eski Yunan’da Kadın

Eski Yunan Uygarlığı’nda kadının durumu hakkında Yunan mitolojisinden bilgi elde edilebilir. Yunan mitolojisinde çok sayıda tanrıça vardır. Ancak bu tanrıçalar genelde fitne çıkarıcı, ihanet eden, ahlaksız, kötü örneklerdir. Zeus’un kızı Athena: “Beni hiçbir kadın doğurmadı. Bu yüzden her konuda babama boyun eğmem ve erkeğin üstünlüğünü tanımam doğaldır.” diyerek, kadın olmasına rağmen, kadınlarla ilgili olumsuz bir algılamaya sahip olduğunu gösterir.¹⁰

Zeus, yeryüzündeki ilk kadın olan Pandora’yı erkeklerden intikam almak için yaratmıştır. Bütün güzel şeylerle süslenen Pandora’nın kutusunda kötülükler vardı. Epimetheus Pandora’ya aşık oldu ve Pandora’nın kutusu açılınca bütün kötülükler dünyaya yayıldı.¹¹ Fatmagül Berktaş’ın Yunan tarihçisi Hesiodos’a dayanarak verdiği bilgiye göre Pandora şöyle anlatılır:

“Bulutlarda gümbürdeyen Zeus,

Yarattı baş belası olarak,

Kadınlar soyunu ölümlü insanlar,

O kadınlar ki kötülüktür işleri güçleri,

⁹ Firdevsi, *Şehname*, Çev.: Necati Lugal, İstanbul: Mili Eğitim Basımevi, 1947, C. 2, s. 392-393

¹⁰ Ayfer Yılmaz, “Türk Kültüründe Kadın”, *MFD*, 2004, S. 61, s. 112-113

¹¹ A. Nurullah Barıman, *Yunan Mitoloji Lugatçesi*, İstanbul: Türkiye Ticaret Postası Mecmuası, 1961, s. 149

İyiliğe karşı kötülük sağladı onlarla.”¹²

Atina site şehrinde kadınlarla erkekler arasında çok belirgin ayrılıklar vardı. Erkekler istediği şekilde hayatını sürdürürken kadınlar çok fazla evden dışarı çıkmaz, evdeki işlerle ilgilenirlerdi. Bu kadınlar sitenin özgür vatandaşı sayıldıkları halde siyasi haklara sahip değillerdi.¹³ Diğer uygarlıklarda olduğu gibi burada da erkek varis doğurmak önemliydi.

Atinalı özgür kadınların mahkemede şahitlik yapma hakkı yoktu. Mahkeme dışında ettiği yemini erkek duyarsa, erkek mahkemede şahitlik eder, böylece kadının söyledikleri dolaylı kanıt sayılabilirdi.¹⁴ Kadın tek başına alım-satım gibi sözleşmeler yapamaz, mirastan hisse alamazdı.¹⁵

Yunan Uygarlığı filozoflarından Aristo kadını eksik erkek olarak tanımlar.¹⁶ Sparta’da kadınlar, biraz daha rahat hareket edebiliyorlardı. Ancak onların da en önemli görevleri ileride savaşçı olacak erkek çocuklar doğurmaktı.¹⁷ Sparta, bir savaş site şehri olduğu için kadınlar mecburiyetten, erkeklerin yokluğundan bir takım işleri yapma serbestisi kazanmıştı. Genel olarak Yunan kültüründe kadına karşı olumsuz bakış dolayısıyla Aristo, Spartalıları kadınlara sağladıkları bazı ayrıcalıklar nedeniyle tenkid etmiştir.¹⁸

2.5 Hititler’de Kadın

Hititler M.Ö. 2000’li yıllardan M.Ö. 800’lü yılların sonlarına kadar Anadolu’da yaşamış bir toplumdur.¹⁹ Hititlerde insanlar, hür insanlar ve köleler olmak üzere iki sınıfa ayrılmaktadır. Dolayısıyla kadının yerini de bu iki sınıf üzerinden değerlendirmek gerekir.

Hür kadınlar geniş hak ve hürriyetlere sahipti. Özellikle kraliçelerin toplumda oldukça etkin ve önemli oldukları anlaşılmaktadır. Anadolu’da yapılan kazılarda kendilerine ait mühürlerine ve mühür izlerine

¹² Bertkay, s. 59

¹³ Bertkay, s. 86

¹⁴ Bertkay, s. 88-89

¹⁵ Abdülaziz Çavuş, *Anglikan Kilisesine Cevap*, Çev: Mehmet Akif, Ankara: DİB, 1974, s. 162

¹⁶ Bertkay, s. 60

¹⁷ Bertkay, s. 90

¹⁸ Işık, s. 456

¹⁹ *Büyük Kültür Ansiklopedisi*, “Hititler”, Ankara: Başkent Yayınları, 1984, C. 6, s. 2160

rastlanmaktadır. Tarihte imzalanan ilk barış antlaşması olarak bilinen Kadeş Barış Antlaşması'nda, Büyük Kraliçe'nin kendine ait mühür ile antlaşmaya katıldığı öğrenilmektedir.

Hür insanların evliliklerinde sözleşme yapılırdı; nikah ve boşanma resmi sözleşme ile gerçekleşirdi. Evliliklerde tek eşlilik esastı. Evlilik sözleşmesinde kadınların hakları korunurdu. Boşanma durumunda mallar eşit bir şekilde paylaşılır ve çocuk annede kalırsa baba nafaka öderdi. Ancak çocuk olmazsa, bir çocuk verene kadar aileye geçici bir kadın katılırdı. Çocuk doğduktan sonra ikinci kadın evden uzaklaştırılır ve bu kadına çocuğuna annelik yapma hakkı verilmezdi.

Esir kadınların evlilikleri ile ilgili ayrıntılı bilgiye ulaşılamamışsa da kaynaklarda bu kadınların evliliklerinde poligaminin görüldüğü ve kız çocuklarının da başlık karşılığında evlendirildiği yer almaktadır.²⁰

2.6 Çin'de Kadın

Çin kültüründe kız ve erkek çocuk arasında ayırım yapılmıştır. Bu ayırım çocuğun doğumundan erişkinliğine ve daha sonrasına kadar etkisini çeşitli uygulamalarda göstermiştir.

Çin'de yeni doğan bebek eğer erkeğe pahalı kumaşlara, kız ise bez parçasına sarılırdı.²¹ Eski Çinliler kız çocuklarına isim koyacak kadar değerli görmediklerinden kızlarını "1. Kız, 2. Kız, 3. Kız..." diye sayıyla çağırırdı.²² Evlilikte otorite erkekte bulunur, kadınların çok fazla söz hakkı olmazdı. Erkek çocuk doğurmak çok önemsenir ve eğer kadın, erkek çocuk doğuramazsa, bu boşanma sebebi olarak görülürdü. Bundan başka hırsızlık yapmak, zina, kıskançlık, gevezelik, kaynana ve kayınbabaya saygısızlık boşanma sebebi sayılırdı. Boşanma hakkı da erkeğe aitti, kadının boşanma hakkı yoktu.²³ Erkekler birden fazla kadınla birlikte olabilirdi. Ancak sadece ilk kadın ile evli sayılır ve onun çocukları ayrıcalıklı olurdu. Anneler açlıktan ölmesinden

²⁰ A.Muhibbe Darga, *Eski Anadolu'da Kadın*, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1976, s. 99-105

²¹ Necdet Sevinç, *Türklerde Kadın ve Aile*, İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2007, s. 40

²² Bekir Topaloğlu, *İslamda Kadın*, İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1981, s. 18

²³ Mustafa Erdem, "Dinler ve Aile", *Türk Aile Ansiklopedisi*, Ankara, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1981, C. 1, s. 342

korktuğu için kızlarını öldürebilir ya da satabilirdi. Erkeğe kötü davranan kadına 100 sopa cezası verilir, ama aynı durumda erkeğe ceza verilmezdi.²⁴

Çin’de görülen adetlerden biri de kızların küçük yaşlarda ayaklarının ezilip, ayak parmaklarının aşağı doğru kıvrılması idi. Bu gezmek için kadının erkeğe gösterdiği iyi niyetin bir sembolü olarak kabul edilirdi. Günümüzde de aynı adet devam etmektedir.

2.7 Hindistan’da Kadın

Hint Yarımadası’nda Hinduizm inancı yayılmadan önce poliadri, yani bir kadının birden fazla kocasının olduğu evlilik şekli görülmektedir.²⁵ Hinduizm’in yaratılış inancına göre kadın kötülüğün ruhunun yeryüzünü kaplama sebebidir. Bu nedenle kadının her zaman denetlenmesi gerekli görülmüştür. Kız çocuğu dünyaya geldiği andan itibaren ailesi için bir kaygı sebebi olmuş ve bir an önce evlenmesi için gerekli olan para biriktirilerek, kızıdan kurtulmak istenmiştir. Kadın evlendikten sonra kocası tarafından denetlenmiş ve erkeğe ise istediği şekilde davranma serbestisi verilmiştir. Ancak erkeğin ruhsal ilerleyişini sağlayabilmesi için kadın gerekli görülmüş, bu sebeple kadın önemsenmiştir.²⁶

Hinduizm’de “sati”, yani kocası ölen kadının kocasının cenaze töreninde yakılması geleneği vardır. Bu gelenek zorunlu değil gibi görünür. Ama yakılmayan dul kadının toplumdan gelecek her türlü saldırı ve tecavüzü göze alması gereklidir. Sati geleneği çeşitli reformlarla kaldırılmak istense de günümüzde de devam etmektedir.²⁷

Hint Yarımadası kaynaklı diğer bir din olan Budizm’de de durum kadın için çok parlak değildir. Budizm’in kurucusu olan Budha başlangıçta kurulan rahip teşkilatına kadınları almak istememiştir. Arkadaşı Ananda’nın ısrarları üzerine kadınları söz konusu teşkilata almayı kabul etmiş, ancak “Kadını dine kabul etmeseydik Budizm saf bir şekilde asırlar boyunca devam ederdi. Fakat artık kadın aramıza girdikten sonra bu dinin uzun yıllar yaşayacağını

²⁴ Şemseddin Günaltay, *Uzak Şark (Kadim Çin ve Hind)*, İstanbul: Milli Mecmua Basımevi, 1937, s. 77

²⁵ Kanad, s. 50

²⁶ Elif Nur Erkan, *Hinduizm’de Kadın*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi: Basılmamış Lisans Tezi, 2006, s. 33

²⁷ Erkan, s. 25-26

zannetmiyorum” diyerek kadınlar hakkındaki olumsuz düşüncelerini beyan etmiştir. Bu bağlamda Budda ile Anenda arasında şöyle bir konuşma nakledilir:

“-Kadınlara nasıl muamele edeceğiz?

-Hiç bakmayacaksınız.

-Fakat bakmaya mecbur kalırsak?

-Onlarla konuşmayacaksınız.

-Konuşmaya mecbur kalırsak.

-O takdirde onlardan son derece sakınmalısınız.”²⁸

Budda'nın evlilikte kadın ve erkeğin birbirine nasıl davranacağı ile ilgili görüşleri, kadın hakkındaki görüşlerine nispeten olumludur. Erkek, karısına iyi ve saygılı davranmalı, küçümsememeli, otoritesini tanımalı ve güzel şeyler takdim etmelidir. Kadın da kocasına nezaket göstermeli, evini iyi idare etmeli, yanlış davranışlardan kaçınmalı, namusunu korumalı ve üzerine düşeni aktif olarak yerine getirmelidir.²⁹

2.8 Eski Roma'da Kadın

Eski Roma ailesinde baba mutlak otorite sahibiydi. Doğan çocuk kız ya da erkek olsun fark etmez, babanın önüne bırakılır, baba kucağına alırsa çocuk aileye kabul edilmiş olurdu. Baba tarafından kucağa alınmayıp, aileye kabul edilmeyen çocuk, halka açık bir meydana bırakılırdı. Bu çocuklar eğer evlat edinilmezse ölüme terk edilirdi. Romalıların kadına bakış açısından anlaşılabilceği üzere meydana bırakılan çocuklar genelde kız çocuğu olurdu.³⁰

Kadının hukuki hakları kısıtlıydı. Çünkü Roma hukuku kadını akli eren yetişkin bir birey olarak kabul etmiyordu. Onlara göre kadın tıpkı bir çocuk gibi

²⁸ Topaloğlu, s. 16-17

²⁹ Erdem, “Dinler ve Aile”, s. 343

³⁰ Işık, s. 456

eksik akıllıydı. Kadının kendi malını idare etme ve vasiyette bulunma hakkı yoktu.³¹

Roma tarihinde kadının konumu sürekli aynı kalmamış, zamanla ciddi değişikliklere uğramıştır.³² İlerleyen zamanlarda Justinien (527-565)'un çıkardığı bir kanunla kadınıla erkeğe eşit miras hakkı tanınmıştır. Ancak bu gelişme Roma hukuk ve adetinden ziyade Hıristiyanlığın etkisiyle gerçekleşmiştir.³³

Roma'da kadının itibarının ve değerinin yükselmesiyle oluşan yeni toplumu Fikret Kanad şöyle değerlendirir: *"İnsanlık tarihinde, Türklerden başka, Romalılar kadar kadına tam insan muamelesi yapan ve kadına her hususta saygı gösteren bir millet yoktur."*³⁴

Çeşitli kültürlerde kadınıla ilgili tutum farklılıkları görülmekle birlikte; vahye dayalı Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'da da kadına yaklaşımda farklılıklar söz konusudur.

2.9. Yahudilik'te Kadın

Tevrat'ta kadının yaratılışı ve konumu ile ilgili çok sayıda bilgiye rastlanmaktadır. Yahudilik'te kadının durumu genel olarak Tevrat'ta yer alan ifadeler çerçevesinde değerlendirilmektedir. Kadının yaratılışı ile ilgili Tevrat'ta şu ifadeler dikkat çekmektedir:

"...18. ve Rab Allah dedi ki: Adamın yalnız olması iyi değildir, kendisine uygun bir yardımcı yapacağım. 19. ve Rab Allah her kır hayvanını, ve göklerin her kuşunu topraktan yaptı; ve onlara ne ad koyacağını görmek için Adama getirdi; ve Adam her birinin adını ne koydu ise, canlı mahlukatın adı o oldu. 20. ve Adam bütün sığırlara, ve göklerin kuşlarına, ve her kır hayvanına ad koydu; fakat Adam için kendisine uygun yardımcı bulunmadı. 21. Ve Rab Allah Adamın üzerine derin uyku getirdi, ve o uyudu; ve onun kaburga kemiklerinden birini aldı ve yerini etle kapladı 22. ve Rab Allah Adamdan

³¹ Kanad, s. 176

³² Çaviş, s. 163

³³ Işık, s. 456

³⁴ Kanad, s. 176

aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaptı ve onu Adama getirdi. 23. ve Adam dedi ki: şimdi bu benim kemiklerimden kemik, etlerimden ettir, buna nisa denilecek çünkü o insandan alındı. 24. Bunun için insan anasını babasını bırakacak ve karısına yapışacaktır, ve bir beden olacaklardır 25. ve Adam ve karısı, ikisi de çıplaktırlar ve utançları yoktu.³⁵

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere kadın; eşine yardımcı olmak ve arkadaşlık etmek için yaratılmıştır. Dikkat çeken bir diğer nokta ise Adem ve Havva'nın farklı maddelerden yaratıldığıdır. Adem topraktan yaratılırken Havva Adem'in kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Bazı kaynaklar bu durumu kadının hammaddesi daha üstündür diye yorumlar. Çünkü erkeğin hammaddesi sonradan can verilen toz toprak, kadının hammaddesi ise zaten ilahi niteliği olan erkeğin kaburga kemiğidir.³⁶

Hıristiyan teolojisinde önemli bir yer edinen ilk günah anlayışında da kadınla ilgili olumsuz algılar söz konusudur. Konu hakkında Tevrat'ta şu ifadeler yer alır:

"1. Rab Allah'ın yarattığı yabani hayvanların en hilekarı olan yıldı. Ve yılan kadına dedi: "Allah gerçekten, "Bahçenin hiçbir ağacından yemiyeceksiniz dedi mi?" 2. Ve kadın yılanı dedi: Bahçenin ağaçlarının meyvesinden yiyebiliriz" 3. Fakat bahçenin ortasında olan ağacın meyvesi hakkında Allah: Ondan yemeyin, ve ona dokunmayın ki ölmeyesiniz, dedi. 4. Ve yılan kadına dedi: Katiyen ölmezsiniz; 5. Çünkü Allah bilir ki, ondan yediğiniz gün, o vakit gözleriniz açılacak, iyiyi ve kötüyü bilerek Allah gibi olacaksınız. 6. Ve kadın gördü ki, ağaç yemek için iyi ve gözlere hoş ve anlayışlı kılmak için arzu edilir bir ağaçtı; onun meyvesinden aldı, yedi ve kendisi ile beraber kocasına da verdi, o da yedi. 7. İkinin de gözleri açıldı ve kendilerinin çıplak olduklarını bildiler. Ve incir yaprakları dikip kendilerine önlük yaptılar. 8. Ve günün serinliğinde bahçede gezmekte olan Rab Allah'ın sesini işittiler; ve adamla karısı Rab Allah'ın yüzünden bahçenin ağaçları arasında gizlendiler. 9. Ve Rab Allah Adama seslenip ona dedi: Neredesin? 10. Ve o dedi: senin sesini bahçede işittim ve korktum, çünkü ben çıplaktım ve

³⁵ Tekvin 2: 18-24

³⁶ Yusuf Basalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, İstanbul: Gözlem Yayınları, 2002, C. 2, s. 304-305

gizlendim. 11. Ve dedi: Çıplak olduğunu sana kim bildirdi? Ondan yeme diye sana emrettiğim meyveden mi yedin? 12. Ve Adam dedi: Yanıma verdiğin kadın o ağaçtan bana verdi ve yedim. 13. Ve Rab Allah kadına dedi: Bu yaptığın nedir? Ve kadın dedi: Yılan beni aldattı ve yedim. 14. Ve Rab Allah yılanı dedi: Bunu yaptığın için bütün sığırlardan ve bütün kır hayvanlarından daha lanetlisin; karnın üzerinde yürüyeceksin ve ömrünün tüm günlerinde toprak yiyeceksin. 15. Seninle kadın arasına, ve senin zürriyetine onun zürriyeti arasına düşmanlık koyacağım; o senin başına saldıracak, ve sen onun topuğuna saldıracaksın. 16. Kadına dedi: Zahmetini ve gebeliğini ziyadesiyle çoğaltacağım; ağrı ile evlat doğuracaksın; senin arzun kocana olacak, o da sana hakim olacaktır. “³⁷

Tevrat'ta yer alan bu ifadelerde ilk işlenen günahın sorumluluğunun büyük ölçüde Havva'ya yüklendiği ve bu günahın cezası olarak kadınlara doğum sancısı verildiği vurgulanmıştır. Bu günah Yahudilerde kadının yerinin olumsuz olarak belirlenmesinde etkili olmuştur. Ancak yine aynı ifadeler şeytanın kandıramadığı Adem'i Havva kandırdığından, Havva'nın şeytanın yapamadığını yapacak kadar akıllı olduğu şeklinde yorumlanmıştır.³⁸

Tevrat'ta kadını hem yeren hem de öven ifadeler vardır. Mesela “Akılsız kadın yaygaracıdır, böndür ve bir şey bilmez.”³⁹ ifadesi de “Faziletli kadını kim bulabilir, çünkü onun değeri yakuttan çok üstündür. Kocasının yüreği ona güvenir.”⁴⁰ ifadesi de Tevrat'ta yer alır.

Tevrat'ta kadının kötü faaliyetlerinden ve erkeği düşürdüğü zor durumdan söz eden çok sayıda olay anlatılır: Hanımlarının Süleyman'ı yoldan çıkartarak putlara hizmet ettirmesi⁴¹, karısı Sara'nın cariyesi Hacer'i kıskanarak İbrahim'i üzmesi⁴², Rahel'in kocasına karşı yalan ve hileleri⁴³, Lut'a isyan eden ve Sodom'un yok edilmesine karşı çıkan karısının tuz direği haline

³⁷ Tekvin 3: 1-16

³⁸ Hakkı Yasdıman, “Yahudilikte Kadınlarla İlgili Müspet Söylemler Bağlamında Bazı Tespitler”, *DEÜİFD*, İzmir 2002, S. 15, s. 125

³⁹ Süleymanın Meselleri 9: 13

⁴⁰ Süleymanın Meselleri 31: 10-11

⁴¹ 1.Krallar 11: 1-8

⁴² Tekvin 21: 9-21

⁴³ Tekvin, 27: 1-46

getirilmesi⁴⁴, kızlarının Lut'u sarhoş ederek cinsel ilişkiye girmeleri ve hamile kalmaları⁴⁵, Betşaba'nın Davud'la zina yaparak hamile kalması, daha sonra kendisiyle beraber olabilmek için kocasını öldüren Davud ile evlenmesi⁴⁶, Tamar'ın kayınpederiyle zina yapması⁴⁷ Meryem'in Harun ile birlikte Musa'yı çekiştirmesi sonucu cüzzam hastalığı ile cezalandırılması⁴⁸, karısının Eyup'u Allah'a lanet etmeye ve isyana teşvik etmesi⁴⁹ gibi ifadeler Yahudilik'te kadın algısını şekillendirmiştir.

Yahudilik'te kadınla ilgili olumsuz algılamalar kadınların pek çok alanda geri planda kalmasına yol açmıştır. Kadın, akıl yönünden eksik görüldüğü için mahkemede şahitliği kabul edilmemiş, ancak yüz kadının şahitliği bir erkeğin şahitliğine denk tutulmuştur.⁵⁰ Eğitimin kızları ve kadınları ahlaksızlığa sevk edeceği düşüncesiyle kadın eğitim hakkından yoksun bırakılmış ve onlara kocalarını eğitim almaya hazırlamak gibi bir görev verilmiştir.⁵¹ Bu durum kaynağını Tevrat'ta yer alan "...oğullarına onu öğreteceksin"⁵² ifadesinden almıştır.

Yahudi kadınının aklının eksik olmadığını düşünenler de vardır. Onların dayanakları şunlardır: Tevrat'a göre Meryem⁵³, Debora⁵⁴, Hulda⁵⁵, Neodya peygamberdir. Yani kadınlar peygamber olabilir. Aklı eksik birinin peygamber olamayacağı düşüncesiyle Yahudilik'e göre kadının aklının eksik sayılmasına karşı çıkmıştır.⁵⁶

Aslında Yahudi kadınları Musa'ya erkekler gibi inanmış, Mısır'dan hicret etmiş, Musa'nın mucizelerini görmüş, Sina'da on emir indirilirken erkeklerle beraber vahiy tecrübesini yaşamış, daha sonra her yedi senede bir Ahit

⁴⁴ Tekvin 19: 12-26

⁴⁵ Tekvin 19: 31-38

⁴⁶ 2. Samuel, 11: 4-5; 12: 9-10

⁴⁷ Tekvin 3:, 14-24

⁴⁸ Sayılar 12. Bap

⁴⁹ Eyup 2: 9; 19: 7

⁵⁰ Hakkı Yasdımın, "Yahudi Kutsal Metinlerinde Kadın Karşıtı Söylemler", *DEÜİFD*, İzmir 2002, S. 15, s. 101

⁵¹ Yasdımın, "Yahudi Kutsal Metinlerinde Kadın Karşıtı Söylemler", s. 105

⁵² Sayılar 11: 9

⁵³ Çıkış 15: 21

⁵⁴ Hakimler, 5. bap

⁵⁵ 2. Krallar 22: 14-20

⁵⁶ Yasdımın, "Yahudilikte Kadınlarla İlgili Müspet Söylemler Bağlamında Bazı Tespitler", s. 126

sandığından çıkarıldığında şeriat kanunlarını dinlemişlerdir.⁵⁷ Bu durum Tevrat'ta yer yer dile getirilmiştir.

İlk dönem Yahudi toplumlarına bakıldığında erkeklerin kadınlardan daha üstün bir sosyal konuma sahip oldukları görülür.⁵⁸ Yahudilik eş seçiminde kızın babasına geniş yetkiler verir.⁵⁹ Yahudi erkeği kadının efendisi kabul edilir; bununla birlikte erkeğin karısına karşı bir takım yükümlülükleri vardır: Kadına mehir vermek, aile düzenini sağlamak, karısının şerefini korumak, esir ise esirlikten kurtarmak Yahudi erkeğin karısına karşı görevleridir. Ayrıca karısının ve çocuklarının geçimini temin etmek, ikinci bir kadınla evlense dahi ilk eşinin geçimini sağlamak erkeğin sorumluluğundadır.⁶⁰

Yahudilik'te önceleri damadın babası gelinin babasına para verirdi. Çünkü gelinin evinden bir çalışan ayrılırken, damadın evine bir çalışan gelirdi.⁶¹ Tevrat'ta yer alan “...ve Yakup Rahel'i sevdi ve dedi: küçük kızın Rahel için sana yedi sene hizmet ederim ...”⁶² ifadesi damadın gelinin babasına para verdiğini ya da para yerine geçebilecek bir hizmette bulunduğunu gösterir.

Yahudi kadının kocasına, çocuklarına ve evine karşı sorumlulukları Tevrat'ta şöyle anlatılır:

“...10. Faziletli kadını kim bulabilir? Onun değeri yakutlardan çok üstündür. 11. Kocasının yüreği ona güvenir ve adamın kazancı eksik olmaz. 12. Kadın ona kötülükle değil, hayatının bütün günlerince iyilikle öder. 13. Yün, keten arar, ve elleriyle isteyerek işler. 14. Ticaret gemileri gibidir, ekmeğini uzaktan getirir. 15. Henüz gece iken kalkar, ev halkına yiyecek, hizmetçi kızlarına vazife verir. 16. Bir tarla almayı düşünür ve onu satın alır, el emeğiyle kazandığı parayla bağ diker. 17. Belini kuvvetle kuşatır, ve bazularını

⁵⁷ Yasdıman, “Yahudilikte Kadınlara İlgili Müspet Söylemler Bağlamında Bazı Tespitler”, s. 124

⁵⁸ Basalel, s. 301-302

⁵⁹ Asife Ünal, *Yahudilik'te, Hıristiyanlık'ta ve İslam'da Evlilik*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998, s. 234

⁶⁰ Ünal, s. 47

⁶¹ Ünal, s. 50

⁶² Tekvin 29:18

kuvvetlendirir. 18. Ticaretin iyi olduğunu tadar, çırası gece boyunca yanar. 19. Eliyle örekeyi tutar, avucunda iği tutar. 20. Hakire avuçlarını açar, yoksula elini uzatır. 21. Kar yağınca ev halkı için kaygılanmaz, çünkü hepsinin iki kat giysisi vardır. 22. Yatak örtüleri dokur, kendi giysileri ince mor ketendendir. 23. Kocasını ülkenin ileri gelenleriyle oturup kalkar, kent kurulunda iyi tanınır. 24. Kadın dikiği keten giysilerle ördüğü kuşakları tüccara satar. 25. Güç ve onurla kuşanmıştır, geleceğe güvenle bakar. 26. Ağzından bilgelik akar, dili iyilik öğütler. 27. Ev halkının işlerini yönetir, tembellik nedir bilmez. 28. Çocukları önünde ayağa kalkıp onu kutlar, kocası onu över...“⁶³

Yahudi kadının değeri daha çok anne olunca bilinir. Anne olan kadın değerlidir. Ailedeki pozisyonu da erkek çocuk sahibi olup olmamasına göre değişir. İsrail soyunu devam ettireceği için kadınların erkek çocuk doğurması önemsenmiştir. On emirde yer alan “babana ve annene hürmet et” emri kadının anne olunca değerli olduğunun bir göstergesi sayılmıştır.⁶⁴ Yahudilikte kadın anne olarak çok kutsal bir konuma sahip olmuştur. Bu nedenle çocukların ona isyan etmeleri, küfretmeleri ya da hor bakmaları affedilmemiş ve annesini hor gören çocuğa ölüm cezası verilmiştir.⁶⁵ Bu bakış açısı Tevrat’taki “...babasını ve anasını hor gören lanetli olsun...”⁶⁶ gibi ifadelerle olmuştur.

Tevrat’ta dul kadının korunması ile ilgili ifadeler de yer almaktadır. Bunlara örnek olarak şunlar verilebilir:

“Dul ve öksüz hakkı yemeyeceksiniz.”⁶⁷

“Garip ve öksüz hakkında hüküm değiştirmeyeceksin, ve dul kadının esvabını rehin almayacaksın...”⁶⁸

Yahudilik’e göre bir insanın Yahudi olabilmesi için Yahudi bir anne-babadan ya da Yahudi anneden doğması gereklidir. Ancak Yahudi bir

⁶³ Süleymanın Meselleri 31: 10-28

⁶⁴ Ünal, s. 52

⁶⁵ Yasdıman, “Yahudilikte Kadınlarla İlgili Müspet Söylemler Bağlamında Bazı Tespitler”, s. 135

⁶⁶ Tesniye 27: 16

⁶⁷ Çıkış 22: 22

⁶⁸ Tesniye 24: 17

babadan doğan çocuğun Yahudi kabul edilmesi için Yahudilik'e girmesi gerekir. Yani Yahudilikte soyun devamı için anneye bakılır. Bu ifadelerden Yahudi olarak doğmayanların, sonradan Yahudi olamayacağı gibi bir anlam çıkarılmamalıdır. Sonradan dinen Yahudi olunabilir, ama ırken Yahudi olabilmek için Yahudi bir anneden doğmak gerekir.⁶⁹

Yahudilik'te kadınların ve erkeklerin ibadetlerinde bir takım farklılıklar göze çarpmaktadır. Kadınla ilgili olumsuz düşünceler, ibadetlere de yansımıştır. Bu sebeple kadınlar ibadet esnasında erkekten uzak tutulmuş, sinagoglara kadınlar için özel bölümler ve balkonlar yapılmıştır. Erkekler, sinagogta cemaatle ibadet yapabilmek için on kişi şartını sağlamaya çalışırken bile kadınları cemaatten saymamışlardır. Mesela; yedi erkek, üç kadın bulunursa cemaatin oluşmadığı düşünülmektedir. Toplu ibadetten men edilen kadınların günlük ibadetleri de kısıtlanmış durumdadır.⁷⁰

Yahudi erkekler, sabah duasında kendisini kadın olarak yaratmadığı için Allah'a şükreder. Bu dua Yahudilerin kadınlara olumsuz bakış açılarının doğal sonucudur.⁷¹ Erkeklerin bu şükürünün sebebini, kadınların bazı ibadetleri yapamamalarından dolayı erkeklerin daha fazla ibadet ediyor olmalarına bağlayanlar da vardır.⁷²

2.10 Hıristiyanlık'ta Kadın

Hz.İsa'nın yaşadığı ortamda Yahudilik ve pagan kültürü hakimdi. Bu sebeple Hıristiyanlık üzerinde Yahudiliğin kadına bakış açısı epey etkili olmuştur.

Hz.İsa'nın doğduğu dönemde erkek otoritesi çok baskındı ve kadın hor görülürdü. Böyle bir ortamda Hz.İsa'nın babasız olarak dünyaya gelmesi tesadüfi değildir. Babanın mutlak otoritesinin kırılıp, anneye hak ettiği değerin verilmesine vesile olması gereken bu olay, Hıristiyan din adamlarının müdahalesi sonucu tam tersi şekilde algılanmıştır. Onlar Hz.İsa vasıtasıyla

⁶⁹ Baki Adam, *Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Diğer Dinler*, İstanbul, Pınar Yayınları, 2002, s. 24

⁷⁰ Yasdıman, "Yahudi Kutsal Metinlerinde Kadın Karşıtı Söylemler", s. 105

⁷¹ Yasdıman, "Yahudi Kutsal Metinlerinde Kadın Karşıtı Söylemler", s. 113

⁷² Basalel, s. 302

Meryem'i kutsallaştırmaya çalışmış, Yahudilik ve pagan Roma günlerinden kalma görüşlerine göre hareket etmişlerdir.⁷³

Hıristiyanların kutsal metinleri üzerinden, kadın için bir değerlendirme yapmak isabetli olur. Yeni Ahit'te kadınla ilgili olumsuz bir anlatım görülmez. Hatta Luka İnciline göre kadın peygamber⁷⁴ vardır. Yuhanna'da zina yapan bir kadını taşlamak isteyenleri Hz.İsa'nın "kadının üzerine sizden günahsız olan önce taş atsin"⁷⁵ diyerek engellemesi anlatılır. Bu örnekler kadınla ilgili olumsuz olmadığı gibi müspet bir bakış açısını da gösterir.

Pavlus'un mektuplarında ise yorum biçiminin olumsuza doğru bir seyir izlediği görülür. Ömrü boyunca evlenmeyen ve insanlara da bunu tavsiye eden⁷⁶ Pavlus'a göre ilk günah konusunda Adem aldatmamış, fakat aldanarak suça düşmüştür. Bu günah neticesinde kadının erkeğe bir şey öğretmesine izin verilmemesi gerektiğine inanılmıştır.⁷⁷ Bu yorum sebebiyle kadınlar son birkaç yüzyıla kadar din görevlisi olamamıştır.⁷⁸ 1853'te Antoinette Louise Brown Hıristiyan teoloji eğitimi alarak papaz olarak atanan ilk kadın olmuştur.⁷⁹

Pavlus mektuplarında kadınların dua ederken başlarını örtmeleri ile ilgili; kadının hakiminin erkek olduğunu ve bu hakimiyetin sembolü olarak kadınların başlarını örtmeleri gerektiğini söylemiştir.⁸⁰ Kadınların kiliseye gelmelerine izin veren Pavlus soru sormalarına izin vermemiştir. Kurala göre soru sormak isteyen kadın kocasına, kocası da kilisede papaza sorabilmiştir. Aksi şekilde davranan kadınlar ayıplanmıştır.⁸¹

⁷³ Işık, s. 457

⁷⁴ Luka İncili 2:36

⁷⁵ Yuhanna İncili 8:7

⁷⁶ Korintoslulara 1. Mektup 7:7,8

⁷⁷ Timoteosa'ya 1. Mektup 2:11-15

⁷⁸ Ayten Durmuş, *Geleneksel ve Modern Hurafeler Kısacasında Kadın*, İstanbul: Nesil Yayınları, 2008, s. 79

⁷⁹ Durmuş, s. 25

⁸⁰ Korintoslulara 11:4-7

⁸¹ Korintoslulara 14:34,35

Petrus da mektuplarında kadınların kocalarına “Efendi” diyerek itaat etmesini söylemiştir.⁸² Yuhanna, İsa'nın etrafında bulunan 144 bin kişiden bahsederken onların kadınlarla lekelenmediğini belirtmiştir.⁸³

Hıristiyanlık'ta, Yahudilik'te olduğu gibi kadın erkeğin malı sayılmamıştır. Onlar kadın ve erkeğin evlilik ile bir beden haline gelerek⁸⁴ ayrılmaz, kutsal bir yuva kurduklarına inanmıştır.⁸⁵ Yeni Ahit erkeklerden, evlendikleri kadınlara karşı iyi davranmalarını istemiştir.⁸⁶ Bu noktada Hıristiyanlığın kadınlara ilgili olumlu tutum dikkat çekmiştir.

Hz.İsa hayatı boyunca evlenmemiştir. Söylemlerinde kadın ve erkek ilişkileri konusunda, mektuplarla paralel görüşler yoktur. Mesela İncillerde kadının erkeğe itaat etmesini söyleyen bir ifade yer almaz. Aynı şekilde Yahudi söyleminin aksine kadının anne olup olmaması, onun için bir değer ifade etmez. “seni taşıyan rahme...ne mutlu” diyen kadına “Allah'ın sözünü dinleyip de onu tutana daha ne mutlu”⁸⁷ diye cevap verir. Hz.İsa'ya göre önemli olan kadın ya da erkek olmak değil, inançlı olmaktır.⁸⁸

Hz.İsa'dan sonra kilise babaları kadın konusunda olumsuz yorumlarda bulunmuştur. Özellikle ilk günah meselesi ile ilgili yorumlar kadının aleyhine olmuştur. Havva'nın Adem'i kandırıp ilk günahı işlemeleri sonucunda doğum ağrısı ile cezalandırıldığına inanılması, modern dönemde kadınlara doğum sırasında anestezi uygulanmasına karşı çıkılmasına yol açmıştır.⁸⁹ Ancak anestezinin erkek için kullanılması, Adem'in uyurken kaburga kemiğinden Havva'nın yaratılması misal gösterilerek uygun görülmüştür.⁹⁰ Havva'yı Yeni Ahit'teki bilgileri ile suçun ve günahın sembolü olarak gören Hıristiyanlar, İsa karşısında Adem nasıl suçlu ise, Havva karşısında da Meryem'i suçlu olarak görmüştür.⁹¹

⁸² Petrus'un 1. Mektubu, 3:1-7

⁸³ Yuhanna Vahyi 14:4

⁸⁴ Matta 19:6

⁸⁵ Erdem, “Dinler ve Aile”, s. 346

⁸⁶ Bkz. Efesoslulara 5:25-33, Koloselilere 3:19, Petrusun 1. Mektubu 3:7, 1. Timetosa 3:4,12

⁸⁷ Luka 11:27

⁸⁸ Ünal, s. 112

⁸⁹ Berktaş, s. 71

⁹⁰ Durmuş, s. 85

⁹¹ Mustafa Erdem, *İlk İnsan: Hz.Adem*, Ankara: TDV, 2005, s. 74

Hıristiyanlık'ta kadın hakkındaki bu düşünceler sebebiyle, kadınlar uzun yıllar olumsuz tutuma maruz kalmışlardır. Bu gelenek içinden gelen Hıristiyan teolog Tertullianus'un görüşleri, uç bir örnek olsa da, durumun vehametini anlatması bakımından önemlidir. Tertullianus'un kadınlara şöyle seslendiği nakledilir: *“Sen cehennemin kapısının, sen Tanrının yasasına ilk karşı gelensin, sen şeytanın yanına yanaşmaya cesaret edemediği erkeği kandıransın, sen Tanrının suretinde yaratılmış erkeği kolayca mahvettin. Senin suçun yüzünden Tanrının oğlunun ölmesi bile gerekti.”*⁹²

Kadınlar Hıristiyan kültüründe uzun mücadeleler sonucunda ancak yakın zamanlarda bir takım haklar elde edebilmişlerdir.⁹³

2.11 İslam'da Kadın

İslam'da kadının yerine değinmeden önce, Kuran'ın ilk muhatabı olan Arap toplumunda cahiliye döneminde kadının durumunun nasıl olduğunu tespit etmek gerekir.

İslam'dan önce Arap toplumunun çöl bedevilerinde kadının durumu nispeten iyi sayılabilirdi, ama şehirdeki fakir ve orta tabakada durum çok kötü idi.⁹⁴ Kız çocuk sahibi olmak babalar için utanç sebebiydi. Bu durum Kuran'da şöyle geçer *“Onlardan biri, kız ile müjdelendiği zaman içi öfke ile dolarak yüzü simsiyah kesilir! Kendisine verilen kötü müjde (!) yüzünden halktan gizlenir. Şimdi onu, aşağılanmış olarak yanında tutacak mı, yoksa toprağa mı gömecek? Bak, ne kötü hüküm veriyorlar!”*⁹⁵ Bazı rivayetlere göre; hamile kadın doğum yaklaşınca bir çukur kazar, doğan bebek kız ise o çukura atıp üstünü kapatırdı. Bazı durumlarda da kız çocukları doğar doğmaz değil, altı yaşına kadar herhangi bir zamanda öldürülebilirdi. Öldürme sebebi olarak; savaş esnasında karşı tarafın eline geçip namuslarını kirletebileceklerini ya da bu bebekler yüzünden yoksulluk çekebileceklerini gösterirlerdi. Rızık konusunda Kuran'da *“Yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Onları da, sizi de biz rızıklandırırız. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahtır”*⁹⁶

⁹² Berktaş, s. 106

⁹³ Bkz.: Ünal, s. 107-111

⁹⁴ Işık, s. 458

⁹⁵ Nahl Suresi, 58-59. Ayetler

⁹⁶ İsrâ Suresi, 31. Ayet

ayeti geçmektedir. İslam, Araplardaki bu kötü adeti kaldırabilmek için ayetlerle uyarıda bulunmuştur.

Arap toplumunda çok evlilik vardı. Erkekler herhangi bir sınır olmaksızın istedikleri kadar kadınla evlenirlerdi.⁹⁷ Araplarda çeşitli evlilik şekilleri şöyleydi; Mut'a nikahı (sürelilik), nikah-ı bedel (karşılıklı eş değiştirme) ve nikah-ı istibda (asil bir erkekten çocuk sahibi olabilmek için eşi ona sunmak ve çocuk olana kadar da eşe yaklaşmamak). Bu nikah çeşitlerinin kadınlar açısından hoş karşılanamayacağı düşünülmektedir.

Kadın, ancak çocuk doğurduktan sonra aileden sayılırdı. Kadın çocuk doğurmadan önce ölürse, taziye için eşine değil, kadının ailesine gidilirdi. Herhangi bir suç işlerse ve diyet ödemesi gerekirse, diyeti kadının ailesi öderdi.⁹⁸

Arap erkekleri kadınların fikirlerine, görüşlerine değer vermezdi. Bir görüşü beğenmediklerini belirtmek için "kadınların görüşü" ifadesini kullanırlardı. Arapların kadınların görüşüne değer vermedikleri "onlara danışın fakat aksini yapın" sözüyle daha iyi anlaşılmalıdır.⁹⁹

Görüldüğü gibi İslam, kadın açısından olumsuz bir ortamda doğmuştur. Allah, insanların yaratılışını Kuran'da anlatırken en güzel biçimde¹⁰⁰ ve kendisine kulluk etmesi¹⁰¹ için yarattığını belirtilmiş; kadın erkek ayrımı yapmadan hepsini yeryüzünde halife kıldığını¹⁰² vurgulanmıştır.

İlk insan Hz. Adem ve Hz.Havva ile ilgili Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta olduğu gibi bütün suçu Havva'ya yükleyen bir anlayış yoktur. Kuran'a göre Hz.Adem'e şeytan vesvese vermiş ve yasak meyveyi beraber yemiştir.¹⁰³

⁹⁷ Işık, s. 458

⁹⁸ Erdem, "Dinler ve Aile", s. 350

⁹⁹ Ali Bardakoğlu, "Cahiliyye Döneminde Kadın", *Sosyal Hayatta Kadın*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005, s. 19

¹⁰⁰ Tin Suresi, 4. Ayet

¹⁰¹ Zariyat Suresi, 56. Ayet

¹⁰² Bakara Suresi, 30. Ayet; Yunus Suresi, 14. Ayet

¹⁰³ Bakara Suresi, 36. Ayet; A'raf Suresi, 20. Ayet

Hatalarını fark edip tövbe edince¹⁰⁴ de affedilmişlerdir. Yani Havva Tevrat'ta bahsedildiği gibi suç işleyip, doğumla cezalandırılmamıştır.

İslam'a göre erkek ailede kadının koruyucusudur. Nisa Suresi 34. ayeti bu duruma dikkat çeker: *“Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır. Çünkü Allah insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta) dırlar.”* Ayette “idareci, koruyucu” anlamına gelen “kavvam” kelimesi kullanılmıştır. Ancak bu kayıtsız, şartsız bir hakimiyeti, üstünlüğü belirtmez. “Milletin efendisi, onlara hizmet edendir” ifadesindeki gibi hizmetle beraber bir hakimiyetten bahsedilir.¹⁰⁵

Kadın bütün toplumlarda az ya da çok değer görmüştür. Ancak daha önce belirtildiği gibi diğer toplumlarda baba daha ön plandadır. İslam ise anneyi babanın seviyesine yükselterek bir denge sağlamıştır. Kuranda pek çok yerde valideyn (anne-baba) tabiri kullanılmıştır.¹⁰⁶ İsra Suresi 23. Ayette *“Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara “öf!” bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle.”* buyrulmuştur.¹⁰⁷ Hz. Muhammed'in *“Cennet annelerin ayakları altındadır”*¹⁰⁸ hadisi de annelere verilen değeri göstermiştir.

Kuran'da, özellikle kadınlarla ilgili ayetlerin yer aldığı, Nisa ve Meryem gibi iki sure yer almıştır.¹⁰⁹ Hz. Meryem, müstakil bir sure adı olacak kadar değer görmüştür. Surede İmran'ın karısı(Hanna)nın mabede adadığı Meryem'in temiz, iffetli hayatı anlatılmıştır. Yeni Ahit'te 19 defa geçen Meryem, Kuranda 34 defa zikredilmiştir.¹¹⁰ Yahudiler tarafından yerilen, Hıristiyanlar tarafından aşırı derecede övülen Meryem için İslam daha mutedil

¹⁰⁴ Ta'ha Suresi, 120-122 Ayetler

¹⁰⁵ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, İstanbul: Feza Gazetecilik Yayınları, C. 2, s. 556

¹⁰⁶ Işık, s. 459

¹⁰⁷ Bkz.: 46/ 15-17

¹⁰⁸ Sünen-i Nesai, Cihad:6

¹⁰⁹ Umay Günay, “İslami Dönemde Türk Toplumunda Kadının Yeri ve Önemi”, *MFD*, 2000, S. 46, s. 5

¹¹⁰ Günay Tümer, *Hıristiyanlık ve İslam'da Hz. Meryem*, Ankara: TDV, 2008, s. 174

bir yol izlemiştir. Ona çokça faziletler verilmiş, bir peygamber annesi olduğu belirtilmiştir.¹¹¹

İlk insanların yaratılış tasarımları, kadına verdikleri değeri göstermesi ve bakış açılarını yansıtması bakımından önemlidir. Kuran'da Adem ve Havva'nın yaratılışı şu ayette anlatılır: *"Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üretilen yayan Rabbinizden sakının. Adını kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir."*¹¹² Tek nefisten yaratılan kadın ve erkeğin birbirinden üstünlüğü yoktur. Hadislerde geçen kadının "kaburga kemiğinden yaratılması" ya da "kaburga kemiği gibi olması" ise daha çok kadının naif yapısını anlatmak için kullanılmış bir benzetme olarak yorumlanabilir.¹¹³

Cebrail'in Hz. Muhammed'e getirdiği ilk ayet "oku"¹¹⁴ emridir. Bir hadiste *"ilim kadın, erkek her müslümana farzdır"*¹¹⁵ buyrulur. Yani kadınlar ilim öğrenme hakkına sahiptir. Kadın istemesi halinde çalışma hakkına da sahiptir.¹¹⁶

Evlilik kurumu son derece önemlidir. Evlenirken erkek kadına mehir verir. Kadın bu mehri istediği gibi harcama hakkına sahiptir. Sadece mehrini değil miras ya da çalışma yoluyla kazandığı malı da istediği gibi harcayabilir.¹¹⁷ İslam'da evliliğin korunmasına çok önem verilmiştir. Boşanmak Allah'ın en sevmediği helal olarak nitelendirilmiştir. Ancak boşanma konusunda taraflar ısrarlı ise boşanma hakları vardır. Kadın isterse nikah esnasında boşanma hakkını alabilir.¹¹⁸ Eğer nikahta almamışsa bile gerekli

¹¹¹ Tümer, s. 80

¹¹² Nisa Suresi, 1. Ayet

¹¹³ Bkz.: Hidayet Şefkatli Tuksal, *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*, Ankara: Kitabiyat, 2000, s. 56-69

¹¹⁴ Alak Suresi, 1. Ayet

¹¹⁵ Sünen-i İbn Mace, Mukaddime 1/224

¹¹⁶ Ünal, s. 191

¹¹⁷ Ünal, s. 192

¹¹⁸ Topaloğlu, s. 146-147

durumda hakime başvurarak boşanmak isteyebilir. Kadının isterse mehrin bir kısmının ya da tamamının geri verilmesi yolu ile de boşanabilir.¹¹⁹

İslam'da çok evlilik meselesi tartışmalı konulardan biridir. Nisa Suresi 3. Ayet tartışmaların merkezinde yer alır: *“Eğer (kendileriyle evlendiğiniz takdir de) yetimlerin haklarına riayet edememekten korkarsanız beğendiğiniz (veya size helâl olan) kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın; yahut da sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.”* Burada gözden kaçmaması gereken detay o günkü Müslümanların sosyal durumudur. Daha öncede değinildiği gibi çok evlilik Arap toplumunda görülmekteydi. İslam çok evliliği emretmemiş, farz kılmamıştır; ancak izin vermiştir. Ayette çok evlilik adalet şartına bağlanmış ve adaleti sağlamanın zorluğu Bakara Suresi 129. ayette *“Üzerine düşüp uğraşsanız da kadınlar arasında âdil davranmaya güç yetiremezsiniz; bâri birisine tamamen kapılıp da diğerini askıya alınmış gibi bırakmayın. Eğer arayı düzeltir, günahtan sakınırsanız Allah şüphesiz çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”* şeklinde ifade edilmiştir. Fazlur Rahman bu ayet sebebiyle İslam'da çok eşliliğin tıpkı içkinin yasaklanması gibi tedricen yasaklandığını belirtmiştir.¹²⁰

Bakara Suresi'nin 282. ayetinde şahitlik meselesi ele alınır: *“Ey iman edenler! Belirlenmiş bir süre için birbirinize borçlandığınız vakit onu yazın. Bir kâtip onu aranızda adaletle yazsın. Hiçbir kâtip Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın; (her şeyi olduğu gibi) yazsın. Üzerinde hak olan kimse (borçlu) da yazdırsın, Rabbinden korksun ve borcunu asla eksik yazdırmamasın. Şayet borçlu sefih veya akli zayıf veya kendisi söyleyip yazdıramayacak durumda ise, velisi adaletle yazdırsın. Erkeklerinizden iki de şahit bulundurun. Eğer iki erkek bulunamazsa rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkek ile -biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki kadın (olsun). Çağırıldıkları vakit şahitler gelmemelik etmesin. Büyük veya küçük, vâdesine kadar hiçbir şeyi yazmaktan sakın üşenmeyin. Böyle yapmanız Allah nezdinde daha adaletli, şهادet için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha*

¹¹⁹ Topaloğlu, s. 156-157

¹²⁰ Fazlur Rahman, *İslam*, Çev.: Mehmet Dağ-Mehmet Aydın, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1981, s. 46

uygundur. Ancak aranızda yapıp bitirdiğiniz peşin bir ticaret olursa, bu durum farklıdır. Bu durumda onu yazmamanızda sizin için bir sakınca yoktur. (Genellikle) alışveriş yaptığınızda şahit tutun. Ne yazan, ne de şahit zarara uğratılsın. Eğer bunu yaparsanız (zarar verirsiniz) şüphe yok ki bu, sizin yoldan çıkmanız demektir. Allah'tan korkun. Allah size gerekli olanı öğretiyor. Allah her şeyi bilmektedir.” Ayet kadının şahitliği meselesinde İslam'a eleştirilerin yöneltilmesine sebep olmuştur. İki kadının şahitliğinin bir erkeğin şahitliğine eşit görülmesini, kadın aşağılanıyor gibi algılayanlar olmuştur. Süleyman Ateş, ayetin tefsirinde kadının ruhi yapısının ve şahitlik yapacağı konuyla alakalı olmaması ile ilgili bir durum olduğunu belirtilmiştir. Alışveriş, ticaret gibi konularda iki kadının şahitliği bir erkeğin şahitliğine denk iken; doğum, emzirme gibi konularda bir kadının şahitliğinin yeterli olacağını ifade etmiştir.¹²¹

¹²¹ Süleyman Ateş, *Yüce Kuran'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989, C. 1, s. 491

BİRİNCİ BÖLÜM: TÜRKLERDE KADIN

1. Sosyal Hayatta Kadın

Türkler, tarihte çok eski zamanlardan beri yer alan bir millettir. Türk tarihi incelendiğinde kadının tarih boyunca sosyal hayatta etkin bir şekilde yer aldığı görülür.

Hun, Göktürk ve Uygur gibi İslam öncesi Türk devletlerinde, kadın her zaman erkeğin yanında, onunla beraber hayatı paylaşır. Kadın da erkek gibi ata binmek, ok atmak, kılıç kullanmak ve gerektiğinde savaşa katılmak gibi meziyetlere sahiptir.¹²²

İbn Batuta (d. 1304-ö. 1369) seyahatnamesinde Türk toplumunda kadına değer verildiğini, kadının yüksek bir mertebeye sahip olduğunu ve erkeklerle bir arada çalıştığını belirtir.¹²³ Grenard'ın "Türkistan ve Tibet" adlı eserinde İbn Batuta'nın görüşlerini doğrulayan örneklere rastlanır: *"Türkistan'da çiftçi buğday veya mısırını elinden çıkarmak istediği vakit karısıyla beraber pazara gider, kadın alışveriş işlerini kontrol eder. Malı kadın isterse dilediği fiyata satar. Ayrıca kadınlar tek başına da pazara giderler."*¹²⁴

Türk kadını eve hapsolup sadece ev işleriyle uğraşmamış, bir şeyler üretmek suretiyle ev ekonomisine katkı sağlamıştır. Afet İnan Çin kaynaklarında Kuça şehri ile ilgili yer alan şu bilgileri nakletmiştir *"Ziraat ve meyvecilikle uğraşan bu şehir halkı maden işçiliğinde, halı dokumacılığında hünerlidirler. Halı dokumacılığının hemen her yerde kadınlar tarafından yapıldığını biliyoruz. Kuça halıları da bu Türk kadınlarının eseridir."*¹²⁵

Anadolu Selçukluları zamanında Ahiliğe paralel olarak kurulan ve çok yönlü faaliyetlerde bulunan Bacıyan-ı Rum teşkilatı Türk kadınının sosyal hayattaki etkinliğinin bir diğer göstergesidir. 12. ve 13. yüzyılda Orta Asya'dan

¹²² Zeynep Korkmaz, "Tarihi Gelişme Seyri İçinde Türkiye'de Kadının Bugünkü Durumu Üzerinde Genel Bir Değerlendirme", *Türk Kültürü Dergisi*, Ankara 1994, S. 370, s. 1

¹²³ İsmet Parmaksızoğlu, *İbn Batuta Seyahatnamesi'nden Seçmeler*, İstanbul: MEB 1971, s. 4, s. 46, s. 80, s. 83-91

¹²⁴ Birsen Gökçe, "Evlilik Kurumu ve Aile Yapısı İle İlişkileri", *Türk Aile Ansiklopedisi*, Ankara, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1981, C. 2, s. 512

¹²⁵ Afet İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, İstanbul: MEB, 1975, s. 34

Anadolu'ya gelen Türklere, Bacıyan-ı Rum yardım eder.¹²⁶ Bacıyan-ı Rum da Ahilik gibi Anadolu'ya gelen Türklerin karşılaştıkları problemleri çözüp, Anadolu'yu yurt edinme süreçlerini hızlandırır. Bacılar tekke ve zaviyelerde erenleri, yolcuları ve kimsesizleri yedirip, içirip, çamaşırlarını yıkayıp barındırır.¹²⁷ Bacıyan-ı Rum'un faaliyet gösterdiği alanlar şöyle sıralanabilir:

1. Dokumacılık ve örgücülük (Daha önce de değinildiği üzere Türk kadınının üretken olma özeliğinin devam ettiği görülmektedir.),
2. Misafir ağırlama,
3. Tasavvufi faaliyetler,
4. Askeri faaliyetler.¹²⁸

Türk kadınının sosyal hayattaki etkinliği tarihin ilerleyen dönemlerinde de kendini hissettirir. Maddi durumu iyi olan hanımlar tarafından kurulan vakıflar ve imar edilen eserler bunun en büyük kanıtıdır. Anadolu Selçuklu ve Osmanlı devleti zamanından kalma eserlere birkaç örnek verilebilir.

Anadolu Selçukluları zamanında yapılmış tespit edebildiğimiz dört şifahane vardır. Bunlar; Kayseri'de Gevher Nesibe Şifaiyesi h.602 (m. 1206) , Divrik'te Turan Melik Şifaiyesi h. 626 (m. 1228), Kütahya'da Gülümsen Hatun Yoncalı Ilıca h. 631 (m. 1233), Amasya'da Yıldız Hatun Ilıcası h. 703 (m. 1308). Ramazan kızı Gülümsen'in yaptırdığı eser dışındaki, üç eser hükümdar ailesinden bireyler tarafından yaptırılmıştır.¹²⁹

Osmanlı imparatorluğu döneminden ise şu örnekler verilebilir: Safiye Sultan tarafından başlatılan ve Hatice Turhan Sultan tarafından tamamlattırılan İstanbul'daki Yeni Cami, Gülniş Valide Sultan'ın Laleli'de yatırdığı Valde Camii, Mihrişah Sultan tarafından yaptırılan Eyüp Sultan Camii, Nakşidil Valide Sultan'ın Fatih'te yaptırdığı Sıbyan Okulu, Cevri Kalfa

¹²⁶ Ethem Cebecioğlu, "Tasavvuf ve Kadın", *Türk Aile Ansiklopedisi*, Ankara, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1981, C. 2, s. 650

¹²⁷ Mikail Bayram, "Bacıyan-ı Rum (Anadolu Bacıları) ve Fatma Bacı", *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C. 6, s. 375-376

¹²⁸ Ethem Cebecioğlu, "Bacıyan-ı Rum", *Türk Aile Ansiklopedisi*, Ankara, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1981, C. 2, s. 655

¹²⁹ İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, s. 41

tarafından Üsküdar'a indirilen Cevri Kalfa Suyu, Bezm-i Alem Valide Sultan vakfiyesinden Gureba Hastanesi, İstanbul Kız Lisesi, Dolmabahçe Camii, Pertevniyal Valide Sultan tarafından yaptırılan bugünkü Pertevniyal Lisesi bu vakıflardan zamanımıza kalan eserlerdir.

Kadınların kendi yaptırdıkları kütüphanelerden bazıları ise şunlardır: Eyüp'teki Medresesinde Esmihan Sultan, Üsküdar'da Valide Atik Camisinde Nurbanu Sultan, Üsküdar'da Valide-i Cedit Camiinde Valide Sultan, Eyup Camii içinde Mihrişah Sultan, Aksaray Valide Camii'nde Pertevniyal Valide, İstanbul'dan başka Tarsus'ta Ayşe Sıdıka Hanım kütüphanesi, Bağdatta Naile Hatun, Nazende Hatun ve Adile Hatun kütüphaneleri.¹³⁰

1.1 Ailede Kadın

Aile, öz bir biçimde; anne, baba, çocuklar ve tarafların kan akrabalarından (aile biçiminin gereğine göre) meydana gelmiş ekonomik ve toplumsal bir birlik diye tanımlanır.¹³¹

Herhangi bir toplumu incelerken öncelikle aileden başlamak en doğru yaklaşımdır. Çünkü toplulukların durumunu en iyi yansıtan yapı, ailedir. Bilim adamları bir toplumun hukuki, iktisadi ve siyasi durumunu anlamak için ilk incelenecek sosyal yapının aile olduğu konusunda hemfikirdirler. Ailenin devlete de tesir edeceği unutulmamalıdır.¹³² Türklerde kadının yerini, doğru bir şekilde tespit edebilmek için de kadının ailedeki yerini incelemek gerekir.

Türk aile yapısının pederşahi (ataerkil) mi maderşahi (anaerkil) mi olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Grenard Doğu Türkistan Türklerini incelemiş ve aile tipinin pederşahi olduğunu, ancak; çeşitli etkiler sonucu kadın-erkek eşitliği olan bir tipe dönüştüğünü belirlemiştir. G. Richard Yakut, Kırgız ve Altay Türklerini incelemiştir. Yakutlarda maderşahiliğin varlığını, ancak bunun dayıya (annenin kardeşine) dayalı bir maderşahilik

¹³⁰ Mustafa E. Erkal, "Kadının Türk Cemiyetindeki Yeri ve Vazifeleri", *Türk Kültürü Dergisi*, Ankara, Ayyıldız Matbası, 1982, S. 225, s. 170

¹³¹ Birsen Gökçe, "Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme", *Aile Yazıları I*, Der.: Beylü Dikeçgil, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1990, s. 207

¹³² İbrahim Kafesoğlu, "Milliyetçilik ve Aile", *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Türk Kültürü Dergisi*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1970, S. 88, s. 1

olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında Kırgızlarda pederşahilik, Altaylarda ise pederşahilik ile maderşahilik arası bir tipin görüldüğünü dile getirmiştir.¹³³

E. Durkheim Türk aile yapısının pederşahi değil maderşahiliğin değişmiş bir şekli olduğunu ileri sürer. En ilkel Türk topluluğu sayılan Yakutlarda maderi aile (ana ailesi) bugünkü aileye atfedilen bütün hukuki nitelikleri taşıyan gruba “Sib” adı verilir. Hısımlık aynı sibe bağlı olmakla olur. Her Yakut bağlı bulunduğu Sib ismi ile anılır.¹³⁴

Ziya Gökalp ise pederşahilik tipine maderşahilikten geçildiğini belirtmiştir. Ona göre aslında Türk ailesi hiçbir zaman pederşahi olmamıştır. Çevre ve medeniyet şartları sebebiyle pederşahi gibi görünse de özünde eşitlikçi ve demokrat bir ev hayatı benimsenmiştir.¹³⁵

Türk milleti için kadının ne kadar değerli olduğuna ve cins ayrımı yapılmaksızın kadının her zaman sosyal hayatın her aşamasında yer aldığına, Türk dilinden örnekler verilebilir. Günlük konuşma dilinde “**karı-koca, ana-baba, bacı-kardeş**” şeklinde ikilemeler kullanılır. Aynı ikilemelere Avrupa ve Doğu dillerine bakıldığında tam tersi bir durum görülür. Türklerde kadının önce söylenmesi tesadüfi değildir. Dil, milletlerin binlerce yıllık yaşayışının aynası gibidir. Binlerce yıl önce Türk milletinin gönlünde oluşmuş bu sözler, Türklerin gönüllerindeki duygunun dillerine yansımından başka bir şey değildir.¹³⁶ Ayrıca Vambery’den Türklerde “alüfte, piç” gibi sözlere rastlanmadığı aktarılır.¹³⁷ Bu da Türklerin namuslu ve iffetli bir hayat sürdürdüklerini gösterir.

Türklerde zina ağır bir suç sayılmış ve bu suçu işleyen erkek de kadın da en ağır şekilde cezalandırılmıştır. İbn Fazlan Seyahatnamesinde konuyla ilgili şunlara yer vermiştir: “*Türkler zina diye bir şey bilmezler. Böyle bir suç işleyen birini ortaya çıkarırlarsa onu iki parçaya bölerler. Bu kimseyi iki ağacın*

¹³³ Ali Erkul, “Eski Türklerde Aile”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C. 3, s. 98

¹³⁴ Mehmet Eröz-Ali Güler, *Türk Ailesi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1998, s. 6-7

¹³⁵ Erdem, “Dinler ve Aile”, s. 348

¹³⁶ Bahaeddin Ögel, “Türk Ailesinde Kadın”, *Kadın Ansiklopedisi*, Tercüman Yayınları, 1984, C. 1, s. 71

¹³⁷ Orhan Türkdoğan, “Eski Türklerde Aile ve Evlilik Sistemi III”, *Türk Kültürü Dergisi*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1982, S. 226, s. 50

dalları bir yere yaklaştırarak bağlarlar. Sonra bu dalları bırakırlar. Dalların eski durumuna gelmesi neticesinde, o kimse iki parçaya bölünür.”¹³⁸

Türklerde tek eşlilik esastı. Orhun Abidelerinden; Göktürler, Kazaklar ve Çin Türkistanı’nda çok eşle evlenme törenlerine rastlanmamasından Türklerde poligaminin olmadığı söylenmektedir. Ancak çocuğun olmaması durumunda ilk eşin rızasının alınması şartıyla ikinci eş alınabilmektedir.¹³⁹

Ziya Gökalp bazı erkeklerin fetihlerle zenginleştikten sonra kendilerine güzel odalıklar edindiklerini, ancak bu kadınların hiçbir zaman toplum tarafından eş muamelesi görmediklerini belirtir.¹⁴⁰ Bu kadınlara “kuma” adı verilir ve kumaların başka ilden olması gerekir. Kumanın çocukları annelerine “teyze”, babalarının ilk eşlerine “anne” derlerdi. Kumaların çocukları mirastan pay alamadıkları gibi babaları hakan olsa bile hakan olma hakları yoktu. Kuma eğer Çin prensesi ise “Konçuy” diye adlandırılırdı. Konçuy derece olarak kumadan yüksekti, ancak ilk eşle aynı seviyeye o da çıkamazdı.¹⁴¹

Orta Asya’da ilk kadına “Bay-Biçe” denir. Hatta şöyle bir atasözü vardır; “Evin birinci sahibi (erkek olarak) evde doğar, ikincisi de Bay-Biçe olarak dışarıdan gelir.¹⁴² Bay-Biçeler vefat etse de mirasta en büyük hakka sahip yine onun çocuklarıdır. Baba Bay-Biçe vefat ettikten sonra evlense de üvey anne Bay-Biçe olamaz.¹⁴³

Görüldüğü gibi çok eşlilik Türk töresine uymadığından toplum tarafından hoş karşılanmamış, kuma aleyhine bir takım olumsuz yaptırımlarla engellenmek istenmiştir. Grenard Türkistan mollalarının ikinci veya üçüncü eşlere istemeyerek izin verdiklerini, kadınların ilk eşle aynı ilde oturmaması kuralına önem verdiklerini kaydetmiştir.¹⁴⁴

¹³⁸ *İbn Fazlan Seyahatnamesi Tercümesi*, Çev.: Ramazan Şeşen, İstanbul: Bedir Yayınevi, 1975, s. 31

¹³⁹ Yılmaz, “Türk Kültüründe Kadın”, S. 61, s. 118

¹⁴⁰ Sevinç, s. 57

¹⁴¹ Müjgan Cunbur, “Ziya Gökalp’te Kadın”, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Türk Kültürü Dergisi*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1965, S. 36, s. 76-77

¹⁴² Ögel, s. 116

¹⁴³ Ögel, s. 78

¹⁴⁴ Ali Erkul, “Eski Türklerde Evlenme Gelenekleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C. 3, s. 59-60

Türk ailesinde annenin yeri çok önemlidir. Toplumda çocuk sahibi kadının itibarı daha yüksektir. Ev içinde de çocuklarının üzerinde söz sahibi annedir. Hatta çocukların üzerinde annenin sözünün babadan daha çok geçtiği de iddia edilir.¹⁴⁵ “Anne hakkı, Tanrı hakkı” sözü de sık sık kullanılır. Geleneğimizde anneye el kalkmaz, söz söylenmez.¹⁴⁶ Türklerde babadan sonra aileyi anne temsil eder. Yani annenin yeri babanın diğer akrabalarından daha ileridedir.¹⁴⁷ Baba ölünce annenin, babanın yerine geçmesi hali çok eski bir gelenektir. Daha sonra büyük oğul başa geçer. Çocuklar büyüyünce anne kocasının mirasından çoğunlukla iki pay alır.¹⁴⁸

Türk ailesi içinde kız çocuğu istenmeyen, uğursuzluk sebebi olarak görülen bir varlık değildir. Dede Korkut kitabında kız babası olabilmek için Oğuz Beylerinin duasına müracaat eden Bay Bican'ın hikayesi anlatılır.¹⁴⁹

Dede Korkut kitabında çocuğu olmayan Boğaç Han'ın hikayesi anlatılırken “Kimin ki oğlu kızı yok, kara otağa kondurun, kara keçe altına döşeyin, kara keçi yahnisinden getirin yerse yesin, yemezse dursun gitsin. Oğlu olan beyaz otağa, kızı olan da kırmızı otağa konsun” denir. B. Ögel kırmızının mutluluk rengi olduğunu belirterek kız çocuk sahibi olmanın da mutluluk kaynağı olacağını söylemiştir.¹⁵⁰

Kız çocuğunun Türk toplumunda mutsuzluk kaynağı olmadığını daha önce belirtmiştik. Ancak Dede Korkut kitabında geçen bu olaya B.Ögel kadar iyimser yaklaşmıyoruz. Çadırlardaki sıralamaya bakıp bir ayrımcılığın olduğunu söylemek mümkündür. Buna göre bir sıralama yapılacak olursa erkek çocuk sahibi olanlar en üstte, sonra kız çocuk sahibi olanlar, en sonra da çocuk sahibi olmayanlar gelmektedir. Mustafa Erdem de yaptığı çalışmada erkek çocuk sahibi olmanın sevinç sebebi olduğunu ifade etmektedir.¹⁵¹ Kız ya da erkek çocuğa sahip olmanın ailede farklı tepkilere sebep olması, bugün

¹⁴⁵ Süleyman Duygu, “Türk Sosyal Hayatında Kadın”, *Türk Kültürü Dergisi*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1973, S. 128, s. 18

¹⁴⁶ Ögel, s. 77

¹⁴⁷ Erkul, “Eski Türklerde Evlenme Gelenekleri”, s. 59-60

¹⁴⁸ Ögel, s. 77

¹⁴⁹ Sibel Turhan Tuna, “Türk Dünyasındaki Düğünlerde Koltuklama ve Kırmızı Kuşak Bağlama Geleneği”, *Bilig Dergisi*, Ankara, SFN Yayıncılık, 2006, S. 38, s. 151

¹⁵⁰ Ögel, s. 100

¹⁵¹ Erdem, “Dinler ve Aile”, s. 348-349

olduğu gibi geçmişte de ailenin bulunduğu sosyo-ekonomik ve kültürel etmenlere bağlanmaktadır.

Kız çocuklarının babalarının mirasından pay alıp almadıkları konusunda farklı görüşler vardır. Mehmet Erz tüm Türk boylarında kızların miras hakkı olmadıđını¹⁵² belirtirken, B.Ögel Türklerde her zaman kızların miras hakkı olduđunu¹⁵³ ifade eder. Konu hakkında fikir beyan edenler çoğunlukla Mehmet Erz'e katılır.

B.Ögel'e göre kız babasından miras hakkını evlenirken çeyiz olarak alır. Ancak eyizin haricindeki miras hakkını, o da biraz karanlık görür. Eski dönemlerde erkek çocukların "annemizin hakkını tam vermedin" diyerek dayısının ya da dedesinin mallarını üç kez yağmalayabilir ve bu onların hakkı olarak görülürdü.¹⁵⁴ Hatta bazen dede öldüğünde anne miras hakkına sahip olamazken, erkek ocuk dayılarıyla birlikte miras hakkına sahip olurdu. Lowrance bu uygulamaların Kazak ve Kalmuklar'da görüldüğünü; Oğuz, zbek, Uygur, Tacik ve diğer Orta Asya Türklerinde görülmediğini belirtir.¹⁵⁵

Türklerde aileyi, aile hukukunu anlayabilmek için üzerinde durulması gereken bir diğer konu "**kalın**"dır. Kalın, Grodekov ve Dingelstedt gibi nl Türkologların tanımıyla "Babanın sağ iken oğullarının evlenebilmeleri için verdiği paydır". Kalını baba oğluna vermelidir. Oğuzlarda kalın adetinin olduğunu İbn Fazlan söylemektedir. Kazak Türklerinde kalın verilmezse oğlu babasından zorla alma hakkına sahiptir.¹⁵⁶ Dede korkut kitabında Bamsı Beyrek, Manas Destanında Manas evlenirken kalın vermiştir.

Çeşitli Türk topluluklarında kalın adeti geçerliliği son zamanlara kadar devam etmiştir. Altay ve Afganistan Türklerinde kalın uygulaması olduğunu

¹⁵² Erz-Güler, s. 17

¹⁵³ Ögel, s. 100

¹⁵⁴ Ögel, s. 100

¹⁵⁵ Lowrance Krader, "Orta Asya Halklarında Aile Yapısı", ev.: Handan Er, *Anayurttan Ata Yurda Türk Dünyası Dergisi*, 1995, S. 8, s. 58

¹⁵⁶ Ögel, s. 91

Radloff belirtmiştir.¹⁵⁷ Yakutlarda kalın vermemek haysiyet kırıcı bir davranış olarak yorumlanmıştır.¹⁵⁸

Bazı Türk boylarında kalın dört kısma ayrılır:

1. Karamal: Kız babasına verilir ve sadece kızın çeyizine harcanır.
2. Yelu: Nişanlı erkeğin nişanlısını ilk ziyaretinde kıza verdiği hediyedir.
3. Tüy-mal: Düğün giderlerini karşılamak üzere hediye verilen 20-60 arasında değişen at.
4. Süt hakkı: Nişanlı erkeğin kız anasına verdiği süt hakkı.¹⁵⁹

Kalın adeti İslam'ın kabulünden sonra mehir ile karıştırılsa da mehir ile aynı değildir. Mehir geline verilir, kalın ise kızın ailesine verilir. Bugünkü başlık adeti kalın adetin bozulmuş hali sayılabilir.¹⁶⁰

Kalın Türklerde aile kurumunun bir tür güvenlik sigortası olarak görülebilir. Bir erkek karısını boşarsa kalını geri alamaz ya da kadın boşanmak isterse kalını geri ödemek zorunda kalırdı.¹⁶¹ Böylece bir anlık öfke ve düşüncesizce hareket edilerek alınan boşanma kararlarından aile kurumu korunurdu. Ancak kadın, erkek iktidarsız ya da sakat ise kalını geri vererek boşanabilirdi. Eğer kadın kısır ise kız evi ya kalını iade eder ya da diğer kızlarından birini verirdi.¹⁶² Kalın ödendikten sonra nişan bozulup ayrılık olursa; eğer ayrılmayı isteyen kız ise kalını iade eder, erkek ise kalın kızın ailesinde kalırdı. Nişanlıyken kız ölürse yine kalın iade edilir, erkek ölürse ya iade edilir ya da kız ölenin erkek kardeşiyle evlendirilirdi.¹⁶³

¹⁵⁷ Ali Rıza Gönüllü, "Türklerde Kalın Adeti", *Türk Kültürü Dergisi*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1989, S. 317, s. 55

¹⁵⁸ Mehmet Ziya Binler, "Türkiye'de Düğünler", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 1997, S. 108, s. 201

¹⁵⁹ Ahmet Maden, "Evlenme ve Evlenme Şekilleri", *Türk Aile Ansiklopedisi*, Ankara, Başbakanlık Aile Kurumu Yayınları, 1991, C. 2, s. 499

¹⁶⁰ Ögel, s. 93

¹⁶¹ Ögel, s. 93

¹⁶² Ögel s. 93

¹⁶³ Ali Bardakoğlu, "Türk Aile Hukukunun Tarihi Gelişimi", *Türk Aile Ansiklopedisi*, Ankara, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991, C. 2, s. 610

Kalın ailenin ortak malından alınan bir pay olduğu için kadın ailenin bir parçası sayılırdı. Erkek ölünce aileden düşmüş ve ayrılmış sayılmazdı.¹⁶⁴ Bu anlayış “levirat geleneği”ne sebep olmuştur. Oğlun babasının ölümünün ardından üvey annesiyle, yeğenin amcasının ölümünün ardından yengesiyle, kardeşin abisinin ya da kardeşinin ölümünün ardından yengesiyle evlenmesi geleneğine levirat denir.¹⁶⁵ Bu geleneğin öteden beri var olduğu Hunlardaki uygulamalardan da anlaşılmaktadır. Bu bağlamda B. Ögel M.Ö. 169 yılında Hun veziri ile Çin elçisi arasında geçen olayı nakleder. Çinliler ölen kardeşlerinin karısıyla evlenmeyi ayıp sayıp, kınarlar. Hun veziri ise Çin’de ölen kardeşlerin eşlerinin ve çocuklarının kaybolup gittiğini, ancak kendilerinin bu evlilikler yoluyla bir arada yaşayabildiklerini belirtir.¹⁶⁶ Yani bu evlilikler yoluyla aile birliği sağlanmak istenmiştir.

1.2 Siyasi ve İdari Hayatta Kadın

Türk kadını aile hayatında olduğu gibi siyasi ve idari hayatta da oldukça etkindir. Orta Asya’da kurulan Türk devletleriyle başlayan süreçten günümüze kadar gelen Türk devletleri incelendiğinde kadının etkinliği bariz bir şekilde görülür.

Asya Hunları ile olan ilişkilerini belgeleyen Çinliler, hakanın yanında hatunun da bulunduğunu ve devleti her ikisinin temsil ettiğini belirtir.¹⁶⁷ Büyük Hun İmparatorluğu adına Çin ile ilk barış antlaşmasını imzalayan kişinin Mete’nin eşinin olması gözden kaçmaması gereken önemli bir ayrıntıdır.¹⁶⁸ Bizans tarihçisi Priskos’un naklettiğine göre Atilla’nın karısı Arıkan’ın ayrı bir sarayı, mabeyncisi ve geliri vardır. Arıkan Priskos’un da içinde bulunduğu Doğu Roma elçilerini Atilla’dan önce kabul etmiş ve onları güzel bir şekilde ağırlamıştır.¹⁶⁹

¹⁶⁴ Ögel, s. 81

¹⁶⁵ Bardakoğlu, “Türk Aile Hukukunun Tarihi Gelişimi”, s. 610-611

¹⁶⁶ Ögel, s. 90

¹⁶⁷ İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, s. 26

¹⁶⁸ Ahmet Saçkesen, “Er Tabıldı Destanında Kadın Tipleri”, *Turkish Studies Dergisi Tunca Kortantamer Özel Sayısı-I*, 2007, s. 490; Sevinç, s. 31

¹⁶⁹ Sevinç, s. 29

Ülkenin birinci hanımı konumunda olan Hatun şölenlerde, kurultaylarda ve tapınmalarda hemen hakanın yanında yer alırdı.¹⁷⁰ Türk hakanı bir emirname hazırlayıp “Hakan emrediyor ki...” diye başlarsa pek itibar görmezdi.¹⁷¹ Emirnamenin “Hakan ve Hatun emrediyor ki...” diye başlaması gerekirdi.¹⁷²

Türk tarihi açısından oldukça önemli olan Orhun Kitabeleri’nde hakan, annesi Bilge Hatun’un babasıyla beraber tahta çıkışlarını “Tanrı Türk milleti yok olmasın diye babam İteriş ile annem Bilge Hatun’u yükseltti”¹⁷³ şeklinde anlatır. Ayrıca annesine saygı ve hürmetini onu Umay*’a benzeterek gösterir.¹⁷⁴

Türk kadını doğrudan ya da dolaylı olarak devlet işlerinde her zaman etkin olmuştur. Bu durumun farkında olan Nizamü’l-Mülk konu ile ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir: *Acem hükümdarları zamanında kadının siyasi bir tesiri olmazdı. Türkistan hakanları ve Türkmen padişahları devlet işlerinde hatunların fikirlerine kıymet verirlerdi.*¹⁷⁵

Bursa’yı 14. yüzyılda ziyaret eden İbn Batuta, Orhan Bey şehirde olmayınca Buyun Hatun (Nilüfer Hatun) tarafından karşılanmış ve misafir edilmiştir.¹⁷⁶

Tarihte çoğu zaman gizli kahraman olan Türk kadını bazen şartlar öyle gerektirdiği için, inisiyatifi eline alıp mücadele etmek zorunda kalmıştır. Şağab Hatun¹⁷⁷, Gülnar Hatun¹⁷⁸ ve Süyüm Bike¹⁷⁹ verebileceğimiz örnek şahsiyetlerden birkaçıdır. Bunun tersi örneklerin Türk tarihinde kesinlikle yer almadığını söylemek yanlış olur. Uygur devletinin kuruluşu sırasında (630

¹⁷⁰ Abdurrahman Kurt, “Tarihi Süreçte Türk Kadını”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C. 5, s. 399

¹⁷¹ Duygu, s. 18

¹⁷² Saçkesen, s. 490

¹⁷³ Talat Tekin, *Orhon Yazıtları*, Ankara: TDK, 2008, s. 27, s. 53

* Umay: Geleneksel Türk inanışında, çocukları ve hamileleri koruduğuna inanılan dişi ruh. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi ileride verilecektir.

¹⁷⁴ İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, s. 27

¹⁷⁵ Yılmaz, “Türk Kültüründe Kadın”, s. 115

¹⁷⁶ Parmaksızoğlu, s. 47

¹⁷⁷ Zekeriya Kitapçı, “Şağab Hatun ve Şahsiyeti”, *Türk Dünyası Dergisi*, S. 46, s. 7-10

¹⁷⁸ Zeki Teoman, “Gülnar Hatun”, *Türk dünyası Dergisi*, S. 48, s. 30-35

¹⁷⁹ Naile Binark, “Tarihin Meşhur Türk Kadınlarından Kazan Melikesi: Süyüm Bike”, *Türk Kültürü Dergisi*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1968, S. 64, s. 19-24

yıllarında) Pu-sa savaşırken annesi Po-Fu da devlet işlerini adaletli bir şekilde yönetiyordu. Daha sonra idareyi oğlunun elinden alan Po-Fu, yanlış kişilerin yönlendirmesiyle yurdun karışmasına yol açar.¹⁸⁰ Ancak Türk tarihinde, böyle kötü örneklerin sayısı oldukça azdır.

1.3 Dini Hayatta Kadın

Türkler tarih boyunca çok geniş bir coğrafyada yaşamışlardır. Bu durum farklı milletlerle ve farklı dinlerle karşılaşmalarına sebep olmuştur. Karşılaşılan dinlerden başlıcaları Budizm, Maniheizm, Hıristiyanlık, Yahudilik ve İslam'dır. Geleneksel Türk dininden sonra en fazla benimsenen din; İslam olmuştur.

Geleneksel Türk dini olarak adlandırılan inanç sisteminde şamanlar dikkat çeken bir fenomendir. Şaman, kendine özgü metotlarla ruhu yer altına inen, gök yüzüne yükselen, oralarda gezindiğini hisseden vecd ve trans ustası olarak tanımlanabilir.¹⁸¹

Şamanlar ayinler esnasında hem kadın hem de erkekle ilgili çeşitli sembollerini bir arada bulundururlar.¹⁸² Bu durum, yani şamanın iki cinsiyetin simgelerini bir arada taşıması, onların kadın ya da erkek olmadığı, üçüncü bir grup oluşturduğunu anlatmak içindir. Şamanların erkek olması, kadın olması, biseksüel olması ya da cinsiyet değiştirmeleri(travestizm) sadece mistik anlam taşır.¹⁸³ “Şaman travestisizmi”ni kadın ve erkeğin aşkın birlikteliği olarak anlamak en isabetli yorum olacaktır.¹⁸⁴

Tarihi delillere bakıldığında kadın şamanların olduğu görülür. Mesela Taba devletinin dini törenlerinde kadın şamanların yer aldığı¹⁸⁵; kaybolan bir Cücen prensini kadın şamanın bulduğu¹⁸⁶ rivayet edilir. Hatta tanrının ilk

¹⁸⁰ Duygu, s. 18

¹⁸¹ Ünver Günay-Harun Güngör, *Türklerin Dini Tarihi*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2007, s. 122

¹⁸² Muharrem Kaya, “Türk Halk Anlatılarında Kadın”, *Toplumbilim Dergisi*, İstanbul, Kardeşler Matbaası, 2002, S. 15, s. 50

¹⁸³ Fuzuli Bayat, *Türk Şamanlığı*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2006, s. 107

¹⁸⁴ Bayat, s. 109

¹⁸⁵ Abdülkadir İnan, *Şamanizm*, Ankara: TTK, 2006, s. 3

¹⁸⁶ Günay-Güngör, s. 126

şaman olarak bir kadını seçtiği, insanların zamanla bu adeti değiştirerek erkekleri de şaman yaptıklarına dair bilgiler vardır.¹⁸⁷

Erkek şamanların ayinde cinsiyet değiştirirken üzerlerinde kadın göğsü figürlü elbiseler olduğu halde doğumu sembolize eden bir takım pratiklerde buldukları belirtilir.¹⁸⁸ Yusuf Ziya Yörükân şamanların kadın elbisesi giymesini şöyle açıklar: “*Türklerde ana diye çağrılan ruhlarda genelde esirgeyen, koruyan ruhlardır. Ata diye çağrılanlar ise çarpan ve korkutan ruhlardır. Bu sebeple şamanların hamî ruhu kadındır.*”¹⁸⁹

Sibirya şamanlarına göre en güçlü şaman kadındır. Bu sebeple kadın şamanlara “ateşi koruyan” anlamında utkan/udagan unvanı verilir.¹⁹⁰ Yakut şamanları da kendi özel giysileri olmadığı zaman kadın giysileri ile ayin yapmakta ve kadınlara benzemek veya kadın suretine girmek için saçlarını uzatmaktadır.¹⁹¹

Altaylılar şamanları ak ve kara şaman olmak üzere ikiye ayırırlar. Ak şaman göğe ve aydınlık dünyanın hakimi Ülgen’e şamanlık ederken, kara şaman yeraltının korkunç ruhunu temsil eden Erlik’e şamanlık eder. Burada önemli nokta ise kadınların yalnızca kara şaman olmasıdır. Çünkü kadın temiz sayılmaz.¹⁹² Şamanların ak ve kara şeklinde ayrılmasında İran’ın etkisinin olduğu¹⁹³ yönündeki bilgi makul görünmektedir.

Kadın şamanlar hakkında rivayet edilen bilgiler incelendiğinde Türk kadınının dini hayatta da söz ve konum sahibi olduğu görülür. Bu konum Türklerin mensup oldukları din ya da etkilendikleri çevre kültürlerine göre bazı değişiklikler gösterse de değişmeyen şey kadının önemi ve değeridir.

Türklerin İslamiyet’i kabul etmesinden sonra da kadının dini hayattaki yerinde çok fazla değişiklik olmadığı görülür. Türklerin İslamiyet’i geniş kitleler

¹⁸⁷ S.Malov, “Sarı Uygurlarda Şamanlığın Kalıntıları”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. 5, S. 2, s. 391-392

¹⁸⁸ Ruhi Ersoy, “Kadın Kamlar’dan Göçerevli Türkmenler’de “Ebelik” Kurumuna Dönüşüm”, http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/ruhi_ersoy_abelik.pdf

¹⁸⁹ Yusuf Ziya Yörükân, *Şamanizm*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2006, s. 58

¹⁹⁰ Bayat, s. 110

¹⁹¹ Bayat, s. 111

¹⁹² Sadettin Bulaç, “Şaman”, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: MEB, 1970, C. 11, s. 313

¹⁹³ Günay-Güngör, s. 126

halinde benimsemesinde ve sindirmesinde Pir-i Türkistan olarak bilinen Hoca Ahmet Yesevi'nin hikmetlerinin payı büyüktür.¹⁹⁴ Yesevi'nin düşüncelerini-hikmetlerini halka anlatan da Türkistanlı, Türk-müslüman kadınlardır. Divan-ı Hikmet'te yer alan hikmetlerin kadınlar tarafından öğrenilmesi ve öğretilmesi faaliyetleri Ahmet Yesevi hayattayken başlamıştır. Kızı Gevher Şahnaz Hanım babasından öğrendiği hikmetleri komşulardan başlayarak köydeki kadınlara öğretmiştir. Aynı zamanda onlara hikmetleri diğer kadınlara nasıl öğreteceklerini de göstermiştir. Böylelikle hikmetler kadınlar arasında yayılmıştır. "**Kırk Kadın Kızlar**" adıyla bilinen hikmet okuyucuları mahalle ve köylerde kadınları toplayarak zikir ve bilgilendirme meclisi kurmuşlardır. Türkiye'de Süleyman Çelebi'nin mevlidi nasıl okunuyor ve saygı görüyorsa Türkistan'da Yesevi hikmetleri aynı muameleyi görmüştür. Bolşevizm devrinde ve daha sonra 1925-1989 yılları arasında Yesevi hikmetlerini okumak yasaklanmasına rağmen Türkistan kadınları iş yerlerinde, düğünlerde ve toplantılarda çeşitli bahanelerle okuyarak, Yesevicilik ananesini korumuşlardır.¹⁹⁵

Anadolu'da İslam'ın yerleşmesinde etkin olan ve çok yönlü hizmet veren Bacıyan-ı Rum'un tasavvufi- dini yönü de vardır. Ahi Evran'ın eşi Fatma Bacı(Kadıncık Ana) tarafından kurulan Bacıyan-ı Rum Türkmen kadınlarından oluşan bir tarikattır. Bektaşî menkıbelerinde Hacı Bektaş Veli'nin gizli ilim ve kerametlerini Fatma Bacı'ya gösterdiğinden ve her şeyini ona emanet ettiğinden, diğer eren ve dervişlerin Fatma Bacı'ya saygı duyduğundan bahsedilir.¹⁹⁶

Mevlana'nın Mutahhara ve Şeref Hanım isimli kızları şeyh olmuşlardır.¹⁹⁷ Mevlevilikten örnek verebileceğimiz diğer kadın şeyhler şöyle sıralanabilir; Ulu Arif Çelebi'nin Tokat'taki kadın halifesi, Küçük Arif Çelebi'nin kızı Güneş Hanım-ı Suğra, Karahisar Mevlevihanesi'ndeki Şah Mehmet Çelebi'nin kızı Destina. Küçük Mehmet Çelebi'nin kızı Güneş Han'ın sikke ve

¹⁹⁴ Günay-Güngör, s. 394

¹⁹⁵ Mustafa Kara, "Tasavvuf Kültürünün Türkistan Macerasına Genel Bakış", *UİFD*, Bursa, 2001, C. 10, S. 1, s. 17-18

¹⁹⁶ Hülya Küçük, "Tasavvufta Kadın", *SİFD*, Konya, 1997, S. 7, s. 394

¹⁹⁷ Mustafa Kara, "Tasavvuf Kültüründe Kadın ve Aile", *Türk Aile Ansiklopedisi*, Ankara, Başbakanlık Aile Kurumu Yayınları, 1991, C. 1, s. 354

hırka giyip yüzü peçeli olarak Mevlevi mukabelesini idare ettiği rivayet edilmiştir.¹⁹⁸

Kadınların tarikatlardaki yerine bir örnek de Karagümürük'teki Cerrahi Tekkesi'nden verilebilir. İbrahim Fahreddin Efendi, tarikatının kurucusu ile ilgili bilgi verirken, Envar-ı Hazret-i Nurettin adlı eserinde üç kadın halifesinden bahseder: Fatma Mukerrem Muhabbetullah, Emine Binnaz Tevhide ve Emine Nimet Bacı.¹⁹⁹

Yukarıda sıralanan bütün örneklerde görüldüğü gibi Türk kadını geçmişten günümüze dini hayatta da kendisine yer bulabilmiş ve değer görmüştür. Tarihin daha eski zamanlarında şaman olan Türk kadını, ilerleyen zamanlarda mensup olunan dinin değişmesi ile çeşitli tarikat çevrelerinde şeyhlik makamında görev almıştır. Günümüzde de Diyanet İşleri Başkanlığı'nda Kuran kursu öğreticisi veya vaize olarak çalışan kadınların bir geleneği devam ettirdikleri söylenebilir. Kadın, dinde sadece din adamı olarak değil, dini bizzat yaşayarak ve ev halkının da yaşamasında etkin rol oynayarak, dinlerin benimsenmesi ya da yaşatılmasında üzerine düşeni yapmıştır.

1.4 Destanlarda Kadın

Destanlar, insanlık tarihini masalsı bir üslupla anlatırken aynı zamanda milletlerin karakteristik özellikleri hakkında da bilgiler verir.²⁰⁰ Türk destanlarında göçebeliğin ağır şartlarıyla, tabiatla ve diğer milletlerle yapılan mücadelelerden bahsedilir. Bunun yanında günlük hayattan da söz edilir. Bu bilgilerden kadının toplumdaki ve ailedeki yeri ile ideal kadın tipi tespit edilebilir.²⁰¹

¹⁹⁸ Küçük, s. 397

¹⁹⁹ Kara, "Tasavvuf Kültüründe Aile ve Kadın", s. 353-354

²⁰⁰ Ayşe Duvarcı, "İslamiyet Öncesi Türk Edebiyatında Aile", *Türk Aile Ansiklopedisi*, Ankara, Başbakanlık Aile Kurumu Yayınları, 1991, C. 2, s. 393

²⁰¹ Umay Günay, "Tarih Boyunca Türk Kadını", *Kadın Ansiklopedisi*, İstanbul, Tercüman Yayınları, 1984, C. 2, s. 403

Genellikle destanlarda erkeklerin kahramanlıkları konu edilir, kadın ise erkeğin sevgilisi, nişanlısı, eşi ve annesi olarak yer alır.²⁰²

Destan kahramanı erkekler evlenecekleri kızlarda, yaşadıkları zaman ve mekana uygun olarak bir takım özellikler aramışlardır. Dede Korkut Kitabı'nda Kan Turalı evlenmek istediği kızı babasına şöyle tarif eder: "*Baba ben yerimden kalkmadan o kalkmış olmalı, ben kara koç atıma binmeden binmiş olmalı, ben kanlı kafir eline varmadan o varmış bana getirmiş olmalı*". Babası şöyle karşılık verir: "*Oğul sen kız istemezmişsin, bir yiğit bahadır istermişsin*".²⁰³

Kızlar da evlenecekleri erkeğin gücünü, cesaretini, kahramanlığını ispatlamasını beklerler. Manas Destanı'nda Manas Kanıkey'e, Dede Korkut'ta Kan Turalı Selcen'e ve Bamsı Beyrek de Banu Çiçek'e ok atmada, kılıç kuşanmada, ata binmede, güreş tutmada üstünlüklerini ispatlamışlardır.²⁰⁴

Erkeklerin kahramanlıklarının yanında eşlerine seslenirken kullandıkları iltifat dolu cümleler dikkat çeker. Dede Korkut Kitabı'nda Kan Turalı eşi Selcen'e şöyle seslenir:

"Yalap yalap yalabıyan ince tonlum,

Yere basmadan yürüyen,

Kar üstünde kan damlamış gibi kızıl yanaklım,

Çift badem sığmayan dar ağızlım,

Kalemçiler çaldığı kara kaşlım,

Aslan uruğu, sultan kızı..."²⁰⁵

Dirse Han eşine şöyle seslenir:

"Beri gel başım bahtı, evim tahtı,

²⁰² Mualla Türköne, *Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü*, Ankara: Ark Yayınevi, 1995, s.

206

²⁰³ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I*, TDK Yayınları, Ankara 2008, s. 185

²⁰⁴ Günay, "Tarih Boyunca Türk Kadını", s. 414

²⁰⁵ Muharrem Ergin, s. 197

*Evden çıkıp yürüyende selvi boylum,
Topuğunda sarmaşanda kara saçlım,
Kurulu yaya benzer çatma kaşlım,
Koşa badem sığmayan dar ağızlım
Güz elmasına benzer al yanaklım
Kadınım, direğim, dölüğüm...²⁰⁶*

Kadınlar eşlerine sadakat ve sevgi ile bağlıdırlar. Manas Destanı'nın, Manas'ın vefatından sonra eşi Kanıkey tarafından söylenen ağıtın zaman içerisinde destancılar ve şairler tarafından genişletilmesiyle oluştuğu rivayet edilir.²⁰⁷

Dede Korkut Kitabı'nda Deli Dumrul Tanrı'ya karşı işlediği suç nedeniyle ölüm cezasına çarptırılır. Ancak kendisinin yerine canını verecek birini bulabilirse kurtulabilecektir. Önce anne ve babasına gider, ama onlar kabul etmezler. Sonra eşine gelir ve durumu anlatınca eşi şöyle cevap verir:

*“Ne dersin, ne söylersin
Göz açıp da gördüğüm
Gönül verip sevdiğim
Koç yiğidim, şah yiğidim
Karşı yatan kara dağları
Senden sonra ben neylerim
Yaylar olsam benim mezarım olsun
Soğuk soğuk su yerine
İçer olsam benim kanım olsun*

²⁰⁶ Muharrem Ergin, s. 79

²⁰⁷ Cemile Kınacı, “Manasçılık ve Kadın Manasçılar”, *MFD*, 2006, S. 70, s. 75

Altın akçeni harcar olsam, benim kefenim olsun

Senden sonra bir yiğidi

Sevip varsam, beraber yatsam

Alaca yılan olup beni soksun.

Yer şahit olsun, gök şahit olsun

Kadir Tanrı şahit olsun

Benim canım, senin canına kurban olsun...²⁰⁸

Dede Korkut Kitabı'nın bir diğer hikayesinde Bamsı Beyrek esir düşer ve on beş yıl sonra öldüğü haberi gelir. Bu haber üzerine ağabeyi Banu Çiçek'i zorla evlendirir. Düğüne Bamsı Beyrek kılık değiştirip katılır ve Banu Çiçek onu tanımadan şunları söyler:

"Beyrek gideli Bambam tepe başına çıktığım çok

Kargu gibi kara saçım yolduğum çok

Güz elması gibi al yanağım yırttığım çok

Gelen ile gidenden sorduğum çok

Han yiğidim, Beyrek diye ağladığım çok...²⁰⁹

Bu örnekler Türk kadınının eşlerine olan derin bağlılığını gösterir.

Dede Korkut kadınları dört gruba ayırır: Solduran top, tolduran top, nice söylersen bayağı, evin dayağı. Bunlardan üçü olumsuz, biri olumludur.

Solduran top: Sabah kalkar kalkmaz elini yüzünü yıkamadan tıka basa yemek yer. Elini böğrüne koyar: Bu evi harap olası ere varalıdan beri karnım doymadı, yüzüm gülmedi; yüzüm yaşmak, ayağım paşmak görmedi. Ne olaydı, bu öleydi de birine daha varaydım, umduğumdan daha yakışıklı olaydı.

²⁰⁸ Muharrem Ergin, s. 183

²⁰⁹ Muharrem Ergin, s. 149

Tolduran top: Kalkar kalkmaz kapı kapı gezen, dedikodu yapan akşam evine döndüğünde kedilerin köpeklerin evini ve bahçesini talan ettiğini görünce de evine bakmadıkları için komşularını suçlayan sorumsuz bir insan tipidir.

Nice söylersen bayağıdır: Eşi evde yokken uzaktan bir misafir gelse, kocası “yemek hazırla bizimle beraber bu da yesin” dese; kadın “bu yıkacak evde un yok, elek yok, deve değirmenden gelmedi” gibi bahaneler bulur, iş yapmaz. Bin nasihat etsen birini kulağına almaz, eşine arkasını döner gider.

Evin dayağı: Yazıdan, yabandan bir misafir gelse, er adam evde olmasa; evin hanımı misafiri yedirir içirir, ağırlar, azizler gönderir.²¹⁰

Bu sınıflamada evin dayağı diye anlatılan kadın aynı zamanda evin direğine de benzetilmiştir. Direk Türk mitolojisinde kozmik eksen ve gökyüzü ile iletişim aracı sayılır. Bu sebeple önemsenmiştir.²¹¹

Oğuz Destanı'nda Oğuz topluma zarar veren gergedanı öldürdükten sonra, yer ve gök tanrısının gönderdiği kadınlarla evlendirilir. Kadın Oğuz'a ödül olarak sunulmuş ve Oğuz kadın vesilesiyle kutsanmıştır.²¹²

Destanlarda kadın anne olarak çok önemli ve saygın bir yere sahiptir. Anne-oğul sevgisine, Dede Korkut Kitabı'ndaki Dirse Han ile oğlu Boğaç Han'ın hikayesi örnek verilebilir. Dirse Han etrafındaki insanların iftiralalarına inanarak oğlu Boğaç'ı okla vurur. Oğlunun başına gelenleri hisseden kadın eşine şöyle seslenir:

“Han babam katına ben varayım,

Ağır hazine, bol asker alayım,

Azgın dinli kafirlere ben varayım,

Yaralanıp kazılık atımdan ben inmeyince

Yenimle al kanımı silmeyince

²¹⁰ Muharrem Ergin, s. 76

²¹¹ Saçkesen, s. 489-490

²¹² Muharrem Kaya, s. 11

Kol bud olup yer üstüne düşmeyince,

Yalnız oğul yollardan dönmeyeyim...”

Kocasından cevap alamayan kadın kırk kızını yanına alarak oğlunu bulup tedavi eder.²¹³ Çocuklar da annelerinin bir sözünü iki etmez, “ana hakkı Tanrı hakkıdır” diye düşünür.²¹⁴

Dede Korkut destanında kadın için; hatun, kız, gelin, ana, kız kardeş, görklü, yad kızı helal, yenge, daya, avrat, karıcuk, nişanlı kız, ağ pürçekli karı gibi kelimeler kullanılmıştır. Destanda “avrat” kelimesi üç yerde geçer ve ikisinde olumsuz olarak kullanır. Salur Kazan’ın tutsak olduğu boyda “Tekür’ün avratı”²¹⁵ ifadesi vardır. “*Aldayuban er tutmak avrat işidir / Avratundan mı öğrendün sen bu işi*”²¹⁶ ve “*Öginürse er ögünsün aslandur/Öginmeklik avratlara bühtandır / Öginmek ile avrat er olmaz*”²¹⁷ şeklinde geçtiğinde ise olumsuz davranışlar kadına ait sayılmıştır.²¹⁸ Ancak eserin hacmine bakıldığında bu ifadenin çok az yer aldığı görülür.

Destanlarda kahramanların çok evlilik örneklerine rastlanır. Manas’ın, oğlunun annesi olan, adet ve geleneklere göre evlendiği Kanıkey’in dışında; Altınay ve Ak Erkeç ile evlendiğinden bahsedilir. Ancak öne çıkan, asıl sayılan Kanıkey’dir. Köroğlu Nigar Hanım’ın iznini alarak Perizat Hanım ile evlenir. Oğuz yer ve gök tanrısının kızlarıyla evlenir.²¹⁹ Bamsı Beyrek, Banu Çiçek’ten sonra, kendisini kurtaran Bayburt Meliki Parasan’ın kızı ile evlenir.²²⁰

Bazı destan kahramanlarının çok evlilik yapması, Türk toplumunda evliliğin yaygın olduğunun düşünülmesine sebep olabilir. Ancak daha öncede bahsedildiği gibi Türk toplumunda çok evlilik örnekleri görülse de hiçbir zaman

²¹³ Günay, s. 421

²¹⁴ Türköne, s. 209

²¹⁵ Muharrem Ergin, s. 235

²¹⁶ Muharrem Ergin, s. 248

²¹⁷ Muharrem Ergin, s. 197

²¹⁸ Hamiye Duran, “Burla Hatun’dan Terken Hatun’a”, *Hacı Bektaş Veli Dergisi*, Ankara 2004, S. 32, s. 80

²¹⁹ Günay, s. 416

²²⁰ Hüseyin Özcan, “Anadolu Alevi Kültüründe Kadına Bakışın Temelleri”, http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/huseyin_ozcan_anadolu_alevi_kulturu_kadina_bakis_temeller.pdf

yaygın olmamıştır. Toplumda sadece ilk kadınla aile kurulduğuna inanılmış, diğer kadınlar aileden sayılmamıştır.

1.5 Mitolojide Kadın

Türk mitolojisinde kadın ile ilgili pek çok unsura rastlanır. Yaratılış mitolojisinde Ülgen Ata'ya yaratmak için ilk ilhamı veren bir kadındır. Abdülkadir İnan, Verbitski'den şunları aktarır:

*“Gök ve yer yoktu. Uçsuz bucaksız deniz vardı, tanrı Ülgen bu deniz üzerinde uçuyor, konacak katı yer arıyordu. Fakat bulamıyordu. O zaman gönlüne bir ilham oldu: “Önündeki nesneyi yakala!”. Ülgen bu sözleri tekrarlayarak ellerini öne uzattı; birden bire su yüzüne çıkıveren bir taşı yakaladı ve bunun üzerine oturdu. Böylece oturacak yer bulduktan sonra dünyayı yaratmak istedi. Fakat “ne yaratayım, nasıl yaratayım” diye düşündü. Birden bire su içinde Ak Ana karşısına çıkıverdi ve “bir nesne yaratmak isterken yaptım oldu de, yaptım olmadı deme!” Ak ana bunları söyledikten sonra kayboldu. Bundan sonra kimseye görünmedi”.*²²¹

Mualla Türköne yukarıda anlatılan yaratılış mitolojisinden Ak Ana'nın Ülgen'in annesi olduğu çıkarımında bulunur. Ak ana baştan beri suda yer almaktadır, Ülgen ise sonradan Ak Ana tarafından yaratıldığı için su üzerinde uçup, konacak yer bulamamıştır. Ak Ana'da yaratıcılık, sabır ve olgunluk, ilham verme, merhamet, koruyuculuk ve şefkat özellikleri dikkat çeker. Ülgen ise daha çok yönetim ve hakimiyet rolünü üstlenir.²²²

Memluk Türklerinin yaratılış mitolojisinde toprağın, bir annenin çocuğunu doğurması gibi insanları doğurması anlatılır. İnsana benzeyen mağara oyuklarına toplanan balçık, güneşte ısınınca insanlar oluşur. Burada mağara oyukları kadın rahmine benzetilmiştir. Bu, toprak ana düşüncesine uygun bir örnektir.²²³

Türk mitolojisinde Ak Ana'dan başka koruyucu dişi ruh olarak bilinen Umay, Ayısıt, Ana Maygıl ve İnkey yer almaktadır.

²²¹ İnan, *Şamanizm*, s. 19

²²² Türköne, s. 102

²²³ Muharrem Kaya, s. 50

Umay; insan ve hayvan ruhlarını koruyan dişi ruhtur. Umay inancı çok eski zamanlardan günümüze ulaşır. Orhun Abideleri'nde İlbilge Hatun Umay'a benzetilerek övülür. Başka bir yerde de tanrının, umay ve yer-sub ruhlarının Türklere yardım ettikleri anlatılır. Divan-ı Lugati't Türk'te Umay kelimesi doğumdan sonra gelen eş(son) olarak tanımlanır.²²⁴ Günümüzde çeşitli Türk topluluklarında Umay inancı Fadime Ana inancı şeklini alarak devam etmektedir. Bu konu ileride ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Ayısıt; hamile kadınları koruyan dişi ruhtur. Ayrıca çocuğu olmayan kadınlar ondan çocuk ister, doğumda kadınlara yardım eder. Ayısıt namusunu koruyan, iffetli kadınların doğumuna gelip yardım eder. İffetsizlere ise gelmez, doğumları zor geçer. Ayısıt doğum için geldiğinde etraftakiler mutlu ve neşeli olmalı, özellikle aç birini görmemelidir. Bu sebeple kolay doğum yapmak isteyen kadınlar, hamileliklerinin son dönemlerinde etrafta aç insan ve hayvan bırakmamaya özen gösterirler.²²⁵

Ana Maygıl; ulusu koruyan dişi ruhtur, "ulus anası" olarak isimlendirilir. **İnkey** de aynı görevi yapar ve "il enesi" olarak bilinir.²²⁶

Abdülkadir İnan aile ateşinin, ocağının ruhunun eskiden dişi olduğunu ve "ot ine, ot ata" şeklinde isimlendirildiğini belirtir.²²⁷ Ancak daha sonra demirciliğin başlaması ve demirci babanın kutsal sayılmasından sonra, ateş kültü demir kültüyle özdeşleştirilmiş, böylece ateş-ocak ananın ateş-ocak ataya dönüşmesinde önemli bir sebep olmuştur.²²⁸

Türk mitolojisinde kadının kutsal sayıldığını gösteren örneklerden biri de Altay silsilesinde kadın adını taşıyan bir dağın bulunmasıdır. Dağın hava değişimlerinde ağlar gibi bir ses çıkarması, efsanevi bir hal almasına katkı sağlamıştır. Dağ, eşini savaşta kaybetmiş bir kadının gözyaşı ve sadakatinin

²²⁴ Günay, s. 406

²²⁵ Türköne, s. 106

²²⁶ Türköne, s. 101

²²⁷ Abdülkadir İnan, "Türk Mitolojisinde ve Halk edebiyatında Kadın", *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara: TTK Basımevi, 1998, C. 1, s. 274

²²⁸ Türköne, s. 119

simgesi olmuştur. Bu sadakat ve bağlılık, insanların kadına her zaman derin bir saygı duymasını sağlamıştır.²²⁹

1.6 Kutadgu Bilig’de Kadın

Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hacip tarafından 11. yüzyılda yazılmış, Türk kültür tarihi açısından son derece önemli bir eserdir. Balasagun’da doğan yazar, burada başladığı eserini Kaşgar’da tamamlamış ve 1069 yılında Karahanlı hakanı Tavgaç Uluğ Buğra Han’a sunmuştur. Eserde doğru kanun, saadet, akıl ve hayatın sonunu temsil eden kişiler yer almıştır. Yusuf Has Hacip bu kişileri konuşTURARAK insanlara mutlu olma yollarını anlatırken, içinde bulunduğu dönem hakkında bilgiler vermiştir.²³⁰

Eserin geneline bakıldığında kadınla ilgili ifadelere fazla yer verilmemiştir. Ancak yine de eserde kadına bakış hakkında bazı bilgilere rastlanmıştır.²³¹ Eserde kadın ile ilgili ifadeler şöyle sıralanabilir:

Kılınçı köni erse körki kelir

Tişi körki kılık ol biligli bilir (4500)

(Ahlâkı dürüst olan kimse güzel görünür;

Kadının güzelliği tavır ve hareketidir; bunu bilen bilir.)

Sakınuk arıg bolsa aşlı bolur

Ol üç neng bu yirde bolur ay unur (4501)²³²

(Kadın takva sahibi ve temiz olursa,

Asil demektir ve diğer üç şey de onda birleşir, ey kudretli insan.)

Kızıg tutma evde uzun begsizin

Ökünç birle ölgey özüng igsizin (4510)

²²⁹ İnan, “Türk Mitolojisi ve Halk Edebiyatında Kadın”, s. 275

²³⁰ Mustafa Kaçalın, “Kutadgu Bilig”, *DİA*, Ankara, 2002, C. 26, s. 478

²³¹ Türköne, s. 191

²³² Yusuf Has Hacip, *Kutadgu Bilig I*, Çev.: Reşit Rahmeti Arat, Ankara: TDK Yayınları, 2007, s. 452

(Kızı çabuk evlendir, uzun müddet evde tutma,

Yoksa hastalığa lüzum kalmadan, yalnız bu pişmanlık seni öldürür.)

Aya koldaş erdeş söz aydım kese

Bu kız togmasa yig tirig turmasa (4511)

(Ey dost arkadaş, sana kesin bir söz söyleyeyim;

Bu kızlar doğmasa, doğarsa yaşamasa daha iyi olur.)

Kalı togsa yigrek anga yir koyı

Evi bolsa koşnı ölügler toyı(4512)

(Eğer dünyaya gelirse, onun yerinin toprağın altı

Veya evinin mezara komşu olması daha hayırlıdır.)

Tişilerni evde küdezgil tuçı

Tişining taşı teg bolumaz içi (4513)²³³

(Kadınları her vakit evde muhafaza et;

Kadının içi gibi dışı olmaz.)

Tişig idma evde öngin çıkgalı

Kalı çıksa yıtrür könilik yolu (4518)

(Kadını evden dışarı bırakma;

Eğer çıkarsa, doğru yoldan şaşar.)

Tişî aslı et ol küdezgü etig

Yıdır et küdezmese bolmaz itig (4519)

(Kadının aslı ettir; eti muhafaza etmeli;

²³³ Hacip, s. 453

Gözetmezsen et kokar; bunun çaresi yoktur.)

Agır tut tişig sen negü kolsa bir

Eving kapğı bekle yırak tutgıl er (4520)

(Kadına saygı göster ne isterse ver;

Evin kapısını kilitle eve erkek sokma.)

Vefa yok bularda ozadın berü

Közi kaçça baksa bu köngli naru (4521) ²³⁴

(Bunlarda öteden beri vefa yoktur;

Gözler nereye bakarsa, gönülleri oraya akar.)

Görüldüğü gibi eserde, kadınla ilgili hem olumlu hem de olumsuz ifadeler kullanılmıştır. Genel olarak Türk tarihinde kadının yeri ile eserdeki kadın algısı arasında bazı farklılıklar vardır. Yusuf Has Hacıp'in eserindeki kadınla ilgili olumsuz söylemlerde Arap kültürünün etkisinden söz edilebilir.²³⁵

Konuya farklı bir açıdan bakan Türköne, eserin yazıldığı ortamda Arap kültüründen ziyade Budist-Maniheist Uygur kültürünün etkili olduğunu belirtir. O dönem Türk toplumunda yer alan Karluk kadınlarının ahlaksız ve iffetsiz davranışlarının, tüm kadınlara mâl edilmesi sebebiyle kadınlarla ilgili olumsuz bir algı oluşmuştur.²³⁶ Ebu Dülef Mis'ar b. Mühelhil'in Türk ülkelerine yaptığı seyahatleri anlattığı Risale'sinde Karluk kadınlarının bu olumsuz özelliklerinden bahsetmiştir.²³⁷ Ortam şartları göz önünde bulundurulduğunda Yusuf Has Hacıp'in eserindeki olumsuz bakış açısı daha anlaşılır bir hal almaktadır.²³⁸

²³⁴ Hacıp, s. 454

²³⁵ Adile Anıl Yılmaz, "Kutadgu Bilig'de Kadın", *Hacı Bektaş Veli Dergisi*, Ankara 2004, S. 32, s. 97

²³⁶ Türköne, s. 194-200

²³⁷ *İbn Fazlan Seyahatnamesi Tercümesi*, s. 90

²³⁸ Türköne, s. 194-200

1.7 Divan-ı Lügati't-Türk'te Kadın

Divan-ı lügati't-Türk; 1072-1077 yıllarında Bağdat'ta bulunan Kaşgarlı Mahmud tarafından, Türklüğü ve Türkçeyi Arap ve Fars etkisinden kurtarmak için yazılmıştır. Eser dönemin kültürünü ve dilini yansıtmaktadır.²³⁹

Eserde kadın için pek çok kelime kullanılmıştır.²⁴⁰ Kadın isimlendirilirken farklı anlama gelecek kelimeler ile kategorize edilmeye çalışılmıştır. Mesela; işler (kadın)²⁴¹, uragut (evli kadın)²⁴², kis (karı)²⁴³, özü (kadın)²⁴⁴, kız (kız, kız çocuk, cariye, pahalı nesne)²⁴⁵ kullanılan kelimelerden bazılarıdır. Ancak erkekler aynı titizlikle kategorize edilmemiştir.²⁴⁶

Eserin geneli incelendiğinde kadınla ilgili Kutagdu Bilig'deki gibi olumsuz ifadelerin yer almadığı görülür. Bu durum, eserin Türk tarihinin geleneksel havasını yansıtması açısından güzel bir örnektir. Kadın özellikle halı dokuyarak ekonomik hayat içerisinde yerini alır. Eserde geçen ip eğirmekle ilgili geçen kelimelerin genellikle kadınla ilişkilendirilmesi de bu sebeple olsa gerektir.²⁴⁷

Eserdeki bilgilerden toplumda kadın ve erkeğin yeri tespit edilebilir. Erkeğe yiğitlik, cesaret, erdemlilik özellikleri uygun görülürken, kadından ise anlayışlı, sabırlı, olgun, sevimli, güzel ve temiz (ruhen ve bedenen) olması beklenir.²⁴⁸

²³⁹ Arife Gülsün, "Divan-u Lügat'it-Türk'te Kadın ve Onun Dünyası", <http://arifegulsun.blogcu.com/divanu-lugati-t-turk-te-kadin-ve-onun-dunyasi%5B1/4314724>

²⁴⁰ Bkz: Süleyman Tülücü, "Divanü Lûgat-it Türk'te Kadın İçin Kullanılan Sözcükler", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 1982, S. 16, s. 137-141 ve Gülsün, "Divan-u Lügat'it-Türk'te Kadın ve Onun Dünyası", <http://arifegulsun.blogcu.com/divanu-lugati-t-turk-te-kadin-ve-onun-dunyasi%5B1/4314724>

²⁴¹ *Divanü Lügati't-Türk*, Çev.: Besim Atalay, Ankara, Alaeddin Kral Basımevi, 1943, s. 239

²⁴² *Divanü Lügati't-Türk*, s. 472

²⁴³ *Divanü Lügati't-Türk*, s. 334

²⁴⁴ *Divanü Lügati't-Türk*, s. 472

²⁴⁵ *Divanü Lügati't-Türk*, s. 325

²⁴⁶ Türköne, s. 202

²⁴⁷ Gülsün, "Divan-u Lügat'it-Türk'te Kadın ve Onun Dünyası",

<http://arifegulsun.blogcu.com/divanu-lugati-t-turk-te-kadin-ve-onun-dunyasi%5B1/4314724>

²⁴⁸ Türköne, s. 201

İKİNCİ BÖLÜM: TÜRK HALK İNANIŞLARINDA KADIN

1. Geleneksel Türk Dini İnanışları

Geleneksel Türk dini inanışlarının bilinmesi Türklerde kadın algısının yerinin belirlenmesine katkı sağlayacaktır. Çünkü kadınla ilgili algıların ve inanışların geleneksel Türk inanışlarıyla ilgisi kurulmaktadır.

1.1 Tanrı İnancı

Türklerin büyük çoğunluğu Müslüman olmadan önce; tek olduğuna inanılan Gök Tanrı inancına mensuptu. İslam öncesi Türklerde animist, naturist, totemist inançlar bulunsa da Gök Tanrı inancı orijinalliğinden çok fazla bir şey kaybetmemiştir.²⁴⁹

Gök Tanrı inancındaki tanrının gökyüzünde olduğuna inanıldığı, daha sonra maddi gökyüzünden manevi Ulu Varlığa doğru ilerlediği şeklinde değerlendirmeler vardır.²⁵⁰ Ancak Türklerin her zaman tek tanrı inancına sahip olduğuna vurgu yapan Hikmet Tanyu, Gök Tanrı'daki "gök"ün renk anlamında değil enginlik, derinlik, büyüklük, yücelik gibi anlamlarda kullanıldığını ifade eder.²⁵¹

Türklerin Gök Tanrı inancındaki tanrı Yahudilikteki gibi milli, sadece Türklere yardım eden bir tanrı değildir. Tanrının evrensel olduğu inancı vardır.²⁵² Tanrı'nın ezeli ve ebedi (bengü ve mengü) olduğuna inanılır. Tanrıya ait ibadethaneler yoktur. Tanrının tasviri yapılmaz ve tanrı antropomorfik özellikler taşımaz.²⁵³

Türklerdeki tanrı inancının özellikleri şöyle sıralanabilir: Yardım eder, takdir eder, yaratır, karşı gelinemeyecek kadar güçlüdür, cezalandırır, adına

²⁴⁹ Ahmet Hikmet Eroğlu, *Türk Halk İnançlarına Giriş*, Ankara, Aziz Andaç Yayınları, 2006, s. 25 ve Günay-Güngör, s 60

²⁵⁰ Günay-Güngör, s 60

²⁵¹ Hikmet Tanyu, *İslamıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1980, s. 15

²⁵² Eroğlu, s. 32

²⁵³ Günay-Güngör, s. 63

yemin edilir, gece ile gündüzü yaratandır, bitkiyi canlandırır, her şeyi bilir, ölüm ve yaşam O'nun iradesine bağlıdır.²⁵⁴

Asur, Babil, Yunan ve Roma uygarlıklarında görüldüğü gibi tanrı ile tanrıçaların kutsal evliliği Türklerin tanrı inancında bulunmaz. Türklerin mantalitesinde ve dil mantığında da diğer milletlerde görüldüğü gibi kadın-erkek ayrımı yoktur. Mesela İngilizcede "he-she", Arapçada "hüve-hiye" olarak eril ve dişil olarak ikiye ayrılan kelime Türkçede "o" diye, tek şekilde ifade edilir. Yani kainat Türklerin gözüne bir bütün olarak görünür. Bu nedenle Türklerde dini anlayışın gereği olarak kadın-erkek ayrımı bulunmamaktadır.²⁵⁵

Türklerde atalar kültü, yer-su (ıduk yer-sub) kültü gibi inanışların olmasını çok tanrıcılık olarak değerlendirenler bulunmaktadır. Ancak Türklerin tek tanrı anlayışının olduğu İslam'ı kabul ettikten sonra da bu inanışların devam etmesi bu değerlendirmeyi geçersiz kılmaktadır. Eğer bu inanışlar tek tanrı inancının önünde engel olsaydı İslam ile yaşamaya devam etmesi mümkün olmazdı.²⁵⁶

1.2 Yer-Su Kültü

Türklerde çok eski zamanlardan beri toprak, taş, demir, ağaç, pınar, ırmak, göl kutsal kabul edilmiştir. Yer-su kültü şeklinde tanımlanabilecek bu anlayış Orhun Abideleri'nde şöyle geçer: "Yukarıda Türk Tanrısı ve kutsal yer su ruhları".²⁵⁷

Göktürklerde "ıduk Yer-Sub" yani mukaddes yer-su şeklinde ifade edilen inanış zamanla vatan toprağının da kutsal sayılmasını sağlamıştır.²⁵⁸ Türklerde yer-su kültürünün önemli temsilcilerinden birini dağlar oluşturmuştur.

a. Dağ Kültü

Türklerdeki dağ kültü Gök Tanrı inancıyla yakından alakalıdır. Hunlardan bugünkü Altaylara kadar süregelen ayinlerde Gök Tanrıya

²⁵⁴ Durmuş Arık, *Azerbaycan Türklerinin Dini Tarihi ve Halk İnanışları*, Ankara, Öztepe Matbaacılık, 2005, s. 63

²⁵⁵ Günay-Güngör, s 63-64

²⁵⁶ Eroğlu, s. 35-36

²⁵⁷ Tekin, s. 27, s.53, s. 63

²⁵⁸ İnan, *Şamanizm*, s. 48

kurbanlar yüksek dağ tepelerinde sunulurdu. Böylece Tanrıya daha yakın olunacağına inanılırdı. Çünkü inanişaya göre dağ tepeleri tanrıya en yakın mekanlar kabul edilirdi.²⁵⁹ Günümüzde Anadolu'da yağmur dualarının dağ tepelerinde yapılıyor olması bu geleneksel inancın bir yansımasıdır.²⁶⁰

Orta Asya'da dağların çoğunun ismi mübarek, mukaddes, büyük ata, büyük hakan gibi sıfatlarla anılır.²⁶¹ Efsane ve destanlardan anlaşıldığına göre dağların canlı olup, evlenip çocuk sahibi olduğu inancı vardır.²⁶² Hatta Altaylar'da bazı bölgelerde gelinler dağlara "kayınbabamız" diye seslenir.²⁶³

Uygurların mukaddes kabul ettikleri, Kuttag isimli kendilerine mutluluk ve bolluk getirdiğine inandıkları bir dağ vardı. Moğolların da aynı şekilde inandıkları Erdene-Ula isimli bir dağ bulunmaktaydı. Altaylarda Karagay Dağını kutsal sayarlardı. İnanışaya göre Moğollar tarafından takip edilen Altaylar Karagay Dağına sığınıp kurban kesince dağ ormanla kaplanmış ve Altaylılar kurtulmuştur.²⁶⁴ Kutsal dağ inancı bir biçimde Anadolu'da devam etmektedir. Din anlayışı veya mezhebi ne olursa olsun Anadolu'nun hemen her yerinde dağa kutsallık atfetme geleneği sürmektedir. Bu bağlamda Türk Alevilerinin Kaz dağını kutsal kabul etmeleri bu konuya bir örnek olarak verilebilir.²⁶⁵

Türklerde orman ve ağaç da kutsal kabul edilmiştir. Hunlarda ve Göktürklerde kutsal sayılan Ötüken dağı ormanla kaplıdır ve bu orman da kutsal sayılmıştır.²⁶⁶

Orman ve ağaç kutsal sayıldığı için avcılar ormana girince kurban sunarlar. Yakut avcıları orman iyesinin olduğuna inandıkları için bunlara kurban kesince korunacaklarına ve avlarının bereketli geçeceğine inanırlardı. Ağaçlar içinde kayın ağacına ayrı bir kutsallık verilmiştir. Doğu Türkistan'da hastayı iyileştirmek isteyen kam yanında kayın ağacını bulundurur. Altaylı Sagay, Şor, Koç, Televüt boylarında kamlar ayin esnasında kayın ağacını

²⁵⁹ İnan, *Şamanizm*, s. 49

²⁶⁰ Eroğlu, s. 43

²⁶¹ İnan, *Şamanizm*, s. 49

²⁶² Günay-Güngör, s. 73

²⁶³ İnan, *Şamanizm*, s. 53

²⁶⁴ İnan *Şamanizm*, s. 50-52

²⁶⁵ Günay-Güngör, s. 74

²⁶⁶ Günay-Güngör, s. 75

bulundurur. Kamın davulunun üstünde güneş, ay, yıldız, şimşek resimlerinin yanında kayın ağacı resmi de bulunur.²⁶⁷

Türk türeyiş destanlarında da ağacın önemli bir yeri vardır. Uygur efsanesine göre Uygur hakanları ağaçtan türemiştir. Oğuz destanında Kıpçak boyunun başı olan Kıpçak'ın doğuşunda ağaç motifi vardır. Kıpçak'ın kelime anlamı ağaç kovuğudur.²⁶⁸

Günümüzde Anadolu'da ağaçla ilgili pek çok inanış vardır. Dağ başlarında tek başına olan ya da şekli değişik olan ağaçlar ile türbe ve yatır kenarındaki ağaçlar kutsal kabul edilmektedir.²⁶⁹

b. Su Kültü

Türk halk inanışlarında su da önemli bir yere sahiptir. Altay efsanelerine göre yer ve gök yaratılmadan önce su vardı. Hayatın devamı için vazgeçilmez olan su bereketin sembolü olarak görülmüş ve tabiatın anası sayılmıştır.²⁷⁰ Orta Asya Türklerinde, Altaylarda, Oğuzlarda ve Sibiryalılarda suya tükürmek veya suda abdest bozmak yasaklanmıştır.²⁷¹

Eski Türklerde suyla ilgili kural ve yasakların sebebi onun kutsal sayılmasıdır.²⁷² Türklerde suların, ırmakların da bir iyesinin olduğuna inanılmış ve saygı gösterilmiştir. Kutsal sayılan ırmakların, göllerin balıklarını avlamak ve yemek yasaklanmıştır.²⁷³ Urfa'da Balıklı Göl'ün ve Anadolu'da, Türk coğrafyasının çeşitli bölgelerinde kutsal kabul edilen su ve göllerin balıklarının yenmemesi de bu inançla alakalıdır.

1.3 Ateş-Ocak Kültü

Türklerde ateş kutsal kabul edilmiş ve ateşe saygı gösterilmiştir. Ateş iyesinin temizleme ve arındırma gücünün olduğuna inanılmıştır.

²⁶⁷ İnan, *Şamanizm*, s. 63-65

²⁶⁸ İnan, *Şamanizm*, s. 63-65

²⁶⁹ Eroğlu, s. 48

²⁷⁰ Eroğlu, s. 57

²⁷¹ Günay-Güngör, s 77

²⁷² Abdülkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, İstanbul: MEB, 1976, s. 41

²⁷³ Günay-Güngör, s. 78

Kötülüklerinden şüphe edilenler ateşten geçirilerek arındırılmıştır.²⁷⁴ 6. Yüzyılda Gök Türk hakanına gelen Bizans temsilcisi ateşlerin arasından geçirilerek kabul edilmiştir. Aynı uygulama Moğollarda da görülür. Ateşin bu özelliği Başkurt ve Kazaklarda “alaslama” Anadolu’da “alazlama” olarak bilinen tedavi yönetiminde de kullanılır.

Alazlama yanan bir çaput parçasını hastanın etrafında dolaştırmaktır.²⁷⁵ Ateş yoluyla arınmanın diğer bir yolu da tütsülemektir. Evler, hastalar ve ölümler tütsülenerek temizlenmek istenir.²⁷⁶

Altaylılar ateşin tanrı tarafından gönderildiğine inanırlar. Ancak çakmak taşı ile yanan ateş kutsal kabul edilir. Kibrit ateşi ise ancak bir evin ocağını yakarsa ocaktaki ateş kutsal sayılır. Ateşi su ile söndürmek, ateşe tükürmek ve ateşle oynamak yasaktır.²⁷⁷ Bu yasaklar günümüzde Anadolu’da canlılığını korumaktadır.

Ateş kültü içerisinde değerlendirilebilecek aile ocağı ile ilgili de halk inanışları mevcuttur. Evin ocağındaki ateş kutsal sayılmıştır ve bununla ilgili deyimler kullanılmıştır. Ocağın yanması, tütmesi temennisi ile hayır dua edilirken ocağın sönmesi için beddua edilmiştir.

Bazıları tarafından Türklere ateşle ilgili inanışlar ile Zerdüştlük arasında bir ilişki kurulmaya çalışılsa da bu yanlış bir yorumdur. Zerdüştlükte ateşe Tanrının sembolü olarak saygı gösterilip, tazim edilirken; Türklere ateş arınma, temizlenme ve kötü ruhları kovma aracı sayılmıştır.²⁷⁸

1.4 Atalar Kültü

Atalar kültü, Türklere ölen ataların, özellikle de babaların geride kalanların yaptığı iyilik ya da kötülükten haberdar olacağı inancıdır. Onları yüceltme, saygı gösterme ve kurban sunma şeklinde belirtileri vardır. Ancak bu inanç her ölünün haberdar edileceğine inanılan bir mezar kültü değildir, sadece saygıdeğer olanlar bu mertebeye erişebilir.

²⁷⁴ Günay-Güngör, s. 76

²⁷⁵ İnan, *Şamanizm*, s. 68

²⁷⁶ Günay-Güngör, s. 77

²⁷⁷ İnan, *Şamanizm*, s. 67-68

²⁷⁸ Eroğlu, s. 57

Türklerin ölüleri eşyalarıyla gömme adeti de atalar kültünün olduğunu gösterir. Ata mezarlarının yağmalanması, ataların rahatsız edilmeleri tarihte savaş sebebi olacak kadar önemsenmiştir. M.Ö. 79 yılında Hun hükümdarı Moğol Ohuanlar ile yapılan savaş ve Avrupa Hunları'nda 447 yılında Atilla'nın İkinci Balkan Seferi'nin sebebi ata mezarlarına zarar verilmesidir.²⁷⁹

Eski Türklerde saygıdeğer kişilerin ruhları ve gömüldükleri yer nasıl kutsanıyorsa günümüzde de evliya mezarları kutsal kabul edilip ziyaret edilir.²⁸⁰ Yani eski inanışların bir kısmı İslam ile kaynaşmış olarak yaşamaya devam etmektedir. Günümüzde Anadolu'da bir çok yörede Perşembe ya da Cuma akşamları ata ruhları eve ziyarete gelir diye Kuran okunur, tereyağ kızartılarak eve güzel koku yayılır. Ata ruhlarının yapılan iyi işlerden memnun olduğu gibi kötü işlerden de rahatsız olacağına inanılır ve zarar vermesinden endişe edilir.²⁸¹

2. Türk Halk İnanışlarında Kadın

Halk inanışı Erman Artun tarafından *“toplumların kabul ettiği ilahi dinin hükümleri ve öğretileri dışında kalan, fakat halk arasında yaygın bir şekilde yaşatılarak bir sonraki nesle aktarılan inanmalardır”*²⁸² şeklinde tanımlanır. Türk halk inanışları da; Türklerin tarih boyunca Budizm, Yahudilik, Hıristiyanlık ya da İslam gibi dinleri benimsedikleri halde yaşayan inanışlarıdır.

Türklerin kadın ile ilgili algıları, kadın etrafında oluşan halk inanışlarının bilinmesiyle, daha net anlaşılabilir. Kadın ile ilgili halk inanışları geçiş dönemleri, kadın ile ilgili ziyaret yerleri ve Umay inancı-Fadime Ana inancı başlıklarıyla incelenecektir.

2.1. Geçiş Dönemlerinde Kadın

Bir insanın hayatı boyunca geçirebileceği başlıca üç geçiş dönemi vardır. Bunlar; doğum, evlilik ve ölümdür.

²⁷⁹ Günay-Güngör, s. 80-81

²⁸⁰ Günay-Güngör, s. 85

²⁸¹ Eroğlu, s. 71

²⁸² Erman Artun, *Türk Halk Bilimi*, İstanbul: Kitabevi Yayıncılık, 2005, s. 271

2.1.1 Doğum

Doğum, aileye yeni bir ferdin katılması aile ve toplum tarafından büyük bir mutlulukla karşılanan, hatta yeri geldiğinde dört gözle beklenen bir olaydır. Çocuk evin neşe kaynağı olarak görüldüğü gibi neslin devamını da sağlar.

a. Doğum Öncesi

Doğumdan önceki dönemde ilk olarak hamile kalabilmek ile ilgili sorun varsa halledilmeye çalışılır. Daha sonra hamilelik boyunca anne ve bebeğinin korunmasına yönelik yapılması gerekli görülen bir takım inanışlar vardır.

aa. Hamile Kalma

Çocuk sahibi olamamak genel olarak bütün kültürlerde bir üzüntü sebebi olmuştur. Bu sorunu çözebilmek için insanlar çeşitli yollara başvurmuştur. Türk topluluklarının halk inanışları içerisinde de bu sorunu çözebilmek için bir takım farklı uygulamalar yer almıştır. Bu uygulamalar geleneksel Türk inanışlarında önemli yeri olan çeşitli kült ve fenomenlerle ilgilidir.

Uygurlar'da çocuk sahibi olmak isteyen kadınlar fal baktırmak, üfürükçülere gitmek, oruç tutmak gibi yollara başvurur. Doğu Türkistan'daki bazı Uygurlar, Opal kasabesindeki Kaşgarlı Mahmut'un mezarını ziyaret ederek, mezarın yanındaki ağaca ip ve kumaş bağlayıp dilek dilerler. Ayrıca mezarın yanındaki Hazret Mollam dağına gidip dağın kovuklarına ellerini sokup dua ederler. Kovuktan elerine ne kalırsa onu yiyerek, dağın toprağının uğur getirmesi için yüzlerine sürerler.²⁸³

Çocuk sahibi olamamak Kırgızlarda da büyük bir sorun olarak görülmüş ve çare aranmıştır. Kırgız kadınları sahrada bulunan bir ağaç veya su kaynağı yanında geceleyip, dua ederek kurban keserler. Kutsal sayılan mezarları ziyaret ederek, çocuğu çok olan kadınlardan dua isteyerek, çok yavrusu olan

²⁸³Bumairimu Abudukelimi, *Uygur Türklerinin Dini İnanışları*, Ankara Üniversitesi: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi 2006, s. 104

hayvanların derilerine oturarak, köpeğin üstünden atlayarak çocuk sahibi olabileceklerine inanırlar.²⁸⁴

Kırgızların ünlü Manas Destanı'nda çocuğu olmayan Cakıp eşi Çıyırđı'ya “*Seninle evleneli tam on dört yıl oldu. Sen belini sağlam bağlamadın, bir çocuk doğurmadın. Mezarlı yerleri, yatırları ziyaret edip elmalı kutlu yerlerde yuvarlanmadın, kutlu pınarlarda gecelerce kalıp çocuk istemedin. Çocuksuz kadın dul kadın, kısır kadın odun olmaktan başka bir faydası olmayan meyvesiz ağaca benzer.*” diyerek sitem eder. Cakıp'ın sözlerine çok üzölen Çıyırđı gördüğü rüya üzerine bir yemek daveti verir ve böylece hamile kalır.²⁸⁵

Manas Destanı'nda da göröldüğü gibi Türk dünyasında “elma” hamilelikle alakalı görölmüştür. Elma ağacı altında dua etmediğı için Cakıp Çıyırđı'yı eleştirmiştir. Yine büyük oranda İslami döneme ait masal ve destanlarda özellikle dervişler tarafından verilen elma ile çocuksuzluğun sona erdiğı görölmüştür.²⁸⁶

Azerbaycan'da çocuk sahibi olmak isteyen kadınlar Horasan'daki İmam Rıza'nın mezarını veya bazı şehirlerde bulunan İmamzade adındaki mezarları ziyaret ederler. Çocuğu olmayan kadının, ilk çocuğunu doğuran kadının ilk sütünü içerse çocuk sahibi olabileceğine inanırlar.²⁸⁷ Azerbaycan Quba'da ziyaret yerine giden kadın orada bulunan ağaçlara ip, beşik, mendil bağlar. Doğacak çocuğu yedi yıl ziyaret yerine nezir eyler ve adak adayıp kurban keser.²⁸⁸

Yakutlar'da çocuğu olmayan kadınlar kayın ağacı gibi kutsal kabul edilen kara çam ağacının karşısında dua ederler.²⁸⁹ Aynı uygulama Anadolu'da da vardır: Konya Beyşehir'in köylerinde yaşlı bir ağacın yanında

²⁸⁴ Mustafa Erdem, *Kırgız Türkleri Dini ve Sosyal Hayat*, Ankara: TDV, 2005, s. 272-273

²⁸⁵ *Manas Destanı*, Tercüme Eden: Abdölkadir İnan, İstanbul: MEB, 1972, s. 7

²⁸⁶ Kadir İbrahimöğlü Kadirzade, *Adetler İnanmalar ve Türklerin Soy Kütüğü Meselesi*, Çev.: Ahmet Doğan, Ankara: Akçağ Yayınları, 2005, s. 15

²⁸⁷ Arık, *Azerbaycan Türklerinin Dini Tarihi ve Halk İnanışları*, s. 138-139

²⁸⁸ Gülsen Balıkçı, “Azerbaycan Quba'da Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Anadolu'daki Bazı Örneklerle Karşılaştırılması”, *Anayurtan Atayurda Türk Dünyası Dergisi*, Ankara 1999, S. 18, s. 5

²⁸⁹ Günay-Güngör, s. 75

dua edip altından geçerek çocuk istenir.²⁹⁰ Pek çok yerde olduğu gibi Samsun'da da ağaçlara çaput bağlanır.²⁹¹ (Foto 1) Denizli'de meyve vermeyen bir ağaca taş kıştırılır.²⁹² Bu örneklerde Türk halk inanışları içerisinde yer alan ağaç kültürünün izleri görülür.

Türkiye'de çocuk sahibi olabilmek için başvurulacak yollardan en yaygın olanı geleneksel Türk inanışlarındaki yer-su inancının izini taşıyan ziyaret yerlerine gitmektir. Yapılan yatır ve türbe ziyaretleri, atalar kültü ile alakalıdır. Bu kült içinde kadınla ilgili olan yerler de vardır. Tokat'ta Kırk Kız mezarlığına, yapma bebek koyulur. Antep'te yaptırılan küçük beşik Yedi Sandıklı'ya bırakılır.²⁹³ Samsun'da İsa Baba, Kılıç Dede, Şeyh Seyyid Kutbiddin'in türbeleri çocuk sahibi olmak isteyen aileler tarafından ziyaret edilir.²⁹⁴ Erciş'te Sofu Baba türbesi ziyaret edilir veya Molla Kasım köyündeki ardıç ağacına bezden yapılan beşik asılır. Beşik sallanırsa çocuğun olacağına, sallanmazsa olmayacağına inanılır.²⁹⁵

Muğla'da ziyaret yerindeki dedenin başındaki ağaca içinde bebek bulunan beşik asılır.²⁹⁶ Silifke'de çocuğu olmayan kadın ulu bir ağaç dibine giderek dua eder, evden getirdiği soğan ve sarımsağı ağacın dibine gömer. Eğer soğan biterse oğlu, sarımsak biterse kızının olacağına; her ikisi de bitmezse çocuğunun olmayacağına inanılır.²⁹⁷

Hal köyünde kadının erkek kardeşi yedi evden topladığı iğne, mısır gibi şeyleri demirciye götürür. Demirci bunları eritip içine horoz kanı katar ve bir bilezik yapar. Kadın bu bileziği takarsa çocuğunun olacağına inanılır.²⁹⁸ Bu

²⁹⁰ Abdülkadir İNAN, "Müslüman Türklere Şamanizm Kalıntıları", *AÜİFD*, S. 4, s. 29

²⁹¹ Bekir Şişman, "İslamiyet Öncesi Türk İnanç ve Ritüellerinin Samsun ve Yöresindeki İzleri", *Türk Kültürü Dergisi*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1996, S. 401, s. 52

²⁹² Sedat Veyis Örnek, *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1979, s. 26

²⁹³ Orhan Acıpayamlı, *Türkiye'de Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1961, s. 19- 20

²⁹⁴ Şişman, s. 52

²⁹⁵ Erol Albayrak, *Erciş'te Eski Türk İnançlarının İzleri*, Niğde Üniversitesi: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, s. 21-22

²⁹⁶ Örnek, *Türkiye'de Doğum*, s. 25

²⁹⁷ Mehmet Alptekin, *Silifke'de Eski Türk İnançlarının İzleri*, Niğde Üniversitesi: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, s. 74

²⁹⁸ Acıpayamlı, s. 19

örnekte **kurban ve demir** kültünün hala Türkler arasında yaşadığı görülmektedir.

Çocuk sahibi olmak isteyen kadınların başvurduğu yöntemlerden biri de yeni doğum yapmış annenin sonunun (eş, plasenta) üstüne sıcakken oturmaktır. Bu inanış örneğinde o sıcaklıkla beraber çocuk doğurma gücünün kadına geçeceğine inanılır.²⁹⁹

Silifke'de çocuğu olmayan kadın eline üç iğne alır ve her birine bir işaret koyarak suya atar. İnanışa göre iğnelerin küflenme durumu şifanın hocadan, doktordan ya da yatırdan geleceğinin belirtisini verir. İlk hangisi küflenirse ona göre bir yol izlenir. Çocuğu olmayan kadın kırk evden topladığı iplerle hırka örer ve çocuğu için saklarsa veya kırk evden topladığı malzemelerle çörek yapıp komşulara dağıtırsa çocuğu olacağına inanılır.³⁰⁰

ab. Hamilelik

Kadının hamile kalması sağlandıktan sonra, hamileliğin sağlıklı bir şekilde sonlandırılması problemi ile karşılaşılır.

Çocuğun düşmesini engellemek için hocaya gidilmesi Türkiye genelinde görülen bir yöntemdir. Bazı bölgelerde hoca okuduğu kilidi kadının beline bağlar ve anahtarı kadına verir. Doğum zamanına kadar kilit açılmaz.³⁰¹

Malatya'da hamile kadın un ve oklavanın üzerinden atlarsa doğum yapamayacağına inanılır. Buğday, arpa gibi tahıllar bereketin simgesi olduğundan kutsal kabul edilir. Un ve unla özdeşleşmiş oklavanın üstünden atlanmasının kutsala saygısızlık sayılması böyle bir inanışa sebep olmuştur.³⁰² Adana'da ağaç üstünden, herhangi birinin ayağı üzerinden ya da erkek çamaşırının üstünden atlarsa zor doğum yapacağına inanılmasında ağaç kültü ve kişi ruhuna yapılan saygısızlık cezalandırılmıştır.³⁰³

²⁹⁹ Lütfi Sezen, *Erzurum Şehir Folkloru*, Atatürk Üniversitesi: Basılmamış Doktora Tezi, 1993, s. 54; Acıpayamlı, s. 16; Örnek, *Türkiye'de Doğum*, s. 26

³⁰⁰ Alptekin, s. 72

³⁰¹ Örnek, *Türkiye'de Doğum...*, s. 97

³⁰² Şükrü Uslu, "Darende ve Çevresinde Halk İnanışları", *MFD*, 2004, S. 61, s. 92

³⁰³ Neriman Senem Akyol, *Adana(Merkez) Halk Kültürü'nde Halk İnançları Bayram ve Törenler*, Çukurova Üniversitesi: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, s. 76-77

Hamile kadının saçlarını kesmemesi gerektiğine, eğer keserse çocuğun ömrünün kısa olacağına inanılır. İnanişâ göre kesilmemiş saç hayatın devamlılığının kanıtıdır. Aslında ölü olarak bilinen saç, tırnak gibi şeylerin canlı olduğuna inanılır. Bu sebeple eğer saç kesilirse çocuk olumsuz yönde etkilenir.³⁰⁴

ac. Cinsiyet Tahmini

Hamilelik sürecinde, ailelerin en çok merak ettiği şey bebeğin cinsiyetidir. Toplum genelinde, özellikle de kadınlarda, çocuğun cinsiyetini bir takım yollarla tespit edebilecekleri inanişâ yaygındır.

Uygurlarda hamile kadının canı ekşi çekerse oğlu, acı çekerse kızı olacağına inanılır.³⁰⁵ Kırgızlarda acı, ekşi, tuzlu şeyler isterse erkek; tatlı şeyler isterse kız olacağına inanılır.³⁰⁶ Bu inanişânın benzeri Türkiye’de bulunmaktadır. Türkiye’de hamile kadının canı ekşi ve acı şeyler isterse kız, tatlı isterse oğlan olacağına inanılır.³⁰⁷ Orhan Acıpayamlı genelde tatlı gibi insanı mutlu eden şeyler erkeğe, acı ve ekşi gibi her insan tarafından seilmeyen şeylerin de kız çocuğuna yorumlandığını belirterek Türklerde kız çocuğundan ziyade erkek çocuk istendiği şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.³⁰⁸ Ancak Türk dünyasına ve Türkiye’ye bakıldığında durumun, tıpkı bazı bölgelerde şiddetle erkek istenip bazı bölgelerde böyle bir isteğin olmaması gibi, farklılık arz ettiği görülür. Bu sebeple bir genelleme yaparak bu yoruma katılmak zordur.

Kırgızistan’da hamile kadının rüyasında gördüğü nesnelere göre cinsiyet tahmininde bulunulur. Rüyada balta görülmesi erkek, kazan görülmesi kız çocuğuna yorumlanır.³⁰⁹ Erkek daha çok balta ile kız ise kazan ile ilgileneceğinden, böyle bir yorum yapılmıştır.

³⁰⁴ Albayrak, s. 28; Alptekin, s. 74; Akyol, s. 77

³⁰⁵ Abudukelimi, s. 104

³⁰⁶ Kemal Polat, *Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnanişlar*, Ankara: TDV, 2005, s. 81

³⁰⁷ Acıpayamlı, s. 37

³⁰⁸ Acıpayamlı, s. 107

³⁰⁹ Erdem, *Kırgız Türkleri*, s. 273

Türkiye’de hamile kadından habersiz bir minderin altına bıçak, diğerine de makas koyulur. Eğer makas olan mindere oturursa kızı, bıçak olan mindere oturursa oğlu olacağına inanılır.³¹⁰ Genellikle bıçak, silah gibi aletler erkek; tarak, makas, ayna gibi aletler ise kız çocuğu ile ilişkilendirilir.³¹¹ Yine cinsiyet tahmini için hamile kadının başına gizlice tuz serpilir. Bundan sonra kadının eline, burnuna ya da dudağına götürmesi bıyığa benzetilerek erkek çocuğuna, ağzına saçına ya da bileğine götürmesi de bileziğe benzetilerek kız çocuğu olacağına yorulur.³¹²

Azerbaycan’da hamile kadına aniden “eline ne olmuş” denilerek eline bakması sağlanır. Eğer elinin içine bakarsa oğlu, elinin dışına bakarsa kızı olacağına inanılır. Bu yorumun sebebi erkeğin hep evin içinde kalması, ancak kızın evlenince evin dışına gitmesi olabilir. Hamile kadın yastığının kenarına soğan, şiş, bıçak ve kömür koyarsa kötü ruhlardan korunacağına inanılır.³¹³ Azerbaycan Quba’da balığın içindeki havyarı alıp hamile kadının üstüne atarlar. Havyar sesli bir şekilde patlarsa erkek, az ses çıkarırsa kız çocuğuna yorumlanır.³¹⁴ Benzer bir inanış Tekirdağ’da görülür. Tavuğun ödü ateşe atılır, patlarsa erkek patlamazsa kız çocuğu olacağına inanılır.³¹⁵

Isparta’da hamile kadın yolda giderken çivi, nal gibi herhangi bir demir parçası bulursa onu alır. Böylece oğlunun olacağına ve iyi ruhlardan korunacağına inanılır.³¹⁶ Kütahya’da da hamile kadın yerde demir bulursa erkek, boncuk bulursa kız çocuğu olacağına inanılır.³¹⁷

Bebeğin anne karnında oynadığı yere göre de cinsiyet tahmini yapılır. Azerbaycan³¹⁸ ve Türkiye’nin pek çok yerinde bebeğin sağda oynaması erkek, solda oynaması ise kız çocuğuna yorulur.³¹⁹ Burada hem Türk mitolojisinde

³¹⁰ Örnek, *Türkiye’de Doğum...*, s. 65; Erman Artun, “Tekirdağ Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri: Doğum-Evlenme-Ölüm”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. 9-10 s. 87

³¹¹ Albayrak, s. 26

³¹² Örnek, *Türkiye’de Doğum...*, s. 66-69; Sezen, s. 58

³¹³ Arık, *Azerbaycan Türklerinin Dini Tarihi ve Halk İnanışları*, s. 139

³¹⁴ Balıkçı, s. 6

³¹⁵ Artun, “Tekirdağ...”, s. 87

³¹⁶ Saim Sakaoğlu, “Anadolu Folklorunda Göktürk İzleri”, *Belgelerle Türk Dünyası Dergisi* *Dün/Bugün/Yarın*, Eylül 1985, S. 7, s. 34

³¹⁷ Örnek, *Türkiye’de Doğum...*, s. 67-69

³¹⁸ Kadirzade, s. 19

³¹⁹ Acıpayamlı, s. 34-35

hem de İslam geleneğinde sağın her zaman hayırlı ve güzel şeylerin, solun ise kötü şeylerin sembolü sayıldığıının hatırlanması gerekir.

Aileler genellikle erkek çocuk sahibi olmak için çaba harcarlar. Erkek çocuk sahibi olmak isteyen kadın Mersin’de alıç ağacına, Burdur’da ise meyve veren bir ağaca taş atar ve “ağacı taşladım, oğlana başladım” tekerlemesini söyler. Kızı olmasını isteyen kadın Mersin’de yine alıç ağacına, Manisa’da ormandaki bir ağacı taşlar ve “oğlanı boşladım, kıza başladım” tekerlemesini söyler.³²⁰ Bütün bu uygulamalar Türklerdeki yer-su ve ağaç kültü ile ilişkilendirilebilir. Çünkü yer ve ağaç genel olarak hem verimliliğin hem de doğurganlığın sembolü olarak görülmüştür.

Bingöl ve Ordu’da kadın önceki çocuğunun eşini içi dışına gelecek şekilde ters çevirip toprağa gömerse oğlu varsa kızı, kızı varsa oğlu olur diye inanılır.³²¹ Erzincan’da hamile kadının kuşağın üstüne hocaya okutturulmuş elmayı koyar da beline sararsa oğlu olacağına inanılır.³²²

ad. Aşerme

Hamile kadının aşerdiği şeyleri yiyebilmesi çok önemsenir. Aşerilen şeylerin yenememesi halinde çocukta bir problem olacağına inanılır.³²³ Kadının yediği şeylerle bebeğin organları arasında benzerlik kurulur. Mesela zeytin yerse çocuk güzel gözlü olur, tavşan yerse dudağı yarık olur gibi.³²⁴

Hamile kadına, aynı endişe sebebiyle tavşan eti yedirmeme inancı, Uygurlar’da da vardır. Ayrıca deve eti yerse doğumun zor olacağına inanılır.³²⁵ Azerbaycan’da hamile kadın nar yerse çocuğun güzel, ayva yerse yanakları gamzeli, deve eti yerse kalın dudaklı, karpuz yerse evine karşı soğuk olacağına inanılır.³²⁶ Kırgızistan’da da hamile kadının aşerdiği şeyleri yiyebilmesi önemsenmiştir. İstemesi halinde kadına geyik eti, kurt ve aslan

³²⁰ Örnek, *Türkiye’de Doğum...*, s. 49-54

³²¹ Örnek, *Türkiye’de Doğum...*, s. 50 ve 54

³²² Örnek, *Türkiye’de Doğum...*, s. 52

³²³ Balıkçı, s. 6

³²⁴ Örnek, *Türkiye’de Doğum...*, s. 87-89; Acıpayamlı s. 29

³²⁵ Abudukelimi, s. 104-105

³²⁶ Arık, *Azerbaycan...*, s. 139

yüreği yedirilir.³²⁷ Manas destanında da Manas'ın annesi Çıyırdı Hatun'un canının pars eti istemesi üzerine et bulunur ve kendisine yedirilir.³²⁸

b. Doğum

Hamileliğin zorlu süresi dolup, doğum yaklaşınca, insanlar anne ve çocuk için endişelenir. Türk Topluluklarında her ikisinin de doğumu sağlıklı bir şekilde atlatabilmesi için bir takım inanış ve uygulamalar vardır.

ba. Doğum Esnası

Altaylar'da hamile kadın doğuracağı zaman erkekler toplanıp büyük bir gürültüyle etrafta koşmaya başlar ve silah atar.³²⁹ Azerbaycan'da da aynı şekilde gürültü yapıp silah atılır.³³⁰ Azerbaycan Quba'da hamile kadının annesi ya da kayınvalidesi bir taş alır ve "bu taş parçalansın, benim uşağım serbest olsun" diyerek yere vurup parçalar.³³¹ Gürültüyle kötü ruhların kovulması için yapılan bu uygulamaların benzerleri Türkiye'de de vardır. Genellikle silah atılarak gürültü yapılır.³³² Tekirdağ'da ise gürültü yapmak için teneke çalınır.³³³

Azerbaycan'da doğum kolay olsun diye ihtiyar bir kadın hamile kadının karnı üzerinde yedi gün bıçak sıvazlar. Doğum zamanı gelince de odada kadınlar, dışarıda erkekler bıçak bilerler. Doğum gerçekleşince bıçak bileme işlemine son verilir. Bu inanışta demirin koruyucu özelliğinden faydalanma inancının devam ettiği görülür. Azerbaycan'da doğum zorlaşırsa kadın akrabalar "Hıdır Nebi, Hıdır İlyas, Bende bendeden hilas, bolluk ucuzluk, gel kurtar balamı" tekerlemesini söyler.³³⁴

Hamile kadına kolay doğum yapması için kocasının avucundan³³⁵, kolay doğum yapmış bir kadının avucundan³³⁶, annesinin, babasının,

³²⁷ Erdem, *Kırgız Türkleri*, s. 273

³²⁸ Manas Destanı, s. 8

³²⁹ W. Radloff, *Sibirya'dan I*, Çev.: Ahmet Temir, İstanbul: Maarif Basımevi, 1956, s. 323

³³⁰ Arık, *Azerbaycan...*, s. 137

³³¹ Balıkçı, s. 6

³³² Acıpayamlı, s. 42; Örnek, *Türkiye'de Doğum...*, s. 103

³³³ Artun, "Tekirdağ...", s. 88

³³⁴ Arık, *Azerbaycan...*, s. 137-138

³³⁵ Acıpayamlı, s. 43; Örnek, *Türkiye'de Doğum...*, s. 102

³³⁶ Örnek, *Türkiye'de Doğum...*, s. 102

kayınvalidesinin ya da kayınbabasının avucundan su içirilir.³³⁷ Mersin'de zemzem suyu içirilir.³³⁸ Ordu'da içinde Kabe toprağı, Eskişehir'de içinde türbe toprağı bekletilmiş su içirilir.³³⁹ Su içirilen kapla ilgili özel inanışlar da vardır. Hicaz tası ya da dua tasından ve hocaya okutulmuş tasta su içirilirse kadının rahat doğum yapacağına inanılır.³⁴⁰

Türkiye'nin pek çok yerinde Fatma Ana adlı bitki doğum yapacak kadınlar tarafından temin edilmeye çalışılır. Aktarlarda satılmayan, sadece Arabistan'a giden kişiler tarafında getirilen bu kuru ot, yumulmuş bir ele benzer. Doğum öncesinde kökü suya koyulunca otun yumulmuş ele benzeyen (Foto 2) şekli, açılmış el (Foto 3) halini alır ve böylece doğumun kolaylaşacağına inanılır. Otun içinde bekletildiği suyun içilmesi gerektiğine inanlar da vardır.³⁴¹ Bazı yerlerde bu ota Meryem Ana otu denir.³⁴² Bu örnekte halk inanışlarının İslam ile etkileşim halinde olduğu görülür. İslam dininde son derece önemli yere sahip olan Hz.Fatma ve Hz.Meryem'in isminin bu ota verilmiş olması, otun Hz.Muhammed'in yaşadığı topraklar olan Arabistan'dan gelmesi elbette İslam'ın etkisiyle açıklanabilir.

Hamile kadın doğumda zorlanıyorsa kadına çeşme suyu kestirilir, çeşme olukları ve su olukları boşalttırılır.³⁴³ Bazı yerlerde yeni açılan mezardan alınan bir avuç toprak, arkaya bakılmaksızın getirilip hamile kadının başına serpilirse doğumun kolay olacağına inanılır.³⁴⁴ Bu inanışlarda yer-su kültürünün izleri görülür.

Türk halk inanışlarında eşik de kutsal kabul edilir. Bu sebeple doğumun kolay olması için hamile kadın eşikten atlatılır.³⁴⁵ Aynı amaçla akarsuyun³⁴⁶ ve suyun³⁴⁷ üzerinden atlatılır. Doğumun su gibi akarak kolay olması istendiğinden böyle yapılır. Azerbaycan Quba'da ise bu uygulamanın form

³³⁷ Acıpayamlı, s. 43

³³⁸ Örnek, *Türkiye'de Doğum...*, s. 102

³³⁹ Acıpayamlı, s. 44

³⁴⁰ Örnek, *Türkiye'de Doğum*, s. 102

³⁴¹ Acıpayamlı, s. 43

³⁴² Örnek, *Türkiye'de Doğum*, s. 101

³⁴³ Acıpayamlı, s. 42

³⁴⁴ Acıpayamlı, s. 43

³⁴⁵ Acıpayamlı, s. 40; Örnek, *Türkiye'de Doğum...*, s. 103

³⁴⁶ Akyol, s. 78 Örnek, *Türkiye'de Doğum...*, s. 104

³⁴⁷ Acıpayamlı, s. 40

değiştirmiş hali vardır. Hamile kadını, annesi veya kayınvalidesi “Kuran senin kömeğin (yardımcın) olsun” diyerek Kuran’ın altından geçirir.³⁴⁸

Doğum, nikah gibi olaylarda birbirine bağlı, düğümlü ya da kilitli şeyler hoş karşılanmaz. Bunun nikahta eşleri bağlayacağına, doğumu ise zorlaştıracığına inanılır. Bu sebeple hamile kadının örülü saçları çözülür.³⁴⁹ Evdeki kapı, sandık, dolap gibi kilitli şeyler ve bıçakların, makasların ağızları açılır.³⁵⁰ Hamile kadının kocasının ayakkabı bağları, ceket ve yeleşinin düğmeleri de çözülür.³⁵¹ Azerbaycan’da da aynı şekilde kapalı kapılar ve kilitli şeyler açılır, kadının saçları çözülür.³⁵²

Osmaniye’de doğum sancıları başlayan kadının ayağına, ipe tavuk bağlanır. Kadın evde dolaştıkça tavuk da arkasından dolanır. Doğumdan sonra bebeğin göbeği kesilirken göbek bağının üzerinde tavuk kesilir. Böylece kanları karışmış olur. Kesilen tavuk pişirilip yenir. Aynı yerde hamile kadın doğum yaparken eteği çiviyle yere çakılır. Anne ayağa kalktığına etek kumaşından bir parça çiviyle beraber yerde kalır. Bu şekilde doğan çocuğun ölmeyeceğine inanılır. Etek kumaşından yerde kalan parça yere kurban sunma gibi düşünülür ve böylece çocuğun topraktan yani ölümden uzak kalabileceğine inanılır.³⁵³

Doğumun kolay olması için yapılanlar arasında, Türk halk inanışlarında çeşitli yerlerde karşılaşılan, “**saçı saçma**” da yer alır. Azerbaycan Quba’da doğum başlamadan önce bir kaba un koyulur ve hamile kadın bu una elini basar. Kadının elini bir kürekle çıkartırlar ve kürekte kalan unu fakirlere dağıtırlar.³⁵⁴ Türkiye’de hamile kadının eteğine konulan buğday veya yem kuşlara, saman danalara, ekmek de köpeklere yedirilir.³⁵⁵

Azerbaycan’da erkek çocuk doğunca babasına müjde verilir ve “muştuluk” istenir. Ama kız doğduğunda muştuluk istenmediği gibi teselli edici

³⁴⁸ Balıkçı, s. 6

³⁴⁹ Örnek, *Türkiye’de Doğum...*, s. 104; Acıpayamlı, s. 40

³⁵⁰ Örnek, *Türkiye’de Doğum...*, s. 104; Acıpayamlı, s. 41

³⁵¹ Acıpayamlı, s. 41

³⁵² Kadirzade, s. 22

³⁵³ Ayhan Karakaş, “Osmaniye’de Durmayan çocuk İçin Yapılan Uygulamalar ve Bunlardaki Eski Kültür İzleri” http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/karakas_osmaniye.pdf

³⁵⁴ Balıkçı, s. 6

³⁵⁵ Acıpayamlı, s. 44; Örnek, *Türkiye’de Doğum...*, s. 105

sözler söylenir. Halk arasında kız doğunca evlerinin bacasına bakıp “bu bizim baca değil” dediği anlatılır. Bu anlatıdan da kız çocuğunun evlenip evden ayrılması sebebiyle istenmediği söylenebilir.³⁵⁶

Çuvaşlar çocuk doğduktan sonra yerden biraz toprak çıkarıp şunları söylerler: “*toprak baba, toprak ana, çocuğa göz dikme, ona dokunma! Büyüsün, şerbetçiotu gibi yükselsin yaprak gibi açılsın*”. Ardından toprağa tuzlu su dökerler.³⁵⁷

bc. Çocuğun Eşi ve Göbeği

Çocuk doğduktan sonra gelen parçaya, plesentaya Türkiye’de genellikle “eş” ve “son” denir.³⁵⁸ Azerbaycan’da ise “yoldaş”³⁵⁹ veya “çift”³⁶⁰ denir. Çocuğun eşi, göbek bağı, dişi ile çocuğun sağlığı ve geleceği arasında bir ilişki kurulmuştur. Bu sebeple bunlarla ilgili pek çok halk inancı bulunmaktadır.

Eşin gömüldüğü yer ile alakalı Türk dünyasında farklı uygulamalar ve inanışlar görülmektedir.

Eş, Türkiye’de genellikle toprağa gömülür.³⁶¹ Bazı yerlerde ahıra gömülür ya da ahır tavanında bir oyuğa konulur. Eşin gömüldüğü diğer yerler gübrelik, kapı eşiği, kapı ardı, aşılı meyve ağacının dibi, bahçe içi, saksıdır.³⁶²

Eşin toprağa gömülmesi insan ve toprak arasındaki devamlılığın bir göstergesidir. Eş toprakta “çocuğun eşi” olarak her türlü kötülükten uzak durur. Eş kutsaldır. Eşin bir hayvan tarafından yenilmesi ya da kötü niyetli insanlar tarafından kaçırılması halinde çocuğun yaşayamayacağını düşünenler

³⁵⁶ Kadirzade, s. 26

³⁵⁷ Durmuş Arık, *Hiristiyanlaştırılan Türkler (Çuvaşlar)*, Ankara: Aziz Andaç Yayınları, 2005, s. 92

³⁵⁸ Acıpayamlı, s. 50

³⁵⁹ Kadirzade, s. 24

³⁶⁰ Balıkçı, s. 6

³⁶¹ Acıpayamlı, s. 50,

³⁶² Acıpayamlı, s. 50, Örnek, *Türkiye’de Doğum...*, s. 111

vardır.³⁶³ Bu sebeple Azerbaycan'da toprağa gömülen eşe iğne batırarak eşi koruma altına almaya çalışırlar.³⁶⁴

Eşin kutsandığına dair bir inanış da Kocaeli'de ahirette insandan önce eşinin dirileceğine inanılmasıdır.³⁶⁵ Eş ile çocuğun yaşaması arasında bir ilişki kurulmuştur. Türkiye'de çocuğun yaşaması için doğduğu yere elma ağacı ya da kullanılmamış çivi çakılır. Kazak Türkleri ise çocuğun eşini de kazığı takıp çıkarlar.³⁶⁶

Eş bazı yerlerde suya bırakılır.³⁶⁷ Bazı yerlerde de yakılır. Yakılmasının sebebi, canın eşten boğuk olarak doğan çocuğa geçmesini sağlamaktır.³⁶⁸ Erciş'te çocuk ölü doğunca eşi kavrulursa canlanacağına inanılır. Burada canın eşte kaldığı düşüncesiyle hareket edilir.³⁶⁹ Bu inanışta ayrıca ateşin iyileştirici, temizleyici olduğu inancının izleri görülür.

Bolu'da cinsiyet belirleme ile ilgili bir inanışta eş kullanılır. Eş, bundan sonraki doğumda kız çocuk isteniyorsa dişi köpeğe, erkek çocuk isteniyorsa erkek köpeğe atılır.³⁷⁰

Azerbaycan Quba'da çocuk doğduktan sonra eşin gelmesi gecikirse, saman kaynatılır ve suyu ile kadın yıkanır. Kaynamış saman kadının beline sarılır. Ayrıca eşin düğümlerinden ve renginden kadının bundan sonra kaç çocuk doğuracağı ve cinsiyetleri tahmin edilir.³⁷¹

Eş ile ilgili olduğu gibi göbeğin kesilmesi ve göbek bağı ile alakalı da inanışlar vardır.

Altaylılar göbek bağı bağlanmazsa insanın hayatta güçlü olamayacağına inanır. Göbek bağından kalan kısmı çocuk eve bağlı olsun

³⁶³ Orhan Türkdöğün, "Doğu Bölgesinde Halkın Sağlık ve Hijyenle İlgili Tutum ve İnançları", *Türk Etnoğrafya Dergisi*, Ankara 1970, S. 12, s. 72

³⁶⁴ Kadirzade, s. 24

³⁶⁵ Örnek, *Türkiye'de Doğum...*, s. 112

³⁶⁶ Zeki Başar, "Tıbbi ve Mistik Folklor", *Türk Kültürü Dergisi*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1972, S. 111, s. 32

³⁶⁷ Örnek, *Türkiye'de Doğum...*, s. 111; Acıpayamlı, s. 52

³⁶⁸ Acıpayamlı, s. 51

³⁶⁹ Albayrak, s. 32

³⁷⁰ Örnek, *Türkiye'de Doğum...*, s. 111

³⁷¹ Balıkcı, s. 6

diye deriden yapılmış küçük bir kutuya koyup tavana asarlar.³⁷² Göbek bağı saklama adeti Türkiye’de İslami bir formla devam etmektedir; düşen göbek bağı Kuran arasında saklanır.³⁷³ Erciş’te düşen göbek bağı çocuğun iyi huylu olması ve uykusunun çok olması için bir süre yastık altında saklanır.³⁷⁴

Göbek bağı ne kadar uzun kesilirse çocuğun sesinin o kadar güzel olacağına inanılır. Göbek bağı kesmede kullanılan makas, bıçak, çakı ve ustura gibi şeyler yıkanmadan tavana asılır ve çocuğun kırkı çıkana kadar indirilmez.³⁷⁵ Karir Türklerinde makas üç gün boyunca yatağın altında saklanır.³⁷⁶ Bir süre sonra düşen göbek bağına gömüleceği yere de tıpkı eşi gibi anlamlar yüklenmiştir. Çocuğun gelecekte ne olması isteniyorsa ona göre bir mekana gömülür. Mesela imam olması isteniyorsa caminin, okuması isteniyorsa okulun bahçesine gömülür. Türkiye genelinde cami ve okul bahçesine gömmek yaygındır.³⁷⁷ Tekirdağ’da ise okul veya cami damına atılır.³⁷⁸ Göbek bağı sokağa atılırsa çocuk sokakçı, eve gömülürse evine bağlı olur. Eğer köpek yerse geçimsiz olacağına inanılır.³⁷⁹

Göbek bağı İstanbul’da ev içerisine, Sivas’ta el değmeyecek ıssız bir yere, Kastamonu’da gül ağacının dibine gömülür.³⁸⁰ Ankara’da evin eşiğinin altına, Antalya ve Çankırı’da ulu bir ağacın dibine gömülür. Bunların dışında ocak başına gömüldüğü, bacalığa asıldığı ve suya atıldığı da olur.³⁸¹ Bunların hepsi Türklerin kült saydığı mekanlardır.

Azerbaycan’da kız ve erkek çocuklarının göbek bağlarının gömülmesi konusunda farklılık vardır. Erkeklerin göbek bağı mal sahibi olsun diye tarlaya

³⁷² Nadya Yuguşeva, “Altaylarda Kamlık(Şamanizm) İnancı ve Anadolu’daki Yansımaları”, http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/halkbilim_ana_04.php

³⁷³ Örnek, *Türkiye’de Doğum...*, s. 107

³⁷⁴ Albayrak, s. 50

³⁷⁵ Örnek, *Türkiye’de Doğum...*, s. 111

³⁷⁶ Yaşar Kalafat, “Karir Türk Halk İnanışları”, <http://www.yasarkalafat.info/index.php?ll=newsdetails&w=1&yid=69>

³⁷⁷ Örnek, *Türkiye’de Doğum...*, s. 107

³⁷⁸ Artun, *Tekirdağ...*, s. 89

³⁷⁹ Ahmet Maden, “Çocukla İlgili Adet ve Uygulamalar”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, Ankara, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991, C. 1, s. 219

³⁸⁰ Acıpayamlı, s. 53

³⁸¹ Örnek, *Türkiye’de Doğum...*, s. 109

gömülür. Kız çocuklarınıninki ise çabuk evlensin diye bacadan atarlar ya da çok gezmesin diye yüklükte saklarlar.³⁸²

Bingöl'de düşen göbek bağı rutubetli bir yere gömülür. Göbek rutubetten şiştikçe çocuğun da gürbüzleşeceğine inanılır.³⁸³

Taliş Türklerinde altı gün yatak altında saklanan göbek bağı daha sonra çocuğun gelecekte ne olması isteniyorsa oraya gömülür.³⁸⁴ Karir Türklerinde düşen göbek, eğer aile çok çocuk istiyorsa hayvan sürüsünün içine atılır.³⁸⁵

Adana'da annenin bir önceki hamileliğinde göbek bağı uzun ve sarkıksa arından kız çocuk doğuracağına inanılır.³⁸⁶

Çocuğun eşi ve göbek bağı ile ilgili inanışların benzerleri süt dişi için de vardır. Çekilen diş yerine güzel, sağlam ve çabuk diş gelmesi için evin damına; çocuğun eğitimine güzel bir şekilde devam edebilmesi için okul çevresine bırakılır.³⁸⁷ Konya'da evin inekleri ve koyunlarının çoğalacağı inancıyla evin damına atılır.³⁸⁸ Silifke'de bir ağaç dibine ya da köklü bir kaya dibine gömülür. Böyle yaparak çocuğun sağlam dişlere sahip olacağına inanılır.³⁸⁹

İlk dişin alt ya da üst çeneden çıkmasıyla ilgili de inanışlar vardır. Eğer diş alt çeneden çıkarsa gökyüzüne doğru, Allah'a yakarışı ifade ettiğinden iyiye yorumlanır. Üst çeneden çıkan diş toprağa doğru olduğu için kötü bir olayın habercisi olduğuna veya çocuğun çok yaşamayacağına inanılır.³⁹⁰

³⁸² Kadirzade, s. 44

³⁸³ Örnek, *Türkiye'de Doğum...*, s. 110

³⁸⁴ Yaşar Kalafat, "Talişlerde Halk İnançları", *Turkish Studies Volume 3/4 Summer 2008*, s. 527

³⁸⁵ Kalafat, "Karir Türk Halk İnançları",

<http://www.yasarkalafat.info/index.php?ll=newsdetails&w=1&yid=69>

³⁸⁶ Akyol, s. 73

³⁸⁷ Mehtap Muğlalı-Alp Erdin Koyutürk- Mustafa Erhan Sarı, "Samsun Yöresinde Süt Dişleri ile İlgili Folklorik Yaklaşımlar", *MFD*, 2007, S. 73, s. 71

³⁸⁸ Sevilay Ayna, "Boruktolu (Meram/Konya) Köyü'nden Adet ve İnanmalar", http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/sevilay_ayya_boruktolu_adet_inanmalar.pdf

³⁸⁹ Alptekin, s. 80

³⁹⁰ Muğlalı-Koyutürk-Sarı, s. 69

c. Doğum Sonrası

Doğum ile birlikte anne ve çocuğu hem bedenen hem de manen zayıf hale gelirler. Dışarıdan gelen etkilere daha açık olurlar. Onların bu dönemi en hafif şekilde atlatabilmesi için bir takım uygulamalar vardır.

ca. Kırk Basması

Loğusa ve bebeği doğumdan sonraki kırk gün içerisinde hasta olursa, kırk bastığına inanılır. Bu durumu ifade etmesi için kırk düşmesi, kırk karışması, kırk bastı, lohusa bastı gibi isimler de kullanılır. Kırk basan çocuğun hastalıklı, özürlü olacağına ya da gelişmeden öleceğine inanılır.³⁹¹

Anne ve bebeği kırk basmaması için kırk gün evden çıkmamaları, yani eşikten atlamamaları gerekir. Kırklı çocuk yalnız bırakılmamalı, bebeğin ve annesinin başucuna Kuran asılmalı, yatağının altına soğan, sarımsak konulmalıdır.³⁹²

Azerbaycan'da kırkı çıkmamış çocuk yalnız bırakılırsa cinlerin gelip, onu kendi çocuğuyla değiştireceğine inanılır. "Cin değişigi" denilen bu çocuklar hem fiziken hem de zeka yönünden gelişemez, geri kalırlar. Bu durumda mezara gidilir, yedi mezar geçildikten sonra yedi renk ip ve yedi adet iğne toprağa gömülür. Cin değişigi bir yere bırakılıp saklanılır, cin değişigi ağladığında cinin gelip kendi çocuğunu aldığına ve diğer çocuğu bıraktığına inanılır.³⁹³ Zayıflayan çocuğun cin değişigi olduğu inancı Çuvaşlarda da görülür.³⁹⁴

İki loğusa, loğusa ve kırklı gelin, aynı gün doğan çocuklar ve anneleri, loğusa ve doğum yapmış hayvan karşılaştırılmaz. Loğusalar karşılaşırsa eğer iğne, boncuk, çocuk bezi, para, ekmek, bez, taş, yüzük, iplik ve çocuklarını değiştirirler. Birbirlerine sarılır ve öperler, bir bardak suyu yarı yarıya içerler, buluştukları yere bıçak atıp birbirlerinden ayrılırlar. Böylece kırk basmasından

³⁹¹ Acıpayamlı, s. 85

³⁹² Örnek, *Türkiye'de Doğum...*, s. 231

³⁹³ Arık, *Azerbaycan...*, s. 138; Kadirzade, s. 47

³⁹⁴ Arık, *Hıristiyanlaşan Türkler(Çuvaşlar)*, s. 95

kurtulduklarına inanırlar.³⁹⁵ Samsun'daki inanişaya göre iki kırklı karşılaştığında özellikle kız çocuğu erkek çocuğunu basar. Bunu engellemek için oğlu olan kadın ekmeğe tuz koyup kızı olan kadına verir. Kızı olan kadın da ekmeği yerse kırk basmasından kurtulur.³⁹⁶ Tuzun koruyucu olma özelliği bu inanişta da görülür.

Evden çıkmaması, eşikten atlamaması gereken loğusa, evden çıkmak zorunda kalırsa kırk basmasına uğramaktan kurtulmak için yapması gerektiğine inanılan birtakım uygulamalar vardır: Eşiği besmele ile atlarsa, çocuğun götürüldüğü yere şerbet dökülürse, gidilecek yere önce anne gider çocuk arkadan götürülürse kırk basmasından kurtulacağına inanılır.³⁹⁷ Bingöl'de de çocuk kırkı çıkmadan evden çıkarılmaz. Eğer mecbur kalınırsa çocuğun kundağına demir ya da ekmek parçası konularak kırk basmasından korunacağına inanılır.³⁹⁸

Lohusa ve bebeğin evine et getirilirse ya da evden ateş, tuz çıkarılırsa kırk basacağı inancı vardır. Bunu önlemek için eve et getirileceği zaman önce çocuk dışarı çıkarılmalı, et eve girmeli, ardından çocuk eve alınmalıdır. Bir diğer inanişaya göre de eve getirilen et ve tuzun üstüne çocuk basarsa kırk basmasından kurtulur.³⁹⁹ Eve basma kumaşın getirilmesinin de kırk basmasına sebep olacağına inanılır.⁴⁰⁰

Azerbaycan Quba'da da et ve unun çocuğu basacağına inanılır. Cenaze de kırk basma sebebi olarak görülür. Bu yüzden kırkı çıkmamış lohusa cenazeye katılmaz. Hatta cenaze yoldan geçerken kapı, pencere ve perde kapatılır.⁴⁰¹ Talişlerde de cenaze evinden gelen kişi çocuğu basar. Talişler buna çile düşmesi derler. Çileden kurtulmak için su ve demir kullanılarak çile kesilir, böylece çocuğun kurtulacağına inanılır.⁴⁰²

³⁹⁵ Acıpayamlı, s. 89

³⁹⁶ Şişman, s. 53

³⁹⁷ Acıpayamlı, s. 87

³⁹⁸ Kalafat, "Karir Türk Halk İnanışları",

<http://www.yasarkalafat.info/index.php?l=newsdetails&w=1&yid=69>

³⁹⁹ Acıpayamlı, s. 88

⁴⁰⁰ Örnek, *Türkiye'de Doğum...*, s. 231

⁴⁰¹ Balıkçı, s. 9

⁴⁰² Kalafat, "Talişlerde...", s. 518

Türk topluluklarında çocuğu kırk bastığını gösteren birtakım belirtilerin olacağına inanılır. Çocuk çok ağlar, zayıf düşer, aydaş⁴⁰³ olur, ayaklarının üstüne basamaz, iştahı kesilir, rengi solar, huysuzlaşır, bağırır, uyumaz, vücudunda kırmızı lekeler ve yaralar çıkar, kafası büyür, rengi yeşile döner, kusar, ağzı köpürür, yüzü değişir ve titrer ise kırk bastığına inanılır.⁴⁰⁴

Kırk basmış çocuğu kurtarmak için şu işlemler yapılır:

- Çocuk, ziyaret yerlerine, tekkelere ve ocaklara götürülerek şifa umulur.
- Çocuk yıkanır. Yıkama işlemi yaygındır ama uygulamada birtakım değişiklikler vardır. Mesela Sinop'ta içine kırk tane demirden anahtar koyulmuş su ile; Eskişehir'de içinde yüzük, anahtar, çivi, boncuk gibi kırk çeşit şeyin bulunduğu su ile yıkanır. Urfa'da kara tavuktan alınan yumurtanın kabuğu ile kırk defa çocuğun başından su dökülür.⁴⁰⁵
- Çocuk köpek yavrusu, taze mezar toprağı, tezek ve tuz ile tartılır. Bir dahaki sefere tartıldığında çocuk daha ağırorsa kırk basmasının geçtiğine inanılır.
- Tezek ile tartıldıktan sonra tezek suya atılır⁴⁰⁶ ya da rutubetli⁴⁰⁷ bir yere götürülür. Tezek şiştikçe çocuğun da büyüyeceğine inanılır. Sivas'ta da çocuk et ya da tezikle tartılırsa çocuğun kurtulacağına inanılır.⁴⁰⁸
- Çeşme veya değirmenden alınan suyun içinde yedi mezar toprağını, kırk basmasından ölen bir çocuğun mezarından alınan toprak, aynı zamanda kırk basması olan çocuğun evinin ocağından alınan kırk adet taş bulunan su ile yıkanır.⁴⁰⁹
- Ölmüş bir köpeğin kafası kırk bardak su ile yıkanır. Sonra aynı su ile çocuk yıkanır.⁴¹⁰ Güneydoğu Anadolu'da ebelerde birer tane kurt kafatası bulunur. Kırk basan çocuk bununla yıkanırsa iyileşeceğine

⁴⁰³ Aydaş: Doğumdan sonra gelişemeyen çocuklara aydaş çocuk denir. Çocuğu bu durumdan kurtarmak için yapılan yemeğe aydaş aşı denir.(Akyol, s. 84)

⁴⁰⁴ Örnek, *Türkiye'de Doğum...*, s 229-231

⁴⁰⁵ Örnek, *Türkiye'de Doğum...*, s 235-237

⁴⁰⁶ Acıpayamlı, s. 90-91

⁴⁰⁷ Örnek, *Türkiye'de Doğum...*, s. 238

⁴⁰⁸ Doğan Kaya, "Sivas'ta Çeşitli İnanışlar", http://dogankaya.com/fotograf/sivasta_cesitli_inanclar.pdf

⁴⁰⁹ Acıpayamlı, s. 90-91

⁴¹⁰ Örnek, *Türkiye'de Doğum...*, s. 237

inanılır.⁴¹¹ Aydın'da süpürge üzerine konan köpek yavrusunun üzerine elek kapatılır. İçinde kırk bir tane taş bekletilmiş su ile çocuk bu eleğin üzerinde yıkanır. Eğer köpek yavrusu ölürse çocuğun kurtulacağına inanılır.⁴¹² Bu örnek Türklerde tarih boyunca kutsal kabul edilen kurt ile ilgili inanışların devamını gösterir.

- Silifke'de kırk basan çocuk denize götürülür.⁴¹³
- Ailelerin sadece çocuğu değil evi de kırkladıkları yerler vardır. Çanakkale'de içinde kırk tane taş bekletilmiş bir bardak su evin etrafına serpilerek ev kırklanır.⁴¹⁴

Verilen bilgilerden kırk basmasından kurtulmak için yapılan uygulamalarda ziyaret yerleri, yer-su, demir, taş gibi kendisine kutsallık atfedilen unsurların kullanıldığı, bir takım benzer uygulamalara başvurulduğu anlaşılmaktadır. Geleneksel Türk halk inanışlarının üzerinde yoğunlaştığı bu unsurlar, çocuk ve kadın etrafında oluşan ve sonraki dönemleri de içine alan uygulamalarda da dikkat çekmektedir.

cb. Kırklama

Kırklama, lohusanın ve çocuğunun doğumdan sonraki yedi, sekiz, yirmi ama genellikle kırk gün sonra kırk basmasını önlemek için yapılan dini pratiktir. Kırklama ile lohusalık sona erer ve tehlike geçmiş olur.⁴¹⁵ Hemen hemen bütün dinlerde doğumdan sonra dinsel amaçla yıkanma adeti vardır. Kırklama; annenin temizlenmesi ve kötü ruhlara karşı güç kazanması ve aynı zamanda çocuğun da topluma kabul edildiğinin ilan edilmesi- duyurulmasıdır denilebilir.⁴¹⁶

Eski Türklerde kırklama adeti vardır. Kırkıncı gün kırk kaşık su ile bebek yıkanır. Kırk evden toplanmış kumaşlardan dikilmiş gömlek bebeğe giydirilir. Bebeğin eski gömleği hamurdan yapılmış bir bebeğe giydirilir ve köpeğin

⁴¹¹ Saim Sakaoğlu, "Anadolu Folklorunda Göktürk İzleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi* *Dün/Bugün/Yarın*, S. 7, s. 34

⁴¹² Örnek, *Türkiye'de Doğum...*, s. 237

⁴¹³ Alptekin, s. 77

⁴¹⁴ Örnek, *Türkiye'de Doğum...*, s. 236

⁴¹⁵ Acıpayamlı, s. 93-94

⁴¹⁶ Selma Ergin, "Bulgaristan İslimiye İli Kazan İlçesi Türk Halk Kültüründe Kırklama Geleneği," http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/selma_ergin_kirklama.pdf

önüne atılır. Köpek gömleği parçalayıp hamuru yerse bebeğin uzun ömürlü olacağına inanılır.⁴¹⁷

Kırklama su ile ve susuz olmak üzere iki şekilde yapılır.

Kırklanacak suyun genelde temiz olması gerekir. Ancak Ankara gibi bazı şehirlerde pis su ile kırklanıldığı da olur. Suyun içine altın, gümüş, altın veya gümüş yüzük- küpe, altın anahtar, ustura, yumurta, kırk buğday, arpa, fasulye, çakıl taşı, fındık, demir anahtar, tespih gibi şeyler atılır. Bu su bardak, fincan, kaşık, tas, tabak, üsküre yardımıyla kırk defa dökülür.⁴¹⁸ Konya'da kırk evden toplanan kırk anahtarın atıldığı su ile kırklanılır.⁴¹⁹ Diyarbakır, Sinop ve Gaziantep'te su kalbur, süzek; içinde soğan kabukları, altın ve tarak bulunan kese üzerinden dökülür.⁴²⁰

Karir Türklerinde bir kadın tarafından her bir tanesine ihlas suresi okunmuş tespih kırk suyuna batırılır.⁴²¹ Bu örnek Türk halk inanışları ile İslam'ın iç içe geçtiğini gösteren uygulamalardan biridir.

Azerbaycan Quba'da lohusa ve bebek, içine bereketli ve rızıklı olsunlar diye kırk buğday, arpa ve nohut konulmuş su ile yıkanır. Anne ve bebeğinin yıkandığı su ağaç dibine, evin duvarlarına ve bebeğin beşiğine serpilir, bebeğin kıyafetleri bu su ile yıkanır.⁴²² Adana'da da anne ve bebeğinin yıkandığı su ile çamaşırları yıkanır.⁴²³

İzmir'de Tahtacılar susuz kırklama yapar. Beşiğin altına konulan döşeğin üzerine bebek başı kibleye gelecek şekilde koyulur. Sağına ve soluna iki kadın oturur ve sağdaki "Sallu salavat, Sallu Muhammed, diyenin akıbeti

⁴¹⁷ Sultan Mambetkaliyev, "Şamanizm ve Çocuk Folkloru", <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/55.php>

⁴¹⁸ Acıpayamlı, s. 95

⁴¹⁹ Ayna, "Boruktolu (Meram/Konya) Köyü'nden Adet ve İnanmalar", http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/sevilay_ayva_boruktolu_adet_inanmalar.pdf

⁴²⁰ Acıpayamlı, s. 95

⁴²¹ Kalafat, "Karir Türk Halk İnanışları", <http://www.yasarkalafat.info/index.php?l=newsdetails&w=1&yid=69>

⁴²² Balıkçı, s. 10

⁴²³ Erman Artun, "Çukurova Konar-Göçer Türkmenlerinin Halk Kültüründe Eski Türk İnançının Etkisi", http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/artun_konar_gocer.pdf

hayrolsun” diyerek bebeği soldaki kadına doğru yuvarlar, soldaki de geri gönderir. Bu işlem üç kere tekrarlanır.⁴²⁴

Kırkıncı gün yıkanıp temizlendikten sonra anne ve bebeği annaneye ya da yakın bir akrabaya ziyarete gider. Buna kırk uçurmak denir. Eğer yirminci günde yıkanıp gidilirse yarı kırk uçurmak denir. Bulgaristan’daki Türklerde genellikle ziyaretlerde bebeğe bahşiş olarak yumurta verilir.⁴²⁵ Tekirdağ’da da yumurta ve şeker verilir. Ayrıca kırk uçurmaya zengin birine gidilirse çocuğun zengin olacağına, uzak yerlere gidilirse sesinin güzel olacağına inanılır.⁴²⁶

Eski İstanbul’da “Kırk Hamamı” olarak bilinen bir adet vardır. Kırkıncı gün anne ve bebeği hamama götürülür. Komşular ve kadın akrabalar da davet edilir. Hamamın dışında lohusayı ve bebeği çengiler karşılar. Hamamın etrafında üç defa dönüldükten sonra hamama girilir ve akşama kadar eğlenilir.⁴²⁷ Kırk hamamı adeti Erzurum’da da görülür.⁴²⁸

cc. Alkarısı

Al, albastı, alkarısı, alanası, alkızı, albız, almış, abası, alacama, albasu gibi isimlerle bilinen; genellikle kırkı çıkmamış lohusa ve bebeğine, bazen de hamile, gelin, damat, yolcu ve atlara musallat olan bir ruh veya hastalık adıdır.⁴²⁹ Alkarısı Malatya’da Hibilik, Bingöl’de Kapoz, Elazığ’da Hafdar, Gaziantep’de Tepegöz adıyla bilinir.⁴³⁰ Alkarısı inancı neredeyse bütün Türklerde vardır.⁴³¹ Yaşar Kalafat alkarısı inancının Makedonya, Gagauz, Bulgaristan, Kıbrıs, Kuzey Mezopotamya, Kuzey Kafkasya, Türkistan, Ural-İdil Türk bölgeleri, Azerbaycan ve İran’da olduğunu tespit etmiştir.⁴³²

Türkiye’nin pek çok yerinde alkarısı şöyle tarif edilir:

⁴²⁴ Acıpayamlı, s. 96

⁴²⁵ Selma Ergin, s. 4

⁴²⁶ Artun, “Tekirdağ...”, s. 90

⁴²⁷ Maden, “Çocukla İlgili Adet ve Uygulamalar”, s. 220

⁴²⁸ Sezen, s. 68

⁴²⁹ Acıpayamlı, s. 75-80

⁴³⁰ Hülya Çevirme-Ayşe Sayan, “Alkarısı İnanmaları ve Bilim”, *MFD*, 2005, S. 65, s. 68

⁴³¹ Abdülkadir İnan, “Al Ruhu Hakkında”, *Makaleler ve İncelemeler*, C. 1, Ankara: TTK Basımevi, s. 259

⁴³² Yaşar Kalafat, “Anadolu ve İran’da Karşılaştırılmalı Türk Halk İnançları”, <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/56.php>

“Uzun boylu, uzun parmak ve tırnaklı, dağınık saçlı, yağlı vücutlu, el ve ayakları küçük, dişlek, bir dudağı yerde bir dudağı gökte, bazen zenci suratlı, memelerini masallardaki devler gibi omuzlarından geriye atabilen, tepesinde gözü olan, çok çirkin, al gömlek giyen bir yaratıktır. Küpüne binerek bir gecede Kırım’a gidip gelebilir. Çok korkunç bir sesi vardır.”⁴³³

Kazak-Kırgız Türklerinin sarı albastı ve kara albastı olmak üzere iki albastı inancı vardır. Sarı albastı sarışın bir kadındır. Keçi veya tilki suretine girebilir, lohusalara musallat olup ciğerini alır. Baksı ve ocaklar tarafından etkisiz hale getirilebilir. Kara albastı ise sarı albastı gibi hoppa ve hilekar değil, ciddi ve ağır başlıdır.⁴³⁴ Azerbaycan Quba’da alkarısı tüylü bir kediye benzetilir⁴³⁵.

Alkarısının ahır, samanlık, viranelik, ıssız yerler, nehir kenarı, kayalık, çeşme ve su kenarlarında yaşadığına inanılır. Alkarısı anne ve çocuğunun ciğerlerini çalarak veya yiyerek ölmelerine sebep olur. Elinde ciğer olan biri görüldüğünde hemen yakalanmalı, iğne veya çuvaldız batırılıp etkisiz hale getirilmelidir. Böylece ciğer sahibine teslim edilerek hayat kurtarılır ve alkarısını yakalayan kişi ocak kabul edilir, ocak ailesinden kimse alkarısından zarar görmez.⁴³⁶ Alkarısı evin hizmetçisi olur. Ancak kendisine batırılan iğne veya çuvaldızı birini kandırıp çıkarttırırsa kurtulur ve eski gücüne kavuşur.⁴³⁷

Lohusayı alkarısından koruduğuna inanılan bir takım yollar vardır. Loğusa ve çocuğun bulunduğu odaya süpürge, elek, ayna, Kuran, soğan, sarımsak, mavi boncuk, pabuç asılır. Yastıklarının altına Kuran, kama, ocak, bıçak, maşa, kurgu, ocaklı birinin kılıcı, demir alet, makas, ekmek, soğan, sarımsak, çörek otu, at yuları, erkek pantolonu ve yeleği konulur. Yastığına iğne veya çuvaldız sokulur. Odasında gece-gündüz ışık yakılır.⁴³⁸

Lohusanın yanında aniden silah atılır ve demirden aletlerle gürültü yapılır. Böylece kötü ruhların gürültüden korkup kaçacaklarına inanılır. Lohusa

⁴³³ Acıpayamlı, s. 75

⁴³⁴ İnan, “Al Ruhı Hakkında”, s. 259-260

⁴³⁵ Balıkçı, s. 9

⁴³⁶ Acıpayamlı s. 76

⁴³⁷ Çevirme-Sayan, s. 68

⁴³⁸ Acıpayamlı, s. 82-83

ocaklı birinin takke, gömlek veya külahını giyer, kuşağını kuşanır.⁴³⁹ Bazı yerlerde ocaklı evin külünden alınarak alkarısından korunmaya çalışılır.⁴⁴⁰ Azerbaycan'da⁴⁴¹ ve Erzurum'da yastığının altına bir parça kurt derisi konulur.⁴⁴² Tekirdağ'da kapının üstüne nal asılır.⁴⁴³ Adana'da kapıya dikenli çalı konularak alkarısından korunmaya çalışılır.⁴⁴⁴ Gaguzlarda da lohusanın odasına girenler ateşten atlayarak girer.⁴⁴⁵

Alkarısının kırmızıdan korktuğuna inanılır. Bu sebeple lohusaya ve bebeğine kırmızı kurdele, yazma ve kırmızı altın takılır, kırmızı lohusa şekeri hediye edilir⁴⁴⁶, ziyarete gelenlere kırmızı lohusa şerbeti ikram edilir.⁴⁴⁷ (Foto 4) Kırmızının koruyuculuk özelliği olduğuna inanıldığından kullanılıyor olsa gerektir. Gelinin başına kırmızı örtülmesi ve beline de kırmızı bağlanmasının sebebi de aynıdır.⁴⁴⁸ Ancak bazı bölgelerde kırmızı gösterilmemesinin lohusayı ve bebeği koruyacağına inanılır.⁴⁴⁹

Albasan bir lohusanın kurtulup kurtulmayacağını anlamak için Türkiye'de erkek al at⁴⁵⁰, Kazaklarda ise gözleri çakır bir erkek at ya da buğra deve getirilir. Lohusanın üzerinden ya da yatağından arpa yedirilir. At veya deve yemi yeyip kişnerse lohusanın kurtulacağına inanılır.⁴⁵¹ Lohusa ve bebek albasmasından kurtulamazsa ölür.⁴⁵²

Abdülkadir İnan günümüzde Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye ve neredeyse bütün Orta Asya'da ortak bir şekilde zarar veren bir ruh olduğuna inanılan alkarısının daha eski zamanlarda koruyucu ruhlardan biri olduğunu belirtir. Uranha-Tuba Türklerinin şaman dualarında "Sarı Alkız" diye

⁴³⁹ Acıpayamlı, s. 82-83

⁴⁴⁰ Çevirme-Sayan, s. 68

⁴⁴¹ Arık, *Azerbaycan...*, s. 137

⁴⁴² Sakaoğlu, s. 34

⁴⁴³ Artun, *Tekirdağ...*, s. 92

⁴⁴⁴ Akyol, s. 81

⁴⁴⁵ Harun Güngör-Mustafa Argunşah, *Gaguz Türkleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Basımevi, 2002, s. 89

⁴⁴⁶ İnan, "Al Ruhı Hakkında", s. 261

⁴⁴⁷ Ayşe Duvarcı, "Türklerde Tabiat Üstü Varlıklar ve Bunlarla İlgili Kabuller, İnanmalar, Uygulamalar", *Bilig Dergisi*, Ankara, SFN Yayıncılık, 2005, S. 32, s. 129

⁴⁴⁸ Esmâ Şimşek, "Anadolu'da Yağmur Duasına Bağlı Olarak Oynanan Bir Oyun: Çöceli Gelin", *MFD*, 2003, S. 60, s. 85

⁴⁴⁹ İnan, "Al Ruhı Hakkında", s. 261

⁴⁵⁰ Acıpayamlı s. 84

⁴⁵¹ Başar, s. 177

⁴⁵² Acıpayamlı, s. 84

seslendikleri ruha Kazak ve Kırgızların “sarı kız” diye seslenmeleri ve “al” in ateşle ilgili olması alkızın ruh, ateş ve ocak koruyucu ruhu olduğunun delili sayılabileceğini ifade eder. Orta ve Doğu Türklerde ateşle temizleme ve takdis merasimi olan alaslama da diğer bir uygulamadır. Al rengi bütün Türklerde kutsal kabul edilir.⁴⁵³

Alkarısından başka, lohusalara zarar verdiği inanan, Erzurum’da “Kara-Kura” ve Romanya Dobruca Türklerinde “Kayış Ayak” olarak bilinen iki varlık daha vardır.⁴⁵⁴

cd. Çocukla İlgili İnanışlar

Doğan çocuğun yaşamasını ve sağlıklı olmasını sağlayabilmek için birtakım inanışlar vardır. Mesela çocuk satma, ağaç dikme, tuzlama ve ad verme ile ilgili inanışlar çocuğun sağlığı ile ilgili görülmüştür.

Çocuk satma; çocuğu ölen ailelerin doğan çocuğun yaşayabilmesi için sembolik olarak birine satmasıdır. Yakutlarda aileye musallat olan ölüm ruhunu atlatılmak amacıyla çocuk komşulardan birine satılır. Başkurtlar da ölüm meleğini aldatmaya çalışırlar. Çocuk doğar doğmaz ebe alır ve dışarı çıkar. Birkaç ev dolandıktan sonra anne ve babasının evine gelerek “yabancı ülkeden bir çocuk getirdim, satın alan var mı?” diye seslenir. Çocuk ağırlığına demir karşılığı satılır ve Demir veya Satıpdı, Satılmış gibi bir isim verilir.⁴⁵⁵

Şamanizm’de çocuğu ölen aileler zararlı güçlerin çocuklarını aldığı inancıyla, çocuğu doğar doğmaz alıp başka bir eve götürerek büyütürler. Sonra çocuk anne ve babası tarafından satın alınır. Çocuğa Satılğan, Satıvaldı, Satındı, Satkın gibi isimler verilir.⁴⁵⁶

Gaziantep’te çocukları yaşayan birine sembolik olarak satılır ve satın alın kadın çocuğu eteğinden sokup yakasından çıkarır. Böylece çocuğun yaşayacağına inanılır. Muğla’da çocuk tartılır ve bir paha biçilerek yakın akrabalarından birine satılır. Çocuk ailesinde kalır ama yedi yaşına kadar

⁴⁵³ İnan, “Al Ruhu Hakkında”, s. 263-264

⁴⁵⁴ Bkz.: Duvarcı, s. 127

⁴⁵⁵ İnan, *Şamanizm*, s. 174

⁴⁵⁶ Mambetkaliyev, “Şamanizm ve Çocuk Folkloru”
<http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/55.php>

masraflarını çocuğu satın alan akraba öder. Bazı yerlerde çocuk satmak için yatır ya da ziyarete gidilir.⁴⁵⁷

Çocuk satma adeti Çuvaşlarda da görülür.⁴⁵⁸

Çocuk satma adeti ile birlikte dikkat çeken bir noktada çocuklara verilen isimdir. Çocuğun yaşayabilmesi için Satı, Satılmış gibi isimler ve eğer bir ziyaret yerine adanmışsa ziyaret yerindeki kişinin ismi verilir. Dursun, Durdu, Yaşar gibi isimler verilirse çocukların yaşayacağına inanılır. Ayrıca devamlı kız çocuğu olanlar kıza Döne, Döndü, Yeter gibi isimler vererek erkek çocuk sahibi olacaklarına inanırlar. Daha fazla çocuğun istenmediği durumlarda Erzurum'da olduğu gibi Türkiye'nin pek çok bölgesinde Yeter, Yetişir, Kafi, Sonsen, Songül, Nihayet, Netice, Tamam gibi isimler verilir.⁴⁵⁹

Tire'de çocuğu yaşamayan kadın Mehmet ismi bulunan dokuz evden, Osmaniye'de ise yedi evden kumaş alıp gömlek yapar ve çocuğuna giydirir. Böylece çocuğun yaşayacağına inanılır. Yine Osmaniye'de ölmüş bir insanın kafen bezinden alınan kumaştan gömlek dikilir ve eskiyinceye kadar çocuğa giydirilir.⁴⁶⁰

Erzurum'da çocuğu yaşamayan aileler çocuk erkek de olsa kız da olsa kulağı delip, önce köpek tüyü geçirir, sonra da küpe takarlar. Böylece çocuğun uzun ömürlü olacağına inanırlar.⁴⁶¹ Osmaniye'de doğan çocuğun ölmemesi için kurt ağzından geçirme adeti vardır. Anne henüz hamileyken dağdan bir kurt vurulur ve derisi yüzülür. Ağız bölgesindeki deri kurutulur. Doğum zamanı deri ıslatılır ve genişletilir. Çocuk doğunca üç defa "Ya Allah, Ya Bismillah, Allah'ım bu çocuk dursun" denilerek geçirilir. Böylece çocuğun yaşayacağına inanılır.⁴⁶²

⁴⁵⁷ Örnekle, *Türkiye'de Doğum...*, s. 127-129

⁴⁵⁸ Arık, *Hıristiyanlaşan Türkler (Çuvaşlar)*, s. 93

⁴⁵⁹ Sezen, s. 55

⁴⁶⁰ Karakaş, "Osmaniye...", http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/karakas_osmaniye.pdf

⁴⁶¹ Sezen, s. 72

⁴⁶² Karakaş, "Osmaniye...", http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/karakas_osmaniye.pdf

Çocuk satma adetinde kötü ruhları kandırma isteği, Anadolu'da olduğu gibi Azerbaycan'da da vardır. Erkek çocuklara kötü ruhları kandırmak için kız elbisesi giydirilir.⁴⁶³

Çocuğun yaşaması için başvurulmuş yollardan birisi de ağaç dikmedir. Türkiye genelinde çocuk doğunca dikilen ağaç ile çocuk arasında bir paralellik görülür. Yani ağaç büyür ve gelişirse çocuğun da büyüyeceğine, ağaç kurursa çocuğun da hastalanacağı ya da öleceğine; ağacın dalı kırılırsa çocuğun başına bir kaza geleceğine inanılır. Çocukla ilgili önemli bir karar verileceği zaman ağacın durumuna bakılarak yorum yapılmaya çalışılır. Çocuk için dikilen ağaçlara Mersin'de "anduç", Ordu'da "boy ağacı" veya "isim ağacı", Afyon'da "filiz", Sinop'ta "hayat ağacı" veya "hediye ağacı", Edirne'de "ömür ağacı", Adapazarı'nda "yaş ağacı", Samsun'da "yaşıt" ismi verilir.⁴⁶⁴

Çocuğun tuzlanması adeti pek çok yerde görülür. Çoğunlukla sebep olarak çocuğun ter kokmaması gösterilir.⁴⁶⁵ Urumlarda da sağlıklı ve sağlam olması için tuzlanır.⁴⁶⁶ Bulgaristan'da çocuk doğduktan sonra her gün yıkanır ve yıkama suyuna bir parça tuz atılır.⁴⁶⁷ Adana'da da tuzlu su ile yıkanır ya da tuzlu suya batırılmış pamuk ile silinir.⁴⁶⁸ Bu uygulamanın temelinde tuzun bereket ve yemin vasıtası olarak kullanılması, kara iyelere karşı öldürücü gücünün olduğuna inanılması yer alır. Çocuk tuzlanınca hem kara iyelerden korunacağına hem de eve bereket getireceğine inanılır.⁴⁶⁹

Azerbaycan'da doğan bebek göbeği kesildikten sonra tuzlanır ya da tuzlu suya konulur. Böylece mikroplardan arındığına inanılır ve "tuzlu" olur. Halk arasında kullanılan "tuzsuz adam" tabiri buradan geliyor olsa gerektir.⁴⁷⁰

Türklerde kadınla ilgili inanış ve algılamaları belirlemek için, evlilikte kadının yeri ve kadınla ilgili inanışların bilinmesi önem arz etmektedir.

⁴⁶³ Arık, *Azerbaycan...*, s. 140; Kadirzade, s. 43

⁴⁶⁴ Örnek, *Türkiye'de Doğum...*, s. 187-190

⁴⁶⁵ Sezen, s. 60; Albayrak, s. 45

⁴⁶⁶ Erdoğan Altınkaynak, "Urumlarda Aile Gelenekleri ve Kurumsal Yapıları", *Turkish Studies Volume 2/4 Fall 2007*, s. 100

⁴⁶⁷ Selma Ergin, s. 3

⁴⁶⁸ Akyol, s. 79

⁴⁶⁹ Albayrak, s. 45

⁴⁷⁰ Kadirzade, s. 23

2.1.2 Evlilik

Evlilik kadın ile erkeğin hayatını birleştirmesidir. Evlilik kadın ve erkeğe toplumsal hayatta yeni bir rol kazandırır ve aile olma yolunda ilk adımın atılması sağlanmış olur.⁴⁷¹ Evlilik iki insanın hayatını birleştirmesi sebebiyle birey olarak davranışlarını, yeni bir akrabalık ilişkisi kurulması yönüyle aileler arası ilişkilerini derinden etkileyen bir olaydır.⁴⁷²

Evliliğin gerçekleşmesinde çeşitli aşamalar vardır.

a. Görücü Gitmek

Türklerde yüzyıllardan beri süregelen geleneğe göre; evlilik öncesi kızı beğenebilmek ve ailesini daha yakından tanımak amacıyla görücü gidilir.

Türkmenler kıza ilk defa bakmaya giderken yanlarında tuz ve çörek götürür, kızın evinden de tuz ve çörek alırlar. Çöreğin rızık, tuzun ise samimiyet getireceğine inanılır. Damat adayının annesi kapı eşiğini baş örtüsü ile süpürür gibi yaparak kıza almak istediğini belirtir. Kız istemeye gidenler beyaz iyiliktir diye, göz kapaklarına beyaz pamuk yapıştırırlar ve yola beyaz iplikli iğne atarlar. Kız tarafı gelen hediyeleri alır ve kıza kırmızı eşarba örttürürse kıza vereceklerine işarettir. Erkek tarafı kıza verip vermediklerini doğrudan sormaz. Kurt mu, tilki mi derler. Eğer cevap kurtsa kızın verildiği, tilkiyse verilmediği anlamına gelir.⁴⁷³ Türklerde kutsal kabul edilen hayvanlardan olan kurt, bu örnekte de görüldüğü gibi hayra alamet kabul edilir.

Çepnilerde oğluna uygun bir kız bulan anne-baba kimseye haber vermeden pazardan bir miktar tuz alır, bu tuz bitinceye kadar başlarına kötü bir şey gelmezse kıza isterler, aksi durumda kıza istenmez.⁴⁷⁴

⁴⁷¹ Artun, *Türk Halk Bilimi*, s. 157

⁴⁷² Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul: 1984, Gerçek Yayınevi, s. 167

⁴⁷³ Durmuş Tatlılıoğlu, "Din Sosyolojisi Açısından Türkmen Ailesi ve Kuruluşu: Düğün, Nikah ve Boşanma",

http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/durmus_tatlilioglu_sosyoloji_turkmen_dugun_nikah.pdf

⁴⁷⁴ Hamit Zübeyir Koşay, *Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme*, Ankara, Maarif Matbaası, 1994, s. 16

Türklerde kız istemeye genellikle o yerin ileri gelenleri veya yaşlıları gider. Bu gelenek Dede Korkut kitabında da yer alır. Banu Çiçek ile evlenmek isteyen Bamsı Beyrek, Banu Çiçek'in ağabeyi Deli Karçar'ı razı etmesi için Dede Korkut'u gönderir.⁴⁷⁵

Kız istenirken çoğunlukla "Allah'ın emri, Peygamber Efendimiz'in kavli ile kızınızı oğlumuz istiyoruz" ifadesi kullanılır. Ancak bazı bölgelerde farklı kalıpların kullanıldığı görülür. Mesela Isparta'da "sizin tutmaç keseni, bizim kalem tutana uygun gördük" diye sembolik kelimeler kullanılarak konuyu açmaya çalışırlar. Sonra da kızı isterler.⁴⁷⁶ Manisa Akhisar'da "Allah'ın emri, Peygamberin kavli, koca bıçağın demiriyle sizin hanım kızı bizim oğlana istemeye geldik" derler.⁴⁷⁷ Bu söylemde demirin geleneksel Türk inanışlarında kutsal kabul edilmesinin izleri görülür.

Kızı ilk defa görmeye ya da istemeye giderken, işin kolaylıkla sonuçlanması için erkek tarafı bir takım yollara başvurur. Adana'da kıza gelen görücüler, araya soğukluk girmesin diye kız evinden su içmezler. Kızı istemeye gidecekleri zaman da evde kazak sökerlerse işlerinin kolay olacağına inanırlar.⁴⁷⁸ Kars'ta kız istemeye gidilen evin kapısına iğne batırılırsa her şeyin iyi gideceğine inanılır.⁴⁷⁹

Kızın ailesi eğer uygun görürse kızı verir ve böylece söz kesilmiş olur.

b. Söz Kesme

Türkiye'nin pek çok yerinde söz kesildikten veya nişandan sonra şerbet içilir.⁴⁸⁰ Şerbet çoğunlukla al veya pembe şerbet boyası, şeker ve su ile hazırlanır. Şerbet içme evlilik niyetinin çevreye duyurulması için yapılır. Hatta Bitlis'in Ahlat ilçesinde nişan bozulunca şerbetten döndü derler. Kastamonu'da söz kesme töreni bazen kız evinde bazen de erkek evinde olur. Eğer erkek evinde olursa kız eve ısınsın diye şerbetler sıcak, kız evinde ise kız evden

⁴⁷⁵ Binler, s. 199

⁴⁷⁶ Koşay, s. 26

⁴⁷⁷ Koşay, s. 9

⁴⁷⁸ Akyol, s. 97

⁴⁷⁹ Yaşar kalafat, "Halaç Türklerinde Halk İnanışları", http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/kalafat_halac.pdf

⁴⁸⁰ Koşay, s. 15,29 ve 33

soğusun diye şerbetler soğuk ikram edilir. Adana'da söz ya da nişandan sonra birer yudum içtikleri şerbet bardaklarını değiştirirler ve sonra da uğur getirsin diye kırarlar.⁴⁸¹

Eski Türklerde ise söz kesildikten sonra tuzlu ekmek yeme adeti vardı. Günümüzde şerbetin yanında gözleme yeme adeti tuzlu ekmek adetinin sürdürülmesi olabilir.⁴⁸² Çuvaşlarda kızın verildiğini belli etmek isteyen kız tarafı masaya bir somun ekmek ve tuz koyar. Kızın ve erkeğin babası masada konuşur. Kız verildikten sonra dua edilir. Dua sırasında kızın annesi ocağa ekmek atar, kapı ve ocağa kepçeyle içki döker.⁴⁸³

Bursa'da kız verilince oğlan evi kız evinden mendil alır. Mendil damada götürülerek bahşiş alınır. Köyde kız istemenin bir adı da mendil almadır.⁴⁸⁴

Söz kesmede bazı yerlerde sakal öpme adeti görülür. Elazığ'da kız verilip düğün tarihi belirlendikten sonra kız ve erkeğin babası ayağa kalkarak diğerinin sakalını öper.⁴⁸⁵ Malatya'da kız verildikten sonra damadın tarafından bir genç kalkıp kızın babasının ya da amcasının sakalını öper, sonra şerbet içilir.⁴⁸⁶ Urfa'da taraflar anlaştıktan sonra nişan yapılmadan önce oğlan evi, kız evine "Kızınızı bize verdiğiniz için teşekkür ederiz" anlamına gelen bir ziyaret yaparlar. Buna "sakal öpümü" veya "teşekkür" denir. Ziyaretin amacı iki tarafın tanışıp kaynaşmasıdır. Kız evi gelen misafirlere genellikle yöreye ait çiğköfte ve peynirli kadayıf ikram eder.⁴⁸⁷

c. Nişan

Türklerde evlilik ile ilgili törenler arasında nişan önemli bir yere sahiptir. Evlenme kararının bir nişanesi olarak parmaklara yüzük takılarak evliliğe bir adım daha yaklaşılır.

⁴⁸¹ Murat Arıkan, "Yurdumuzda Görülen Gıdaya Bağlı İlginç Düğün Adetleri" http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/murat_arikan_dugun_adetleri.pdf

⁴⁸² Binler, s. 200

⁴⁸³ Arık, *Hıritiyanlaştırılan Türkler (Çuvaşlar)*, s. 96-97

⁴⁸⁴ Hülya Taş, "Bir Alevi Köyü: Bursa Şehitler Köyünde Evlenme Törenleri", *MFD*, 2008, S. 80, s. 55

⁴⁸⁵ Koşay, s. 19

⁴⁸⁶ Koşay, s. 42

⁴⁸⁷ Arıkan, "Yurdumuzda Görülen Gıdaya Bağlı İlginç Düğün Adetleri", http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/murat_arikan_dugun_adetleri.pdf

Nişan adetinin çok eski zamanlardan itibaren olduğu, Dede Korkut kitabından anlaşılır. Bamsı Beyrek ile Banu Çiçek'in nişanlanması şöyle anlatılır. Banu Çiçek, evleneceği erkeğin yiğitliğini kendisi test eder ve evlenmeye karar verilince Bamsı Beyrek kararı somutlaştırmak için hemen Banu Çiçek'in parmağına nişan yüzüğü takar. Nişan yüzükleri tıpkı günümüzdeki gibi altındır. Yüzük için altın gibi değerli bir madenin seçilmesi, nişana verilen önemi gösterir.⁴⁸⁸

Bilecik'te nişana giderken damadın yengesi bir torba içine ekmek, kuruyemiş, birkaç metre kumaş, ayna koyarak geline götürür, gelinin yengesine teslim eder. Gelinin evine gidildiğinde damadın amcasının hanımı ocaktaki-bacalıktaki ateşi ara sıra karıştırır. Böylece gelin-damadın ve ailelerinin birbirine ısınacaklarına inanılır.⁴⁸⁹ Günümüzde yapılaş amacı farklı bir şekilde açıklansa da bu inanış aile ocağına gösterilen saygının bir göstergesidir.

Söz kesme töreninde yer alan şerbet içme adeti nişanda da vardır. (Foto 5) Hatay'da nişanda dağıtılacak şerbetin içine limon gibi ekşi bir şey katmazlar, soğuk olmamasına dikkat ederler. Şerbeti hazırlayan kadının "başı bütün" olması, yani eşinden ayrılmış ya da eşi vefat etmiş olmaması ve mutlu olmasına özen gösterilir.⁴⁹⁰ Niğde'de nişandan sonra araya soğukluk girmesin diye su ikram edilmez, ısrarla istense dahi verilmez.⁴⁹¹

Manisa Akhisar'da nişan yüzükleri takıldıktan sonra gelinin başından irili ufaklı şekerler saçılır. Büyük bir şeker gelinin başı üstünde kırılır, şekerin yarısı kız evinde, diğer yarısı erkek evinde kalır.⁴⁹² Denizli'de nişan yüzüğü takıldıktan sonra gelinin başı üstünde şeker kırılır.⁴⁹³ Söz ve nişan törenlerinde genellikle tatlı yiyecekler tercih edilmesi, bir ömür boyu ağız tadını sağlayabilmek amacını taşır.

⁴⁸⁸ Sinan Gönen, "Dede Korkut Hikayelerinden Günümüze Yansıyan Evlilik Adetleri", *MFD*, 2006, S. 69, s. 64

⁴⁸⁹ Mehmet Yalvaç, "Bilecik Düğün Adetleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 1984, s 78-79

⁴⁹⁰ Koşay, s. 24

⁴⁹¹ Koşay, s. 46

⁴⁹² Koşay, s. 10

⁴⁹³ Koşay, s. 19

Türk geleneklerine göre eğer nişanla düğün arasında bir bayram varsa, gelin kıza Ramazan Bayramında kıyafet, Kurban Bayramında ise kurbanlık gönderilir. Kurbanlık çoğunlukla boynuzlu koçlardan seçilir.⁴⁹⁴

Yozgat'ta kadınlar ve erkekler ayrı mekandayken nişan töreni yapılır. Kadın hoca eline aldığı bir bardak şerbetle şöyle der: "Şu alametten murat hayırdır inşallah ... hanımın oğlu ... Efendi için Allah'ın emri, Peygamberin kavliyle hanımın ocağını yakmaya, bacasını tüttürmeye geldik. **Fatma Anamızın** giydiği tacı kızına da giydireceğiz. Yetişmiş bir kuşu yuvasından uçuracağız. Allah'ın emrettiği bir sevabı işlemiş olacağız."⁴⁹⁵ Yozgat'taki bu gelenekte dikkat çekici husus Hz.Fatma'nın adının anılmasıdır. İslam dininin kabul edilmesiyle Hz.Fatma Türk kadını için hep örnek olmuştur. Burada da Hz.Fatma'nın da evlendiği hatırlatılarak gelin kıza telkinde bulunulmuştur.

Cenup Türklerinde görücü gitmede görülen tuz ile ilgili adetin benzeri İzmir Tire'de görülür. Nişandan sonra erkek evi, eve iki kilo tuz alır. Eğer bu tuz bitene kadar işler iyi giderse gelin uğurlu, kötü giderse uğursuz sayılır.⁴⁹⁶

d. Gelin Hamamı

Türkiye'nin pek çok yerinde düğünden önce erkek tarafının, gelini ve gelinin yakınlarını hamama götürme adeti vardır. Tıpkı nişan, kına gecesi ve düğün gibi törensel özellikler taşıyan gelin hamamında eski Türk inancının izlerini taşıyan inanışlar vardır.

Gelin hazırlandıktan sonra mumlar yakılarak çalgılarla beraber havuzun etrafında döndürülür. Bu arada oğlan evi gelin kızın başından buğdayla karışık para saçar. Gelin şadırvan etrafında döndürülür, kayınvalidesi gelinin başından para saçar.⁴⁹⁷ Gelin ellerde yanmış mumlarla şadırvan etrafında döndürülür.⁴⁹⁸

⁴⁹⁴ Koşay, s. 53, 84 ve 92

⁴⁹⁵ Koşay, s. 57

⁴⁹⁶ Koşay, s. 321-322

⁴⁹⁷ Koşay, s. 118, 144

⁴⁹⁸ Koşay, s. 140, 143

Elazığ'da gelin hamamında kına da yakılır. Yoğrulmuş kınanın üzerine mumlar dikilerek gelin getirilir. Bu esnada mumların sönmemesine özen gösterilir. Mumların sönmesi uğursuzluk sayılır.⁴⁹⁹

Hatay'da gelin hamamına gelini, önünde ellerinde yanan mum tutan ve arkasında çiçeklerle süslenmiş iki kılıcı tutan ikişer genç kız getirir. Bu kızlar gelini havuzun etrafında üç defa döndürür, kaynana ve görümce gelinin üstünden para ve badem şekeri saçar.⁵⁰⁰

Sivas'ta gelinin başına buğday ve para atılır, gelin ve bütün halk ellerinde mumlarla hamamın içinde üç defa döner. İki gelin hamamda karşılaşırsa bu durum uğurlu sayılmaz. Gelinlerden ilk kim hazırlanıp hamama girerse ona yas basacağına inanılır. Bu sebeple ikisinin aynı anda girmesine dikkat edilir.⁵⁰¹ Bu olay karşılaşılan iki loğusanın ya da kırklı bebeğin birbirini basmasını hatırlatır. İnanışa göre insan hayatının geçiş dönemi sayılan doğum, evlilik gibi dönemlerde insanlar dışarıdan gelecek zararlara karşı daha savunmasız olur. Bu sebeple bu dönemlerde daha dikkatli davranılması gerekir.

Yozgat'ta gelin hamamının bitiminde "kakül kesme töreni" yapılır. Gelin ortaya alınır, genç kızlar etrafında ellerinde mumlarla döner. O zamana kadar gelinin kakülü hiç kesilmemiştir, yaşlı bir kadın dualarla kakülünü keser. Bu gelinin genç kızlığa veda etme törenidir.⁵⁰²

e. Bayrak Asma Töreni

Türkiye'de mutlu günlerde bayrak taşıma ve asma adeti vardır. Asker ve hacı yolcu edilirken aracın üstünde bayrak taşınır. Aynı şekilde çoğunlukla kına gecesi ve düğün, bazen de nişan törenlerinde bayrak asılır. Asılan bayrak genellikle ay yıldızlı Türk bayrağıdır. Bazı yerlerde ise özel bayraklar kullanılır. Bayrak asma adetinin etrafında oluşan inanışlar ve uygulamalarda eski Türk inancının izleri görülür.

⁴⁹⁹ Koşay, s. 122

⁵⁰⁰ Koşay, s. 130-131

⁵⁰¹ Koşay, s. 146-147

⁵⁰² Koşay, s. 147

Nişanda bayrak taşımaya örnek olarak Toros Yörüklerinin adetleri verilebilir. Erkek tarafı nişana giderken pembe bir kumaş olan, özel nişan bayrağını taşır.⁵⁰³ (Foto 6)

Bayrağın kumaşıyla ilgili bilgi vermeden önce bayrak direğinde asılı olan ya da direğin önüne konulan nesnelere ve bunlar etrafında oluşan inanışlar hakkında bilgi verilmesinde yarar vardır.

Adana Karatepeli’de bayrak direğinde ayna, nar, soğan, bir demir parçası, mavi bir çember, kuş tüyü ve bayrak kumaşı olmak üzere yedi parça bulunur.⁵⁰⁴ Niğde⁵⁰⁵ ve Malatya’da bayrak direğinin ucuna elma takılır. Bu elma daha sonra damada verilir.⁵⁰⁶ Halaç Türklerinde bayrak direğinde iki elma ya da bir elma bir soğan bulunur. Direğin altına da elma, ayna, şeker ve tuz koyulur.⁵⁰⁷ Yörüklerde gelinin ve damadın bayrağı vardır. Oğlan evinde çadırın sağında oğlan bayrağı, solunda gelin bayrağı yer alır. Bu bayrakların üstünde elma vardır, her iki taraftan da elmaya nişan alınarak eğlence yapılır.⁵⁰⁸ Elma ve nar çocuğu, ayna baht açıklığını, demir koruyuculuğu simgelediği için bayraklarda yerini almıştır.

Uşak Çivril’de oğlan tarafı kız kinasına giderken yaşlı bir kadın elinde ucunda yeşil bir yazma bağlı olan değnek taşır.⁵⁰⁹

İskan Türkmenlerinde düğün bayrağı damadın evinin üstüne asılır ve kendini özgü bir takım özelliklere sahiptir. Bayrağın bir kısmı kırmızı bir kısmı da beyazdır. Kırmızı kısmı üzerinde beyaz bir nal şekli vardır. Ayrıca hem beyaz hem de kırmızı kısma el şeklinde, parmaklı beyaz bir kumaş dikilir. Bu düğün bayrağıdır.⁵¹⁰

Sivas Türkmenlerinde düğün bayrağına çok önem verilir. Bayrağı, ucuna üç renk kuş tüyü takarak süslerler. Bayrağı hocaya okutup(bir aşır okur)

⁵⁰³ Koşay, s. 60

⁵⁰⁴ Koşay, s. 233

⁵⁰⁵ Binler, s. 211

⁵⁰⁶ Koşay, s. 245

⁵⁰⁷ Kalafat, “Halaç Türklerinde Halk İnançları”,
http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/kalafat_halac.pdf

⁵⁰⁸ Koşay, s. 267

⁵⁰⁹ Koşay, s. 174

⁵¹⁰ Koşay, s. 86

anne ve babası hayatta olan bir gencin eline verirler. Yanına birkaç genci alıp mezarlığa gidip etrafında üç tur döner. Yani bayrak ataları ziyaret eder. Sonra üç ihlas bir Fatiha okuyup silah atarak geri döner. Bayrağı evin kapısının sağ tarafına asarlar.⁵¹¹

Cenup köylerinde gelin ve damadın evinin önünde düğün boyunca bayrak veya kırmızı bir bez asılı olur.⁵¹² Çepnilerde düğünden birkaç gün önce al,sarı ve yeşil renklere olan bayrak çekilerek düğün evi olduğu belli edilir.⁵¹³ Adana Karatepeli’de düğün bayrağı kırmızı, beyaz ve yeşildir.⁵¹⁴

Kırşehir’de düğün başladığını belli etmek için evin yüksek bir yerine bayrak dikilir.⁵¹⁵ Gelin almaya giden erkek evinin yolunu kız evinden delikanlılar keser ve bayrak yolu ister. Bahşiş alındıktan sonra bayrakları değiştirip yola devam ederler.⁵¹⁶

Yugoslavya-Vranofça Türklerinde düğün başladığında gelin ve damadın evinin damına bayrak dikilir.⁵¹⁷ Halaç Türklerinde de düğün bayrağı evin bacasına dikilir.⁵¹⁸

f. Kına Gecesi

Türk halk inanışlarında seçilmiş, adak edilmiş olanı göstermek için kına yakılır. Kınayı taşıyan canlı ya da cansız tüm varlıkların kutsallığına inanılır, dokunulmaz. Dokunulursa uğursuzluk geleceğine inanılır. Kına Türk kültüründe adanmışlığın işareti sayılır. Asker adayına, kurban edilecek hayvana ve evleneceklerle kına yakılmasının sebebi budur. Kına yakılarak adanmışlar koruma altına alınmış olur.⁵¹⁹ Her ne kadar damada kına yakılrsa da, üzerinde daha çok durulan daha çok önemsenen “gelin kınası”dır. Evlilikle

⁵¹¹ Koşay,s. 94

⁵¹² Koşay, s. 209

⁵¹³ Koşay, s. 210

⁵¹⁴ Koşay, .s 233

⁵¹⁵ Koşay, s. 64

⁵¹⁶ Koşay, s. 203

⁵¹⁷ Neriman Görgünay, “Şavak Aşiretlerinde Evlenme Adeti”, *Türk Kültürü Dergisi*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1986, S. 276, s. 26

⁵¹⁸ Kalafat, Halaç Türklerinde halk inançları,
http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/kalafat_halac.pdf

⁵¹⁹ Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1995, s. 105

beraber gelinin hayatında daha çok değişecek olması belki kına gecesini bu kadar özel kılar.

Diğer bir inanışa göre kına yakmanın hikmeti, murat almaktır.⁵²⁰

Uşak ivril’de oğlan kınası için köy meydanına ıra yığılır ve ateşlenir. Bu ateş çatısının etrafında oynandıktan sonra kız evine gidilirken yanlarına bu ateşten alırlar.⁵²¹ ivril’de görülen adetlerden biri de şöyledir: Düğünden bir gün önce sağdıç ve damadın beklediği yere gelin ve arkadaşları baskın yapar. Damat ve sağdıın ceplerini boşaltıp trk söyleyip oynarlar.⁵²²

Gelin kına yakılmak üzere ortaya alındıktan sonra başının üzerine para⁵²³; üzüm, fındık gibi erezler⁵²⁴ saçılır. Daha öncede değinildiği gibi evlilik törenlerinde genellikle tatlı yiyecekler kullanılır. Kına gecesinde gelinin başının üstünde kelle şekeri kırılması ve bu şeker parçalarının orada bulunanlar tarafından yenilmesi adeti pek çok yerde görülür.⁵²⁵ Niğde’de bu adet farklı şekilde vardır. Gelin ortadayken başının üstüne helva tepsisi getirilir, dualarla kesilen helva orada bulunanlara ikram edilir.⁵²⁶

Kına yakılırken albasmasından ya da kötü glerden, nazardan korumak için gelinin başına al örtülür.⁵²⁷ Aynı inanç sebebiyle kına yakıldıktan sonra damadın ve gelinin elini kırmızı bir mendille sararlar.⁵²⁸ Erciş’te kınanın üstüne sarılan mendil yıkanmaz. Eğer yıkanırsa gelinin üstüne kuma geleceğine inanılır.⁵²⁹

Türkiye’nin pek çok yerinde gelinin eline kına yaktıktan sonra para koyulur.⁵³⁰ (Foto 7) Daha sonra bu para damadın para kesesine dikilir,

⁵²⁰ Koşay, s. 191

⁵²¹ Koşay, s. 175

⁵²² Koşay, s. 269

⁵²³ Koşay, s. 148-150

⁵²⁴ Koşay, s. 162

⁵²⁵ Koşay, s. 182; Artun, “Tekirdağ...”, s. 98

⁵²⁶ Koşay, s. 151

⁵²⁷ Koşay, s. 155; Artun, “Tekirdağ...”, s. 98

⁵²⁸ Koşay, s. 177, 183

⁵²⁹ Albayrak, s. 66-67

⁵³⁰ Koşay, s. 148-150, 163, 195; Albayrak s 66; Artun, Tekirdağ, s 98; Ayna,

“Boruktolu(Meram/Konya) Köyü’nden Adet ve İnanmalar”,

http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/sevilay_ayva_boruktolu_adet_inanmalar.pdf

böylece evlerinden bereketin eksik olmayacağına inanılır.⁵³¹ Bu paranın ömür boyu gelin ve damadı kötülüklerden koruyacağına inanılır.⁵³² Erciş'te ise bu parayı düğün akşamı damat namaz kılarken gelin seccadenin üstüne atar.⁵³³

Sivas'ta erkek evi kız evine gelince eğlenilir, gelinin üstüne para ve çerez saçılır. Eğlencenin ardından gelini bir kadın alıp evin ocağının başına götürür, kinasını orda yakar.⁵³⁴ Bu geleneğin sebebi Türklerde ocağın kutsal sayılması ile açıklanabilir. Tekirdağ'da ise gelinin kinası evde değil köyün meydanındaki çeşmede yıkanma sebebi de Türklerde su kaynaklarının kutsal sayılması olabilir.⁵³⁵ Aynı şekilde Talişlerde geline kına yakılırken gelinin yüzü kıbleye çevrilip, önüne de içinde iğne bulunan bir kap su koyulması da suyun kutsal sayılması ile alakalıdır.⁵³⁶

Yugoslavya'da kıza kına yakıldıktan sonra kınalı elini duvara sürerek baba evine iz bırakması sağlanır.⁵³⁷

g. Nikah

Buraya kadar geleneksel serüveni anlatılan evlilik, nikah ile hukuki ve resmi bir boyut kazanır. Diğer törenlerde olduğu gibi nikah esnasında da geleneksel Türk dininin izlerinin görülebileceği halk inanışları bulunmaktadır.

Uygurlarda nikah, kız evden çıkmadan kızın evinde kıyılır. Nikahtan sonra gelin ve damada tuza batırılmış ekmek yedirilir. Tuzun sevgiyi artıracığına inanılır.⁵³⁸

Gagauzlarda nikahtan sonra damadın annesi un dolu bir tabak ve bir fincan balla gelin ve damadın etrafında üç defa döner. Etraftaki kadınlar tabaktan aldıkları unu kaynananın üstüne serper.⁵³⁹ Ayrıca gelin ve kaynana

⁵³¹ Koşay, s. 148-150, 173, 185

⁵³² Artun, "Tekirdağ...", s. 98

⁵³³ Albayrak, s. 66-67

⁵³⁴ Koşay, s. 188-189

⁵³⁵ Artun, "Tekirdağ...", s. 98

⁵³⁶ Kalafat, "Talişlerde Halk İnanışları", s. 523

⁵³⁷ Kadriye Türkan, "Yugoslavya'dan Gelerek Ege Bölgesine Yerleşen Türk Kökenli Arnavutlara Ait Düğün Gelenekleri", *MFD, 2003*, S. 58, s. 177

⁵³⁸ Abudukelimi, s. 108

⁵³⁹ Doğan Kaya, "Gagauz Türklerinde Düğünle İlgili Terimler", http://dogankaya.com/fotograf/gagauzlarda__dugun_terminleri.pdf

birbirlerine ve etraftakilere bal ikram eder.⁵⁴⁰ Özbeklerde nikahtan sonra gelin ateş üzerinden geçirilirken üzerine un serpilir.⁵⁴¹ Un bereketin simgesi olarak görülmüştür. Ateşin de koruma ve temizleme özelliği vardır.

Demirin koruyucu özelliği ile ilgili inanışlara nikahta da rastlanılır. Kazaklarda nikah kıyılırken içine gümüş yüzük atılmış şekerli suyun üstüne beyaz bir örtü, örtünün üstüne de bıçak konulur. Daha sonra bu şekerli su nikahta bulunanlar tarafından içilir. En son da gelin ve damada ömürlerinin tatlılıkla geçmesi dileğiyle içirilir.⁵⁴²

Nikahta şeker ve tatlıya yer verilmesi Horasan'da da görülür. Horasan Türklerinde nikah zamanı gelinin başının üstünde kelle şekeri kırılır. Şekerin en büyük parçası bekar biri tarafından çıkarılır, bu parçayı kayıvalide bahşiş vererek alır.⁵⁴³ Türkmenlerde de nikahtan sonra tatlı su içilir.⁵⁴⁴

Türkiye'de Van Erciş'te nikahtan sonra erkek tarafının getirdiği şeker dağıtılır.⁵⁴⁵

Nikah kıyılırken en fazla önem verilen şey damat ve geline "bağlama büyüü" yapılmasına engel olmaya çalışmaktır. Bu sebeple pek çok yerde düğümlü ya da bağlı olan her şey çözülür.

Türkmenistan'da nikah sırasında bir kadın makas açıp kapayarak bir şeyler kesiyormuş gibi yapar. Bunun nedeni o gençlerin arasında düğüm varsa kesilmesi, düşmanların zararından korunması, kötülüklerden korumaya çalışılmasıdır. Nikah zamanı herkesten gizlenir, nikah esnasında orada bulunanlar da hiç hareket etmeden oturur.⁵⁴⁶

⁵⁴⁰ Güngör-Argunşah, s. 93

⁵⁴¹ Binler, s. 226

⁵⁴² Meltem E. Santur, "Evlenme Adetleri", *Anayurttan Atayurda Türk Dünyası Dergisi*, S. 19, s. 67

⁵⁴³ Yaşar Kalafat, "Horasan Türk Halk İnanışları",

http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/kalafat_horasan.pdf

⁵⁴⁴ Tatlılıoğlu, "Din Sosyolojisi Açısından Türkmen Ailesi ve Kuruluşu: Düğün, Nikah ve Boşanma"

http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/durmus_tatlilioglu_sosyoloji_turkmen_dugun_nikah.pdf

⁵⁴⁵ Albayrak, s. 66

⁵⁴⁶ Tatlılıoğlu, "Dini Soyalleşme",

http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/durmus_tatlilioglu_sosyoloji_turkmen_dugun_nikah.pdf

Nikah saatinin ve yerinin gizlenme adeti Türkiye’de de görülür.⁵⁴⁷ Kazaklarda nikah esnasında ellerin açık olmasına dikkat edilir.⁵⁴⁸

Çankırı’da nikah esnasında biri iplik düğümler ya da çakı açıp kapatılırsa damadın bağlanacağına inanılır. Bu sebeple ellerde iplik ve bıçak olmamasına dikkat edilir.⁵⁴⁹

İmam nikah kıyarken parmakların açık olması gerekir. İmam eline aldığı mendili, damadı bağlamasınlar diye düğümler. Nikahın ardından mendilin düğümünü çözer.⁵⁵⁰ Bazı yerlerde imam eline aldığı ipi düğümler ya da açılıp kapanma özeliği olan bıçağı kapatır, nikah sonunda da açar.⁵⁵¹ Nikah esnasında düğümlü iplerin ve bağlı yorganların kurdelesini çözülür.⁵⁵² Nikah kıyılırken gelin kızın bütün düğmeleri hatta saçları da çözülür.⁵⁵³ Nikahtan sonra gelin ve damat ağırlıklarını dökmek için yıkanılırlar.⁵⁵⁴ Bu uygulamada ise suyun maddi olduğu kadar manevi yönden de kötülüklerden arınmak için başvurulan bir nesne olduğu düşünülebilir.

Yozgat’ta nikah kıyılırken gelinin başına Kuran, ağzına anahtar, eline de ağzı açık bıçak verirler. Kuran, dini hayatlarının güzel olması içindir. Ağızdaki anahtar dedikoduları önlemek, açık bıçak ise damadın bağlanmasını engellemek içindir.⁵⁵⁵

h. Gelin Evden Çıkarken

Gelin evden çıkarken gelini nazardan korumak, yeni evine mutlulukla gitmesini sağlamak amacıyla uygulanan bir takım inanışlar vardır.

Diyarbakır⁵⁵⁶ ve Erciş’te geline kıyafeti bir sini ya da leğen üstünde giydirilir. Kıyafetler giydirilirken siniye makas, ayna, tarak ve su bırakılır. Sinideki makasın ve suyun gelini kötülüklerden koruyacağına, aynanın da

⁵⁴⁷ Koşay, s. 94

⁵⁴⁸ Santur, s. 67

⁵⁴⁹ Koşay, s. 282

⁵⁵⁰ Koşay, s. 77, 81, 90, 96

⁵⁵¹ Albayrak, s. 65-66

⁵⁵² Akyol, s. 97

⁵⁵³ Koşay, s. 228

⁵⁵⁴ Koşay, s. 76

⁵⁵⁵ Koşay, s. 95

⁵⁵⁶ Koşay, s. 214

bahtını açacağına inanılır.⁵⁵⁷ Bunlar geleneksel Türk dininde anlamı olan nesnelere dir.

Gelin evden çıkmadan önce beline kırmızı kuşak bağlama adeti neredeyse bütün Türk topluluklarında görülür. Orta Asya'da bolluk ve bereket için bağlanan kırmızı kuşağın, Türkiye'de genellikle namusun, saflığın ve temizliğin sembolü olduğuna inanılır.⁵⁵⁸ Kuşak kuşatma İslam dini kabul edildikten sonra bazı tarikatlarda ve Ahilik teşkilatında varlığını sürdürmüştür.⁵⁵⁹

Yugoslavya'da gelin evden çıkarken babası beline kırmızı kuşağını bağlar.⁵⁶⁰ İran'daki Türklerde, kırmızı kemeri çoğunlukla erkek kardeşi bağlar. Kemer namus ve iffetin simgesi olarak görülür.⁵⁶¹ Konya Meram'da kuşağı "geri dönmesin" diye bağlarlar.⁵⁶²

Talişlerde gelin kapıda su dolu kovanın üzerine konulmuş çömleğin üstüne çıkar. Kayını, eğer kayını yoksa damadın amcasının oğlu gelip kırmızı kuşağını bağlar. Bağlarken de: "Anam gelin kız gelin, Eli yüzü düz gelin, Yedi oğlan isterim, Bir tane de kız gelin" der. Bu deyiş son zamanlarda "iki oğlan isterim bir tane de kız gelin" şeklini almıştır. Değişen zamanla beraber eskisi kadar çok çocuk istenmeyince erkek çocuk sayısından feragat edilmiştir.⁵⁶³

Halaç Türklerinde gelinin kuşağını üç defa açıp kapatarak erkek kardeşi bağlar, kuşak temizliğin, bekaretin, saflığın sembolüdür.⁵⁶⁴ Tekirdağ'da gelinin kırmızı kuşağını babası bağlar. Bağlanan kuşak burada da bekareti simgeler.⁵⁶⁵

⁵⁵⁷ Albayrak, s. 66

⁵⁵⁸ Artun, "Tekirdağ...", s. 100

⁵⁵⁹ Artun, "Çukurova...", http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/artun_konar_gocer.pdf

⁵⁶⁰ Türkan, s. 177

⁵⁶¹ Kalafat, "Anadolu ve İran'da Karşılaştırmalı Türk Halk İnançları", <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/56.php>

⁵⁶² Ayna, "Boruktolu(Meram/Konya) Köyü'nden Adet ve İnanmalar", http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/sevilay_ayva_boruktolu_adet_inanmalar.pdf

⁵⁶³ Kalafat, "Talişlerde Halk İnanışları", s. 522

⁵⁶⁴ Kalafat, "Halaç Türklerinde Halk İnanışları", http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/kalafat_halac.pdf

⁵⁶⁵ Artun, "Tekirdağ...", s. 90

Erzurum'da gelinin kuşağını kardeşi, yoksa amca oğlu bağlar. Kuşak kırmızı bir eşarp ya da yünden örülmüş iptir.⁵⁶⁶ Çankırı'da gelinin kuşağını erkek kardeşi bağlar.⁵⁶⁷ Niğde'de ise babası vefat etmişse amcası ya da ağabeyi bağlar.⁵⁶⁸ Adana'da⁵⁶⁹ ve Erciş'te erkek kardeşi, dayısı ya da amcası kırmızı kuşağı üç kez çözerek bağlar. Gelinin gittiği eve bolluk, bereket götüreceğine inanılır.⁵⁷⁰

Kayseri'de ise farklı bir uygulama görülür. Gelin evden çıkmadan önce bekaret simgesi olarak beline beyaz yaşmak bağlanır.⁵⁷¹

Kına gecesinde gelinin avucuna konulan paranın bereket sayılması gibi, düğün günü gelinin ayakkabısının içine de para koyulur. Daha sonra bu para Malatya⁵⁷² ve Erzincan⁵⁷³, da damadın kesesine dikilir.

Bilecik'te gelin evden çıkarken gelin arabasına arpa konulur ve arkasından bir kova su dökülür.⁵⁷⁴ Arpa konulmasının sebebi gelinin gittiği eve bereket götürmesini sağlamaktır. Su dökülerek de suyun iyiliğinden faydalanmak istenir.

Şavak aşiretlerinde kız evden çıkarken yanında tuz, ekşi hamur ve çadır kazığı götürür. İnanışa göre bunların her birinin anlamı vardır. Tuzu babasının evindeki tadı kocasının evine götürebilmek için yemeğe koyar. Çadır kazığını kocasının evinde kalıcı olmak, kazık gibi çakılmak için götürür. Hamuru koca evindeki ekmek hamuruna bereket için katar.⁵⁷⁵

Talişlerde gelin eşikten çıkartılırken yüzüne ayna tutulur ve bohçasına ayna konulur. Baba, amca ya da ağabeyin tuttuğu Kuran'ın altından geçirilir.⁵⁷⁶

⁵⁶⁶ Sezen, s. 87

⁵⁶⁷ Koşay, s. 209

⁵⁶⁸ Koşay, s. 250

⁵⁶⁹ Artun, "Çukurova...", http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/artun_konar_gocer.pdf

⁵⁷⁰ Albayrak, s. 68-69

⁵⁷¹ Koşay, s. 240

⁵⁷² Uslu, s. 91

⁵⁷³ Koşay, s. 222

⁵⁷⁴ Yalvaç, s. 85

⁵⁷⁵ Görgünay, s. 23

⁵⁷⁶ Kalafat, Talişlerde Halk İnançları, s. 522

Halaç Türkleri'nde de gelin eşikten geçerken Kuran'ın altından geçer ve bu Kuran kıza verilir.⁵⁷⁷

Farklı dinlere mensup olursa da halk inanışlarının devam ettiğini gösteren bir örnek Hristiyan Gagauzlarda görülür. Gelin kiliseye gitmek üzere evden ayrılırken, kapının eşiğinde ihtiyar bir kadın tarafından tutulan maşaya üç kere basıp atlar. Daha sonra arkasına bakmadan gitmelidir, eğer bakarsa kısa zamanda baba evine döneceğine inanılır. Eşikten geçerken kutsal olduğuna inanılan Kuran ve demir kullanılması halk inanışlarının farklı dinler altında yaşamaya devam ettiğini gösterir.⁵⁷⁸

Gelin evden çıkarken gürültü yaparak kötü güçler korkutulmaya çalışılır. Bu sebeple pek çok yerde silah atılır, cam pencere veya testi kırılır.⁵⁷⁹ Aynı amaç için Elazığ'da kızın evinden çalınan fincan, bardak gibi eşyalar kız arabaya binerken tüfeğin uçuna takılır, tüfek atılarak bu eşyalar paramparça edilir.⁵⁸⁰

Konya'da gelin evden çıktıktan sonra evin bacası kırılır. Böylece hem gürültü yapılmış olur, hem de evden, ocaktan ayrılan bir kişinin gidişi ocağın bacasına ateş edilerek gösterilmiş olur. Geline nazar değmesin diye gelinliğine iğne sokulur.⁵⁸¹ Burada demirin koruyuculuğuna olan inancın, gelinliğe iliştilen iğne ile devam ettiği görülür.

Evlilik törenlerinde en sık karşılaşılan adet "saçı saçmak" tır. Ahmet Maden saçı saçmayı şöyle tanımlar: "*Gelin eve gelirken yüksekçe bir yerden başından aşağı şeker, kuru yemiş, karanfil, çörek otu vb. saçılır. Yine kayınpeder veya damat tarafından bozuk para saçılır. Hazır bulunan çocuklar paraları kapışırlar. Bu geleneğe de saç denilmektedir.*"⁵⁸² Abdülkadir İnan bu adetin İslam öncesi Orta Asya'da yaşayan Türklerden kalma olduğunu belirtir.

⁵⁷⁷ Kalafat, "Halaç Türklerinde Halk İnançları", http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/kalafat_halac.pdf

⁵⁷⁸ Tudorka Arnaut, "Gagauzlarda Düğün Adetleri", *Anayurttan Atayurda Türk Dünyası Dergisi*, 1995, S. 7, s. 100

⁵⁷⁹ Binler, s. 200; Koşay, s. 240 246, 247; İsmail Öztürk, "Yenikent(Hamarat) Köyünde Evlenme Adetleri, *Türk Kültürü Dergisi*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1973, S. 127, s. 61

⁵⁸⁰ Koşay, s. 218

⁵⁸¹ Ayna, http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/sevilay_ayva_boruktolu_adet_inanmalar.pdf

⁵⁸² Maden, "Evlenme ve Evlenme Şekilleri", s. 503

Saçı saçılarak yabancı soya mensup olan gelin, damadın ata ve koruyucu ruhlarının zararından korunmak istenir.⁵⁸³

Saçı saçma adetine pek çok örnek verilebilir: Gagauzlarda gelin evden çıkarken başından buğday, kuru üzüm, para saçılır.⁵⁸⁴ Menemen’de gelinin başından para ve şeker saçılır.⁵⁸⁵ Yenikent’te gelin evden çıkarken gelinin başından üzüm, ekmeğ ufağı, para karışımı saçılır.⁵⁸⁶ Diyarbakır’da erkek tarafı gelini almaya gelince gelinin başından şeker ve para saçılır.⁵⁸⁷ Çankırı’da gelinin baba, amca ve dayısı para, arpa ve buğday saçılır. Etraftan alanlar iyilik ve saadet için saklarlar.⁵⁸⁸ Isparta’da gelin evden çıkarken etrafa para saçılır. Bu parayı alanlar uğur diye saklar.⁵⁸⁹

Gelin almaya gidildiğinde Elazığ’da erkek tarafı kızın evinden bir eşya alır, bulamazsa duvardan bir çivi söker. Bu çivi kızın yeni duvarına çakılır. Çiviyle beraber kızın gücünün ve ağırlığının yeni evine geçeceğine ve evine çivi gibi bağlı ve sağlam olacağına inanılır.⁵⁹⁰ Bu davranışla erkeğin evindeki iyelerin memnun edilme isteğinin olduğu da söylenebilir.⁵⁹¹ Malatya’da gelin gittikten sonra annesi yeni evinde taş gibi ağır olsun, hafif ve basit bir insan olmasın diye büyükçe bir taşı alıp bir kenara bırakır.⁵⁹²

Alacahöyük’te gelin evden al duvakla çıkar.⁵⁹³

Türkmenistan’da geleneksel gelinlik kırmızıdır. Kızın yüzüne şanslı açık olsun diye ayna tutulur. Eğer aynı köyde, obada iki düğün varsa işleri iyi

⁵⁸³ İnan, *Şamanizm*, s. 167

⁵⁸⁴ Kaya, “Gagauz Türklerinde Düğünle İlgili Terimler”, http://dogankaya.com/fotograf/gagauzlarda_dugun_terimleri.pdf

⁵⁸⁵ Koşay, s. 247

⁵⁸⁶ Öztürk, s. 61

⁵⁸⁷ Koşay, s. 214

⁵⁸⁸ Koşay, s. 209

⁵⁸⁹ Koşay, s. 83

⁵⁹⁰ Gülida Çetindağ, “Kazak Türklerinde Evlenme Geleneğine Bağlı Olarak Gerçekleştirilen Hediye Alışverişi Üzerine Bir İnceleme”, *MFD*, 2007, S. 76, s. 227

⁵⁹¹ Albayrak, s. 67-68

⁵⁹² Uslu, s. 91

⁵⁹³ Koşay, s. 199

devam etsin inancıyla ekmeklerini birbirlerine karıştırırlar. Gelin evden çıkarken yengesi elinde yaktığı mumla etrafında döner⁵⁹⁴

Kayseri’de kız evden çıkınca gittiği evin köşesinde mum yakılır. Mum kendi kendine yanar ve sönerse hayra yorulur, rüzgardan sönerse de kötüye yorulur.⁵⁹⁵

1. Düğün

Düğün töreni ile amaçlanan evliliğin çevreye duyurulmasıdır. Düğüne katılan davetliler yapılan evliliği onayladıklarını göstermiş olurlar.⁵⁹⁶

Grenard Türkistan’daki düğün törenlerinden şu şekilde bahseder: Erkek arkadaşlarıyla birlikte kızın evine gelir. Kızın babası misafirleri ağırladıktan sonra, otoritenin artık kendisine geçtiğini gösterir gibi damadın boynuna bir yazma sarar. Daha sonra gelinle damat tuzlu suda ıslatılan bir ekmeği yer. Gelin evden çıkar. Damat tarafı temsili bir kız kaçırma hareketi yapar, kız karşı koyar. Yolda damadın boynundaki yazma alınmaya çalışılır. Damat yazmayı vermemek için etrafındakilere para dağıtır. Bu düğünlerde para saçılmasına benzetilebilir. Gelin yeni evine gelince eşik kutsal kabul edildiğinden eşige bastırılmaz. Bir keçe içinde el üstünde geçer eşikten. İçerde yanan ocak ateşinin yanına gider.⁵⁹⁷

Türkmenlerde düğünde gelinin göstermelik kaçırılması geleneği vardır. Bu gelenek anne ve babanın rızası alınmış, meşru ve düğün hazırlıkları tamamlanmış olsa da yapılır. Her şeyiyle hazır olan gelin atına binip kaçar ve yapmacık olarak gizlenir. Damat ve arkadaşları onu kovalar. Yakaladıkları zaman düğünün olacağı yere götürürler.⁵⁹⁸

⁵⁹⁴ Tatlılıoğlu, “Dini Sosyalleşme...”,

http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/durmus_tatlilioglu_sosyoloji_turkmen_dugun_nikah.pdf

⁵⁹⁵ Koşay, s. 240

⁵⁹⁶ Artun, *Türk Halk Bilimi*, s. 167-168

⁵⁹⁷ Erkul, s. 59

⁵⁹⁸ Atilla Çetin, “Türkmen Düğünlerinde Kız Kaçırma Geleneği”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S. 69, s. 18-19

İzmir Tire’de düğün günü kız evinden, kız ve oğlan arasına soğukluk girmesin diye, bir yudum su verilmez.⁵⁹⁹

Gelin baba evinden alındıktan sonra erkek evine doğrudan değil de dolaylı yollardan gidilmesi eski inanışlar sebebiyledir. İnanişaya göre yol üzerindeki kötü ruhlara gelin ve damada zarar vermek isteyebilir, farklı yoldan giderek onları şaşırtmak istenir. Türkiye’nin pek çok yerinde gelinin konvoyla gezdirilme sebebi bu olsa gerektir.⁶⁰⁰

Yoldaki kötü ruhlardan korunmak için Uygurlar gelini eve getirirken düğün alayı belli aralıklarla durup ateş yakar.⁶⁰¹

Şalpazarı Çepnilerinde düğün alayının geçtiği yol üzerinde bağlama büyüü yapılabilmek ihtimali göz önünde bulundurulur. Yolun iki tarafına kurşun koyulur, gelin alayı geçtikten sonra kurşunlar İhlas suresi tersten okunarak eritilir. Böylelikle gelin ve damadın bağlanacağına inanılır.⁶⁰² Kurşunla bağlama inancı Adana’da da vardır.⁶⁰³ Bu tarz bağlama büyülerine karşı önlem olarak yolun güzergahı değiştiriliyor olabilir.

Çoğu yerde görülen adetlerden biri de düğün alayının mezarlığın etrafını dolaşmasıdır.⁶⁰⁴ Burada atalar kültürünün izleri görülür. (Foto 8)

Yörüklerde de gelin alayı mezar ziyareti yapmakla kalmaz ve pınar, ırmak gibi bir su kaynağının yanına gidilip manzara izlenir ve silah atılır.⁶⁰⁵ Yani hem atalar kültürü, hem su kültürü hem de kara iyelerin gürültü ile korkutulması inancının izleri vardır.

⁵⁹⁹ Koşay, s. 260

⁶⁰⁰ Albayrak, s. 67

⁶⁰¹ Abudukelimi, s. 108

⁶⁰² Yaşar Kalafat, “Çepni Türk Halk İnançları”,
http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/kalafat_cepni.pdf

⁶⁰³ Koşay, s. 233

⁶⁰⁴ Koşay, s. 257; Akyol, s. 99; Kalafat, “Halaç Türklerinde Halk İnanışları”,
http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/kalafat_halac.pdf

⁶⁰⁵ Koşay, s. 266

Elazığ'da gelin alayı yoldayken başka bir gelin alayı ile karşılaşırsa kuvvetli olan alay sağdan gider, diğerini solda bırakır. Diğer bir yolda gelinlerin sağ omuzlarından iğne değiştirmesidir, böylece uğursuzluktan kurtulurlar.⁶⁰⁶

Günümüzde gelin arabası özenle süslenir. Geçmişte gelinler at ile getirilecekse, atların da süslendiği görülür. Erzincan Kemaliye'de gelin alınacak atın erkek ve kırmızı olmasına önem verilirdi.⁶⁰⁷ Kastamonu'da da kırmızı at seçilir ve üstünde kırmızı örtü vardır. Kırmızının koruyucu olduğu inancı bu uygulamalarda etkilidir. Kütahya'da gelini çeken arabanın atının kulaklarına gömlek ve yağlık bağlama adeti bulunmaktadır.⁶⁰⁸ Malatya'da gelin arabasının atının boğazına kumaş bağlanır.⁶⁰⁹ Yaşar Kalafat gelin atının süslenme geleneğinin Azerbaycan, Dağıstan, Anadolu, Suriye ve Irak Türkmenlerinde de olduğunu bildirir.⁶¹⁰ Sivas'ta atın kulaklarına renkli yazma sarılır.⁶¹¹ Günümüzde gelin konvoyunu oluşturan arabaların dikiz aynalarına bağlanan havlu ve yazma geleneğinin de buradan geldiği söylenebilir.

Gelinin başına genellikle kırmızı ya da yeşil duvak örtülür. Mehmet Ziya Binler bu duvak renklerinin geleneksel Türk inancından önemli bir yeri olan yeşim taşı sebebiyle seçildiğini ifade eder. Kırmızı ve yeşil renkte bulunan yeşim taşının pek çok hastalığa şifa, sihre karşı da koruyucu olduğuna inanılır. Duvak rengi Orta Asya'dan günümüze aynı kalmıştır denilebilir.⁶¹² Niğde'de geline al duvak örttükleri gibi damat ve sağdıca da kırmızı kaput diye isimlendirilen uzun bir palto giydirirler.⁶¹³

Kırmızı giyme adeti Dede Korkut hikayelerinden günümüze gelmiştir. Beyrek'e düğünde giymesi için nişanlısı kırmızı kaftan gönderir. Eserde sağdıç

⁶⁰⁶ Koşay, s. 221

⁶⁰⁷ Koşay, s. 215

⁶⁰⁸ Koşay, s. 243

⁶⁰⁹ Koşay, s. 245

⁶¹⁰ Yaşar Kalafat, "Hamse Türklerinde Halk Kültürü", http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/kalafat_hamse.pdf

⁶¹¹ Koşay, s. 255

⁶¹² Binler, s. 218

⁶¹³ Koşay, s. 205

olma adeti de yer alır. Segrek hikayesinde “iki kardeş birbirine sağdıç oldu” ifadesi geçer.⁶¹⁴

Tekirdağ'da düğün günü gelin başında yeşil bir örtü ve iki yanında yengeleriyle ortaya gelir. Ortada üstünde içi su ve para olan bir tas bulunan sandık vardır. Gelin bu sandığın etrafında üç defa döndükten sonra sandığı tekme atarak yıkar. Etraftakiler saçılan paraları alırlar. Gelin kaynanası ile oynarken aralarında çömlek kırma adeti de vardır.⁶¹⁵

Sivas'ta damadı düğün meydanına başının üstünde bir kılıç tutarak getirirler. Ateş yakıp etrafına üç taş koyarlar. Damadı bunun etrafında üç İhlas okuyarak üç kere döndürürler.⁶¹⁶ Hem ateşin hem de demirin koruyucu özelliği olması sebebiyle kullanıldığı söylenebilir.

Elazığ'da damadı o sene ucuzluk olsun diye mutlaka oynatırlar.⁶¹⁷ Adana Karatepeli'de damadın oynaması ayıp sayılır, damada sinsin oyunu oynatılır.⁶¹⁸ “Sinsin” Çorum⁶¹⁹ ve Ankara çevresinde de kına gecesi ve düğünlerde erkekler tarafından oynanan bir oyundur.⁶²⁰

Orta Asya kaynaklı olduğu tahmin edilen sinsinin, oyun figürleri şamanın hareketlerini andırır. Oynanışı kısaca şöyledir: Oyun ortaya yakılan ateşin etrafında “Köroğlu” türküsü eşliğinde oynanır. Genellikle orta yaşlı erkeklerin oynadığı oyun yiğitlik, cesaret ve çeviklik ister. Meydana birisi, sağ eli havada sol eli arkasında sekerek, üç-dört adım ileri iki adım geri gelerek, müziğin ritmine uygun hareketlerle ateşin etrafında döner. Böylece ateşin etrafında en az bir tur attıktan sonra, karşısına yiğitliğini göstermek isteyen ikinci kişi ateşin üzerinden atlayarak çıkar. Meydanda ikinci kişiyi görünce

⁶¹⁴ İsmail Cansız, “Dede Korkut Hikayelerine Göre Türklerde Tören Geleneği ve Tören Çeşitleri”, *Bilig Dergisi*, Ankara, Plaka Matbaası, 1999, S. 11, s. 61

⁶¹⁵ Artun, Tekirdağ, s. 98

⁶¹⁶ Koşay, s. 258

⁶¹⁷ Koşay, s. 219

⁶¹⁸ Koşay, s. 233

⁶¹⁹ Koşay, s. 200

⁶²⁰ İbrahim Yurtoğlu, *Kızılcahamam ve Çevresinin Halk Bilimi Üzerine Bir Araştırma*, Gazi Üniversitesi: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, s. 127

birincisi kaçar, eğer ikincisi yakalayabilirse eliyle sırtına vurur. Oyun böylece devam eder.⁶²¹

İskan Türkmenleri düğün için davul gelirken damadın birkaç akrabası davulu karşılar ve davulun önünden tek ayakla seke seke köye girer ve köyü davulla beraber dolaşır.⁶²²

Hem sinsin oyunun figürleri hem de İskan Türkmenlerinin yaptıkları bir şamanın davranışlarını hatırlatmaktadır.

i. Gelin Eve Girerken

Gelinin baba evinden çıkarken yapılacakların önemsenmesi gibi yeni evine girerken de uygulanması gereken bir takım inanışlar vardır. Gelin arabadan inerken yine saçı saçılır. Yapılan araştırmada saçı ile ilgili şu bilgiler tespit edilmiştir:

- Kazaklarda eve gelen gelinin başına elma ve para atılır.⁶²³
- Türkmenlerde gelin arabadan inince elindeki üç tane metal parayı sallayarak yeni evinin çatısına atar, damat da etrafa para saçar.⁶²⁴
- Manisa'da gelin arabadan inerken başına para atılır.⁶²⁵
- Çorum'da gelin attan inerken sağdıcın annesi üstüne çerez ve para serper.⁶²⁶
- Cenup köylerinde damadın akrabaları gelinin başından üzüm, şeker, arpa, buğday, para saçar.⁶²⁷
- Uşak Çivril'de damat ve sağdıç para saçar.⁶²⁸
- Erzincan Kemaliye'de gelin attan inerken buğday, elma ve para atarlar, üstüne su serperler.⁶²⁹
- Erzurum'da damat gelinin başına damdan elma atar.⁶³⁰

⁶²¹ Mehmet Akpınar, "Kızılcahamam Yöresi Düğün Gelenekleri ve Kına Türküleri", *MFD*, 2005, S. 68, s. 129

⁶²² Koşay, s. 84

⁶²³ Başar, s. 176

⁶²⁴ _Tatlilioğlu, "Dini Sosyalleşme...",

http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/durmus_tatlilioğlu_sosyoloji_turkmen_düğün_nikah.pdf

⁶²⁵ Koşay, s. 199

⁶²⁶ Koşay, s. 200

⁶²⁷ Koşay, s. 208

⁶²⁸ Koşay, s. 213

⁶²⁹ Koşay, s. 217

- Adana Karatepeli’de damat gelinin üstüne kuru üzüm ve para saçar.⁶³¹
- Kayseri’de oğlanın babası para ve arpa saçar.⁶³²
- Kırşehir’de gelin eve girerken damat üzerine para, üzüm ve leblebi saçar.⁶³³ Damat ve sağdıç gelinin başına şeker, leblebi ve para saçar.⁶³⁴
- Bilecik’te damat gelinin başından çerez, şeker ve bozuk para saçar.⁶³⁵

Kansız kurban olarak saçı saçıldıktan sonra pek çok yerde kanlı kurban da kesilir.⁶³⁶ Gelinin ayağı yere değmeden kurban kesilmesi, yer sahibinin memnun edilmesi amacına yönelik olabilir. Hamse Türklerinde⁶³⁷ ve Yozgat’ta gelin eşiğe basmadan kurban kesilir.⁶³⁸ Bu adetin sebebi de eşikteki iyeleri memnun etmek olarak açıklanabilir. Konya⁶³⁹ ve Erzincan’da kesilen kurbanın kanını gelinin alnına sürerler.⁶⁴⁰

Bazı yerlerde gelini nazardan, etraftaki kötü gözlerden ve kara iyelerin şerrinden korumak için arabadan ya da attan indirirken gelinin etrafını perde, halı gibi şeylerle örterler.⁶⁴¹

Gelin eve girmeden önce kapının önünde yapılması gerekli görülen bir takım inanışlar vardır. Gelinin koyun gibi uysal olması düşüncesi ile koyun postu üzerinden geçirilir.⁶⁴² Manisa’da üstünde taş olan koyun postuna oturtulur, koyun gibi uysal olsun ve taş gibi otursun diye.⁶⁴³

Türklerde eşik kutsal kabul edilir. Anadolu’da türbelerin eşiklerine niyaz edilir, kapıdan şefaahat beklenir. Bu sebeple yeni gelin de çoğu kez eşiğe niyaz

⁶³⁰ Sezen, s. 89

⁶³¹ Koşay, s. 235

⁶³² Koşay, s. 240

⁶³³ Koşay, s. 242-243

⁶³⁴ Koşay, s. 245

⁶³⁵ Yalvaç, s. 87

⁶³⁶ Kalafat, “Talişlerde Halk İnanışları”, s. 522; Koşay, s. 213, 221, 251; Öztürk, s. 61

⁶³⁷ Kalafat, “Hamse Türklerinde Halk Kültürü”,

http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/kalafat_hamse.pdf

⁶³⁸ Koşay, s. 265

⁶³⁹ Ayna, “Boruktolu(Meram/Konya) Köyünden Adet ve İnanmalar”,

http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/sevilay_ayva_boruktolu_adet_inanmalar.pdf

⁶⁴⁰ Koşay, s. 222

⁶⁴¹ Koşay, s. 225, 245, 254

⁶⁴² Koşay, s. 83, 240; Ayna, “Boruktolu(Meram/Konya) Köyünden Adet ve İnanmalar”,

http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/sevilay_ayva_boruktolu_adet_inanmalar.pdf

⁶⁴³ Koşay, s. 199

eder, çeşitli şekillerde saygı gösterir.⁶⁴⁴ Eşiğe saygı göstermenin bir sebebi de iyi iyeleri memnun edip kara iyeleri korkutmaktır.⁶⁴⁵

Uygurlarda gelin eve girmeden önce bir halı ya da kilime sarılıp ateş üzerinden geçirilip eve alınır.⁶⁴⁶ Yani hem eşiğe bastırılmaz, hem de ateş ile temizlenerek eve alınır.

Kapı eşiğinde yağ ve bal kullanılarak yapılan uygulamalar vardır. Geçimi güzel olsun diye gelin kapı üzerine yağ ve bal sürer.⁶⁴⁷ Sivas'ta ise aynı amaçla kapı eşiğine bal yerine pekmez sürülür.⁶⁴⁸ Talişlerde gelin, belki de tatlı geçinme konusunda en çok problem yaşayabileceği, kaynana ve görümcesinin ağzına bal sürdükten sonra balı kapıya sürer.⁶⁴⁹

Mersin'de gelin kapı eşiğine yapraklarını kışın dökmeyen bir ağacın yaprağını çakar. Böylece evde kalıcı olacağına inanılır.⁶⁵⁰ Türkmenlerde gelin eve girerken kapının önüne, evde kazık gibi kalabilmek için kazık çakılır.⁶⁵¹ Türkiye'de bazı yerlerde gelinin başı üstünden duvara çivi çakılarak yeni evde çakılı kalması amaçlanır.⁶⁵²

Türkmenlerde gelin ateşten atlatılır ve düğün arabası da iki ateş arasından geçirilerek cin, şeytan gibi şeylerin yok olacağına inanılır.⁶⁵³

Türk halk inanışlarında bereketin sembolü olarak görülen buğday ve ekmek ile ilgili inanışlar gelin yeni evinin kapısından girerken de vardır. Manisa'da gelinin kolunun altına sıcak ekmek koyarlar ki hem bereket olsun hem de gelin eve ısınsın.⁶⁵⁴ Türkmenlerde gelinin her iki kolunun altına da

⁶⁴⁴ Artun, "Çukurova...", http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/artun_konar_gocer.pdf

⁶⁴⁵ Akyol, s. 94

⁶⁴⁶ Abudukelimi, s. 108

⁶⁴⁷ Koşay, s. 83, 200, 217, 233

⁶⁴⁸ Koşay, s. 258

⁶⁴⁹ Kalafat, "Talişlerde Halk İnanışları", s. 522

⁶⁵⁰ Alptekin, s. 87

⁶⁵¹ Tatlılıoğlu, "Dini Sosyalleşme...",

http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/durmus_tatlilioglu_sosyoloji_turkmen_dugun_nikah.pdf

⁶⁵² Koşay, s. 227, 261

⁶⁵³ Tatlılıoğlu, "Dini Sosyalleşme...",

http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/durmus_tatlilioglu_sosyoloji_turkmen_dugun_nikah.pdf

⁶⁵⁴ Koşay, s. 199

ekmek koyulur.⁶⁵⁵ Gerede de gelin eve gelince ekmek kırdırılır.⁶⁵⁶ Bilecik'te bir eline ekmek verirler.⁶⁵⁷ Talişlerde gelinin başı üstünde çörek kesilir.⁶⁵⁸ Benzer bir uygulamada da Yörüklerde kaynana gelinin üstünde ekmek böler.⁶⁵⁹

İslam dini ile beraber, halk inanışlarının içerisinde İslami öğeler katılmıştır. Gelinin yeni hayatında Kuran'a bağlı olsun düşüncesiyle kolunun altına Kuran koyarlar.⁶⁶⁰

Ayna ile gelinin kısmetinin ve bahtının açılacağına inanılır. Bu sebeple gelin inerken Türkmenlerde⁶⁶¹ ve Konya⁶⁶², Hatay⁶⁶³, da kaynana geline ayna tutulur.

Yer ruhlarına kurban olarak değerlendirilecek bir adet de gelinin su dolu bir şeyi devirmesi ya da suyu dökmesidir. Türkmenlerde gelinin önü sıra, su dökülür. Gelin, su döküldükten sonra yeni evinin eşliğinden içeri girer.⁶⁶⁴ Adana Karatepeli'de Gelin kapının eşğine konmuş bir ibrik suyu devirip de eve girer.⁶⁶⁵ Kastamonu'da eşikten geçerken eline verdikleri ibrikten su dökerek girer.⁶⁶⁶ Tarsus'ta gelin eve girerken eline verilen su dolu bir ibriği döker.⁶⁶⁷ Konya'da gelinin ayağının altından ya da üzerinden su dökülür⁶⁶⁸

Suyun temizleme özelliğinin etkisi de inanışlar da görülür. Diyarbakır'da gelin eve girince avluda sağ el ve ayağı yıkanır.⁶⁶⁹ Erzurum'da da gelin eve

⁶⁵⁵ Tatlılıoğlu, "Dini Sosyalleşme...",
http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/durmus_tatlilioglu_sosyoloji_turkmen_dugun_nikah.pdf

⁶⁵⁶ Koşay, s. 227

⁶⁵⁷ Yalvaç, s. 87

⁶⁵⁸ Kalafat, "Talişlerde Halk İnanışları", s. 522

⁶⁵⁹ Artun, "Çukurova...", http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/artun_konar_gocer.pdf

⁶⁶⁰ Yalvaç, s. 87; Koşay, s. 89, 227, 230, 238, 261

⁶⁶¹ Tatlılıoğlu, "Dini Sosyalleşme...",
http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/durmus_tatlilioglu_sosyoloji_turkmen_dugun_nikah.pdf

⁶⁶² Ayna, "Boruktolu(Meram/Konya) Köyünden Adet ve İnanmalar",
http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/sevilay_ayva_boruktolu_adet_inanmalar.pdf

⁶⁶³ Koşay, s. 230

⁶⁶⁴ Tatlılıoğlu, "Dini Sosyalleşme...",
http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/durmus_tatlilioglu_sosyoloji_turkmen_dugun_nikah.pdf

⁶⁶⁵ Koşay, s. 235

⁶⁶⁶ Koşay, s. 238

⁶⁶⁷ Artun, "Çukurova...", http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/artun_konar_gocer.pdf

⁶⁶⁸ Ayna, "Boruktolu(Meram/Konya) Köyünden Adet ve İnanmalar",
http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/sevilay_ayva_boruktolu_adet_inanmalar.pdf

⁶⁶⁹ Koşay, s. 215

girince bir leğende el ve ayaklarını yıkar, bu suyu gelinin eve bağlanması için kapı eşiğine, mutfak ve tandır başlarına serperler.⁶⁷⁰ Sinop'ta geline ibrik ile su dökülür.⁶⁷¹ Yörüklerde damat elindeki su testisinden avucuna aldığı suyu gelinin başına serper.⁶⁷²

Gelin eve girerken gürültü yaparak kötü ruhların şerrinden korunmaya çalışılır. Gelin attan inerken ayağının altına ağaç kaşık konulur, buna basıp kırması gerekir.⁶⁷³ Böylece hem gürültü çıkar hem de yeni gelin gücünü göstermiş olur. Malatya'da oklava kırılır.⁶⁷⁴ Konya'da erkek evinin bacasına silah atılır ve kırılır.⁶⁷⁵

Testi kırma adeti ile hem gürültü yapılır hem de etrafa saçılan parçalar bir çeşit saç sayılır.⁶⁷⁶ Kırşehir'de içi su dolu bir testi kırarlar.⁶⁷⁷ Sivas'ta da testi veya çömlek atıldığı gibi bazen de su dolu testi atılır.⁶⁷⁸ Konya'da testi geline kıldırırlar.⁶⁷⁹ Urumlarda damadın annesi başlarının hizasından çanak tabak atar. Kırılırsa iyi, kırılmazsa şanssızlık sayılır.⁶⁸⁰

Çocuk ile ilgili önlemler gelin eve girerken alınır. Kaç tane ya da hangi cinsiyette çocuk olması isteniyorsa ona göre çocuk gelinin kucağına verilir. Böylece kucağına aldığı çocuğun özelliklerinin kendi çocuğunda olacağına inanılır. Bu kişi ruhu ile alakalıdır. Erkek çocuk daha çok isteniyorsa gelinin kucağına erkek çocuk verilir.⁶⁸¹ Manisa Akhisar'da gelinin kucağına bir oğlan bir kız verilir.⁶⁸² İzmir Tire'de gelinin kucağına çocuğa çabuk kavuşsun diye

⁶⁷⁰ Koşay, s. 225

⁶⁷¹ Koşay, s. 254

⁶⁷² Koşay, s. 266

⁶⁷³ Koşay, s. 221; Kalafat, "Karir..."

<http://www.yasarkalafat.info/index.php?l=newsdetails&w=1&yid=69>

⁶⁷⁴ Koşay, s. 246

⁶⁷⁵ Ayna, "Boruktolu(Meram/Konya) Köyünden Adet ve İnanmalar",

http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/sevilay_ayva_boruktolu_adet_inanmalar.pdf

⁶⁷⁶ Koşay, s. 215, 240, 265

⁶⁷⁷ Koşay, s. 242-243

⁶⁷⁸ Koşay, s. 258

⁶⁷⁹ Ayna, "Boruktolu(Meram/Konya) Köyünden Adet ve İnanmalar",

http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/sevilay_ayva_boruktolu_adet_inanmalar.pdf

⁶⁸⁰ Altınkaynak, s. 103

⁶⁸¹ Kalafat, "Karir Türk Halk İnançları",

<http://www.yasarkalafat.info/index.php?l=newsdetails&w=1&yid=69>, Koşay, s. 217;

Tatlıoğlu, "Dini Sosyalleşme...",

http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/durmus_tatlioglu_sosyoloji_turkmen_dugun_nikah.pdf

⁶⁸² Koşay, s. 199

küçük çocuk verirler.⁶⁸³ Eskişehir⁶⁸⁴ ve Tokat'ta ise gelinin yatağında oğlu kızı çok olsun diye erkek ve kız çocuk yuvarlanır.⁶⁸⁵

Kişi ruhu ile alakalı olabilecek bir diğer gelenek de gelinin kaynana ve kayınpederinin sözünü dinlemesini sağlamak için koltuğunun altından geçirilmesidir. Adana'da gelin, damadın evine girmeden önce kayınbaba ve kaynana kapının iki tarafında durarak ellerini yukarıda birleştirirler, gelin de altından geçer.⁶⁸⁶ Gelini Malatya'da kaynananın⁶⁸⁷, Erzincan Kemaliye'de kaynatanın koltuğundan geçirirler.⁶⁸⁸ Tekirdağ'da kaynananın koltuğundan geçirilir ve kucağına oturtulup kaldırılır.⁶⁸⁹

Kırgız ve Kazaklarda gelin yeni eve gelince ocağa yağ döker. Böylelikle ocağa olan saygısını dile getirmek ister.⁶⁹⁰ Erzurum'da gelin tandırın etrafında döndürülür.⁶⁹¹ Hamse Türklerinde de tandırın etrafında dönmesinin yanında, ocak taşını da öper.⁶⁹² Türkmenlerde⁶⁹³ ve Yugoslavya-Vranofça daki gelin ocak başına götürülür ve bu ocaktan ayrılmasını diye üç defa başı ocağın tepesine vurulur.⁶⁹⁴

Çuvaşlarda gelin eve girince ocağı eğilerek selamlar. Daha sonra geline erkek şapkası giydirilir ve su kenarına götürülür. Nehir veya pınar yanına giden gelin su kaynağını selamlar.⁶⁹⁵

Günümüzde nikahtan sonra ayağa basanın evde sözünün geçeceğine olan inanış geçmişten bugüne kalan bir adettir. Türkiye'nin pek çok yerinde gelin ve damat birbirlerinin ayaklarına basmaya çalışır.⁶⁹⁶

⁶⁸³ Koşay, s 260

⁶⁸⁴ Koşay, s 289

⁶⁸⁵ Koşay, s 261

⁶⁸⁶ Artun, "Çukurova...", http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/artun_konar_gocer.pdf

⁶⁸⁷ Koşay, s. 246

⁶⁸⁸ Koşay, s. 217

⁶⁸⁹ Artun, "Tekirdağ...", s. 88

⁶⁹⁰ İnan, "Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları", s. 27

⁶⁹¹ Sezen, s. 89

⁶⁹² Kalafat, "Hamse Türklerinde Halk Kültürü", http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/kalafat_hamse.pdf

⁶⁹³ Tatlıoğlu, "Dini Sosyalleşme...",

http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/durmus_tatliioglu_sosyoloji_turkmen_dugun_nikah.pdf

⁶⁹⁴ Görgünay, s. 26

⁶⁹⁵ Arık, *Hıristiyanlaştıran Türkler (Çuvaşlar)*, s. 104

⁶⁹⁶ Bkz.: Koşay, s. 282, 285, 289, 291, 293, 294, 299, 300, 305, 306

Gelin ve damat düğün akşamı odalarına götürülürken yapılması gerektiği düşünülen bir takım inanışlar vardır. Hatay'da damat⁶⁹⁷, Diyarbakır'da da gelin odaya üstüne tutulan iki kılıç arasında girer.⁶⁹⁸ Adana'da damat tıpkı nikah kıyılırken yapıldığı gibi üzerinde bütün düğmeleri ve düğümleri açar.⁶⁹⁹ Yine Adana'da damadın cebine mısır, pirinç gibi taneleri yiyecekler konulursa çok çocuğunun olacağına inanılır, kısırlık olmasın diye gelin ve damada yumurta yedirilir.⁷⁰⁰ Domaniç'te damat odaya girince dışarıda ateş yakılarak kötü güçlerden korunulduklarına inanılır.⁷⁰¹

j. Duvak-Paça Günü

Düğünün ertesi günü akraba ve komşu kadınlar davet edilerek, gelinin de katıldığı bir tören yapılır. Kadınlar gelinle tanışır, eğlenirler. Bu törene duvak, paça günü, Samet günü, süpha günü adı verilir.

Adana⁷⁰²'da düğün günü pişen hayvanların kelle ve paçalarından yapılan yemek yendiği için ertesi güne paça günü denir. Tekirdağ'da ise yapılan tören gelin paçası olarak adlandırılır.⁷⁰³ Kastamonu'da paça günü dendiği gibi Samet günü de denir.⁷⁰⁴

Uşak Çivril'de ise duvak günü denir. Köyün kızları gelini alıp bir çimenliğe götürür. Bir çocuk bıçak ve tarak saklar, gelin eğer tarağı bulursa oğlu, bıçağı bulursa kızı olacak denir.⁷⁰⁵

Urfa'da düğünün ertesi gün yapılan törene süpha günü denir. O gün gelin evinden başka bir yerde süpha yemeği merasimi düzenlenir. Süpha; pirinç, şeker, et, çekirdeksiz üzüm, nohut, yağ gibi malzemelerle hazırlanan bir

⁶⁹⁷ Koşay, s. 291

⁶⁹⁸ Koşay, s. 215

⁶⁹⁹ Koşay, s. 293-294

⁷⁰⁰ Akyol, s. 99

⁷⁰¹ Koşay, s. 285

⁷⁰² Koşay, s. 309 ve s. 313

⁷⁰³ Artun, "Tekirdağ...", s. 90

⁷⁰⁴ Koşay, s. 240

⁷⁰⁵ Koşay, s. 309

yemektir. Süpha yemeğine istisnasız herkes davet edilir.⁷⁰⁶ Harput (Elazığ)'ta da süpha günü olarak isimlendirilir.⁷⁰⁷

Duvak günü bazı yerlerde gelinin kakülü kesilir.⁷⁰⁸ Yörüklerde ertesi gün kakül kesildiği için kakül günü denir.⁷⁰⁹ Saçın kesilmesinin önemi, kakülün evliliğin simgesi olarak görülmesinden kaynaklanır, evlenene kadar kızlar kakül kesmezler. Erzurum'da da düğünden bir hafta sonra gelinin saçları kesilmesi adeti vardır.⁷¹⁰

Başkurtlarda aileye yeni katılan gelin kayınbabasının su içtiği su kaynaklarına gümüş paralar saçarak selam verir. Buna su gösterme töreni denilir.⁷¹¹

Bu törenin benzerleri Nevşehir ve Hatay'da da görülür.

Nevşehir Avanos'ta düğünden bir hafta sonra, güneş doğmadan az önce yeni gelini kadınlar su testilerini alarak suya götürür.⁷¹² Hatay'da gelin bir hafta evden çıkmaz, ilk çıkışında bir su kenarına götürülür ve talihi su gibi parlak olsun diye suya baktırılır.⁷¹³

k. Kısmet Açma

Evlilik çağına geldiği halde evlenemeyen erkek ve kızın kısmetinin kapalı olduğuna inanılır. Her ne kadar erkekler için de söz konusu ise de toplumların sosyal yapısı gereği genellikle kısmetin kapalı olması kızların sorunu olarak görülür. Yapıldığı takdirde kısmetin açılacağına inanılan bir takım uygulamalar vardır.

Kısmet açmada en etkili olduğuna inanılan şey türbe ziyaretleridir. Özellikle kısmet açmada etkili olduğuna inanılan türbeler vardır. İstanbul'da

⁷⁰⁶ Arıkan, "Yurdumuzda Görülen Gıdaya Bağlı İlginç Düğün Adetleri", http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/murat_arikan_dugun_adetleri.pdf

⁷⁰⁷ Hasan Özdemir, "Türkiyede Ziyaret Gelenekleri", *Türk Aile Ansiklopedisi*, Ankara, Başbakanlık Aile Kurumu, 1991, C. 3, s. 1106-1107

⁷⁰⁸ Koşay, s. 223 298

⁷⁰⁹ Koşay, s. 320

⁷¹⁰ Sezen, s. 98

⁷¹¹ İnan, *Şamanizm*, s. 166-167

⁷¹² Koşay, s. 203

⁷¹³ Koşay, s. 312

Telli Baba türbesi⁷¹⁴, Erzurum'da Abdurrahman Gazi türbesi⁷¹⁵, Bursa'da Molla Fenari türbesi⁷¹⁶ ve Tezveren Sultan türbesi⁷¹⁷, Harput'ta Arap Baba, Nadir Baba, Beyzade Hazretleri, Fatih Ahmet Baba türbeleri⁷¹⁸ ziyaret edilirse kısmetin açılacağına inanılır. Kısmet açma amacıyla türbe ziyareti yapmak Makedonya Türkleri arasında da yaygındır.⁷¹⁹

Kısmet açmada kilidin etkili olduğuna inanılır. Bu inanişin kilidin kızın kısmetini temsil etmesi ile alakası olduğu gibi kilidin demir olması sebebiyle demir kültüyle de alakası olduğu söylenebilir. Yaşar Kalafat'ın ifade ettiğine göre bu inaniş Kuzey Afganistan'dan Makedonya'ya kadar Türkler arasında yaygındır.⁷²⁰

Adana'da Cuma günü Cuma Namazından çıkan ilk kişiye kızın başı üstünde kilit açtırılır. Eğer bu işlem üç Cuma tekrarlanırsa kızın kısmetinin açılacağına inanılır. Başka bir yol da Cuma günü camiye giren kişiye verilen kilidin camiye giderken kilitlenmesi, camiden çıkarken açılması ve bu işlemin de üç Cuma tekrarlanması şeklindedir. Kilidin camide ve Cuma günü açılması İslam dininin halk inanişları üzerindeki etkisini gösterir.⁷²¹

Kilit açma uygulaması Bursa'da da görülür. Kilit açmak için özellikle Hidrellez'de Emir Sultan Camiine gidilir. Kızın başı üstünde cami imamı ya da küçük bir çocuk kilit açar.⁷²² Gaziantep'te Cuma namazından çıkan ilk kişiye kilit açtırılır. Afyon'da ise Cuma günü sala verilirken kısmetinin açılmasını isteyen kız kilidi kırk kere açıp kapatır.⁷²³

⁷¹⁴ Özdemir, s. 1112

⁷¹⁵ Rukiye İçli, *Sosyolojik Açıdan Ziyaret Fenomeni (Erzurum Abdurrahman Gazi Türbesi Örneği)*, Atatürk Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, s. 20

⁷¹⁶ Hasan Basri Alkaya, *Bursa ve Çevresindeki Ziyaret Yerleri ve Bunların Etrafında Oluşan Dini İnançlar*, Uludağ Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2003, s. 28

⁷¹⁷ Alkaya, s. 37

⁷¹⁸ Emrah Yavuz, *Harput Halk Kültüründe Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar*, Fırat Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005, s. 98

⁷¹⁹ Emine Hilal Ercan, *Makedonya'da Adak ve Ziyaret Yerleri*, Ege Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, s. 141-142

⁷²⁰ Kalafat, "Anadolu ve İran'da Karşılaştırmalı Türk Halk İnançları", <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/56.php>

⁷²¹ Akyol, s. 91-92

⁷²² Alkaya, s. 62

⁷²³ Binler, s. 195

Kısmet açmak için yapılan uygulamalarda su kültünün izleri de görülür. Talişlerde kısmetinin açılmasını isteyen genç kız Çarşamba günü bir su kaynağının başına gider. Bir erkek çocuk gelip “bir daha ki seneye kendi evinde ıslanasın” diyerek kızın üstüne su serper.⁷²⁴ Çorum Alacahöyük’te gelin eve girerken eline bir bardak su verirler, gelin ona sağ elinin serçe parmağını sokar. Bu suyu hayırlı kısmet isteyenler içer.⁷²⁵ Evlenecek gelin adayı hamamda bekarların başına üç tas su dökerse kısmetlerinin açılacağına inanılır.⁷²⁶

Kilidin açılmasında olduğu gibi bağlı şeylerin çözülmesinde, iplerin açılmasında da kısmetin açılacağına inanılır. Ankara’da Hacı Bayram Veli türbesine üç Cuma gidilerek dikiş ipi makarası çözülür. Makaralar genellikle kırmızı, beyaz ve yeşil renktedir. Ezan okunurken kelime-i şehadet, kelime-i tevhid, salavat getirerek makara çözülür. Üç Cuma üst üste tekrarlandıktan sonra kısmet açılana kadar beklenir. Kısmet açılınca da makaradan çözülen ipler tahmini olarak ortasından kesilip atılır.⁷²⁷ Erzurum’da kısmeti kapalı olan kız, koluna bağladığı bir ipi yedi yolun kavşağında açtırırsa kısmetinin açılacağına inanılır.⁷²⁸ Hatay’da nikah kıyılırken kızlar ellerini kenetler ya da kollarını kavuştururlarsa kısmetleri kapanır diye bilinir.⁷²⁹

Bahtın açılması için gelinin eline verilen aynanın, bazı şartlarda kısmetin kapanmasına sebep olduğuna inanılır. Erciş’te ayna kıran genç kızın yedi yıl ya da kırılan aynanın parçaları kadar yıl evde kalacağına inanılır. Yedi yılın sebebi, eski çağlarda bedeninin yedi yılda bir yenilediğine inanılması olabilir. Ayna kırmanın uğursuzluk olmasının sebebi olarak da aynanın cin, şeytan gibi kötü varlıkların dünyası ile insan dünyası arasındaki geçiş yolu olması ve ayna kırılınca kötü ruhların insanların dünyasına geçerek ayna kıran kişiye zarar vermesi gösterilir. Yine Erciş’te gece aynaya bakmanın da evde kalmaya sebep olacağına inanılır.⁷³⁰

⁷²⁴ Kalafat, “Talişlerde Halk İnanışları”, s. 519

⁷²⁵ Koşay, s. 200

⁷²⁶ Binler, s. 196

⁷²⁷ Binler, s. 194

⁷²⁸ Sezen, s. 98

⁷²⁹ Koşay, s. 228

⁷³⁰ Albayrak, s. 59-60

Türkiye'nin hemen her yerinde genç kızların gelinin ayakkabısının altına ismini yazma adeti vardır. Halk arasında insanın yaşayacaklarının altında yazılı olduğuna inanılır. Yaşar Kalafat insanın alnının ve tabanının geleceğe yönelik mesaj verme özelliği olduğunu, bu sebeple gelinin ayakkabısının altına isim yazma adetinin bulunduğunu ifade eder.⁷³¹

Doğu Anadolu'da Hüseyin Gazi'nin bıraktığına inanılan karamuk çalısına mendil bağlanır. Evlenmek isteyen genç kız çalıya dilek dileyerek mendilini bağlar. Daha sonra ziyaret yerine gelen erkekler bu mendillerden birini alıp saklar. Mendilin kime ait olduğunu bilmemelerine rağmen mendilin sahibi olan kızla evleneceklerine inanırlar.⁷³²

Niğde'de söz kesildikten sonra damat tarafından birileri mendille getirdiği şekeri ortaya koyar, isteyen alır. Bu şekerin gelinlik çağında evlenemeyen kızlara yedirilirse kısmetlerinin açılacağına inanılır.⁷³³

I. Diğer İnanışlar

Yukarıdaki başlıklar altında kategorize edilemeyen inanışlar aşağıda sıralanmıştır:

Malatya'da yeni evlenen karı-koca dilek tutmak için bir manastıra çok yakın olan akarsuyu ziyaret ederler. Erkek-kız pınarı olarak bilinen bu sudan taş alırlar. Eğer taş siyahsa erkek, beyazsa kız çocukları olacağına inanılır.⁷³⁴

Kastamonu'da kırkı çıkmamış iki gelin karşılaşırsa, ev sahibi bunları sırt sırta verir ve kırk bir buçuk maşallah der.⁷³⁵ Doğumda görülen kırk basmasının yeni gelinler için de söz konusu olduğu görülür.

Sivas'ta nişan günü yağmur yağar, erkek çocuk dünyaya gelir, kısrağ doğurur, inek dişi yavru doğurur, kar yağmaz ise gelin uğurlu sayılır. Hava yağmurlu, fırtınalı, karlı olursa, ay ve gün tutulursa, kavga ya da hastalık

⁷³¹ Albayrak, s. 63

⁷³² Kutlu Özen, "Doğu Anadolu'da Eski Türk İncancının İzleri", *Türk Dünyası ve Araştırmaları Dergisi*, S. 114, s. 118-119

⁷³³ Koşay, s. 90

⁷³⁴ Uslu, s. 92

⁷³⁵ Koşay, s. 314

olursa, ölüm ya da yangın olursa, gelinin arabası bozulur ya da gelin attan düşerse gelin uğursuz sayılır.⁷³⁶

Konya'da yeni gelinler nazardan korunmak için yastığının altına bıçak koyar.⁷³⁷

Talişlerde gelin babasının evinden getirdiği parayı eli bereketli olsun diye düğünden üç gün sonra sabah gün doğmadan su kuyusuna, tandıra, ocağa ve hamama koyar.⁷³⁸

Mersin'de sevdiği kızdaki karşılık alamayan erkek bir at nalını alıp hocaya gider, muhabbet muskası yazdırır. Nal ocaktaki küle gömülür, nal ateşte ısındıkça kız da erkeğe ısınır.⁷³⁹ Bu uygulamada demir kültürünün izleri görülür.

2.1.3 Ölüm

Ölüm her insanın tadacağı kaçınılmaz sonudur. Aynı zamanda geçiş dönemlerinin de sonuncusu olan ölüm, bireysel olduğu kadar toplumsal bir olgudur, sadece ölen insanı değil etrafındakileri de etkiler. Ölümle ilgili inanışlarda kadına dair olanlar da vardır. Ölüm etrafında oluşan adetler, inanışlar genel olarak üç grupta toplanabilir:

1. Öte dünyaya gidişi kolaylaştırmak
2. Öte dünyada ve geride bıraktıklarının gözünde saygın bir yer almak.
3. Ölenin yakınlarının bozulan ruh sağlığını düzeltmek.⁷⁴⁰

Ölümle ilgili inanışlar ölüm öncesi, ölüm ve ölüm sonrası olmak üzere üç başlık altında incelenebilir.

⁷³⁶ Koşay, s. 321-322

⁷³⁷ Ayna, "Boruktolu(Meram/Konya) Köyünden Adet ve İnanmalar", http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/sevilay_ayva_boruktolu_adet_inanmalar.pdf

⁷³⁸ Kalafat, "Talişlerde Halk İnanışları", s. 524

⁷³⁹ Alptekin, s. 86

⁷⁴⁰ Artun, *Türk Halk Bilimi*, s. 186

a. Ölüm öncesi

İnsanlar için yerini ve zamanını tespit edemedikleri ölüm vakti merak konusu olmuş, yüzyıllar içerisinde yaşananların verdiği tecrübeler neticesinde bazı durumların ölüm belirtisi olduğuna inanılmıştır. Bu belirtiler fark edilince ölümü uzaklaştırmak için bazı tedbirler alınmıştır.

aa.Belirtiler

Türk dünyasında hayvanların bazı davranışlarının ölüm belirtisi olduğuna inanılır.

Türkiye’de köpeğin ulumasının bir felaketin, çoğu zaman da ölümün habercisi olduğuna inanılır. Uluyan köpek kovalanır, taşlanır, önüne ekmek konularak “başını ye” denilir. Böylelikle ölümün uzaklaştırılabileceği düşünülür. Aynı şekilde kurdun uluması; atın huysuzlanması, ağlaması ve kişnemesi de ölümün işareti sayılır.⁷⁴¹

Erciş’te horozun gece ötmesi hayra yorulmaz, evden ölü çıkacağına işaret sayılır. Çünkü inanışa göre horoz öterek etrafta bulunan kara iyeleri rahatsız etmiş, böylece kara iyelerin evdekilere zarar vermesine sebep olmuştur. Ölümden kurtulmak için horoz, kara iyelere kurban olarak kesilir.⁷⁴²

Ölüm ile en fazla ilişkilendirilen hayvan baykuştur. Baykuşun evin etrafında, özellikle de bacasında ötmesi evden ölü çıkacağına işaret sayılır. Burada bacanın, dolayısıyla da aile ocağının kutsal sayılması inancının devam ettiği görülür. Karganın kapıda ötmesi ve leyleğin ayağında kara çaput ile gelmesi de eşiğin kutsal sayılması ve siyah rengin kötü olduğu inancının yansımalarıdır.⁷⁴³ Üsküp’te de baykuş ölüm habercisi olarak görülmüştür. Evin çatısında öterse evden ölü çıkacağına inanılır, ölümden kurtulmak için baykuş evden uzaklaştırılır.⁷⁴⁴

⁷⁴¹ Sedat Veyis Örnek, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1971, s. 16-20

⁷⁴² Albayrak, s. 73

⁷⁴³ Örnek, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, s. 16-20

⁷⁴⁴ Murteza Sulooça, *Üsküp ve Çevresinde Ölüm İle İlgili İnanç ve Uygulamalar*, Ankara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, s. 3

Ev, ev eşyası ve yiyeceklerle ilgili ölümün belirtisi sayılanlar vardır. Kapı veya tahtanın kendiliğinden gıcırdaması, evin orta direğinin çatlayıp kırılması hayra yorulmaz. Orta direğin Türk mitolojisindeki yeri sebebiyle böyle bir inanç olabilir. Cam eşyaların düşüp kırılması, aynanın kırılması ölüm belirtisi sayılır. Evde ağzı açık makas kavgaya, ölüme, kefen biçmeye işaret sayıldığından, makasın açık kaldığı fark edilirse derhal kapatılır. Evden gece vakti ekşi hamur, tuz, soğan, sarımsak verilmez. Bunlar acı ve ekşi yiyeceklerdir. Acının acı getireceği düşüncesi ile bunlar verilmek istemez. Eğer vermek zorunda kalınırsa, üzerine bir parça kömür koyarak uğursuzluğu giderilmeye çalışılır. Evden ateş ve kazan verilmesi de ölüm sebebi olarak görülür. Evden gece vakti çıkan kazanın mutlaka ölüm getireceğine inanılır. Bu sebeple özellikle altı kara olan şeyler, kara habere sebep olmaması için verilmez.⁷⁴⁵

Erzurum'da da aynanın kırılması, makasın ağzının açık unutulması ve makasın boş yere açılıp kapatılması, kapı dolap ve çatının çatırdaması ölüm belirtisi sayılır.⁷⁴⁶

Mezar kazılan kazma ve kürek eve getirilirse veya üst üste gelecek şekilde mezarın üstünde bırakılırsa, ölüyü yıkamak için su ısıtılan kazanın altındaki ateşten ses gelirse, ısıtılan su devrilirse; o ölünün ardından bir ölümün daha olacağına inanılır.⁷⁴⁷

İnsanlar gökyüzündeki değişiklikleri izleyerek ölümle ilgili çıkarımlarda bulunmuş, bunlar zamanla köklü inanışlar haline gelmiştir. Ay ve güneş tutulması gökyüzündeki kızılık kana benzetilerek, felaketlere ya da büyük insanların ölümüne işaret sayılmıştır. Gökyüzünde her insanın bir yıldızı olduğu inancı vardır. Bu sebeple yıldız kayması, o yıldızın sahibin öldüğüne yorumlanmıştır.⁷⁴⁸ Üsküp'te inanışa göre her insanın bir yıldızı vardır, insan ölünce de yıldız kaymaktadır. Bir yıldızın kaymasını görmek bir insanın ölümüne şahit olmaktır. Kuyruklu yıldızın kayması da büyük felaketlerin habercisi sayılmaktadır.⁷⁴⁹

⁷⁴⁵ Örnek, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, s. 21-23

⁷⁴⁶ Sezen, s. 102

⁷⁴⁷ Örnek, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, s. 35

⁷⁴⁸ Örnek, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, s. 24-25; Sezen, s. 100

⁷⁴⁹ Sulooça, s. 6

Görülen rüyaları yorumlamak, rüyanın yaşanacak şeylere işaret sayılması, pek çok toplumda görülür. İslam dininde Hz.Yusuf'un rüya yorumladığı ve yorumlarının isabetli olduğu anlatılmaktadır. Rüyada görülen bazı şeylerin ölüm belirtisi olduğuna inanılmaktadır.

Rüyada ağacın devrilmesi, fidanın sökülmesi, genç ağacın kırılması ölüm işareti sayılır. Doğum bölümünde insan hayatı ile ağaç arasında kurulan ilişkiye değinilmişti. Bu inanışta da aynı şekilde, ağaç kültünün bir kalıntısı olarak, ağaç ile hayat arasında ilişki kurulmuştur. Yine doğum bölümünde diş ile insanın geleceği arasında bir bağlantı olduğuna inanıldığından bahsedilmişti. Rüyada diş çektirmek, dişin kırılması ya da sökülmesi de ölüme işaret sayılır. Rüyada görülen kara yılanın, kara üzümün, beyaz mandanın, sarı renkli meyvelerin ölüm işareti sayılması da Türk halk inanışlarında renklere yüklenen anlamın burada da görüldüğünü gösterir.⁷⁵⁰

Üsküp'te de rüyada diş çektirmek bir akrabanın öleceğine işaret sayılır. Ayrıca rüyasında ölmüş birinin elinde tutup götürdüğü kişinin öleceğine inanılır.⁷⁵¹

Rüyada ölmüş birinin, rüyayı göreni çağırması, bir yere götürmek istemesi, "seni eve götüreyim" demesi ölümün belirtisi olduğuna inanılır. Bu inanışta atalar kültünün izleri görülmektedir. Rüyasında ateş, duman ve bacanın yanışını görmenin ölüm işareti sayılması, ateş kültünün devam ettiğini gösterir. Su kültünün izlerini gösteren örnekler de vardır. Mesela bulanık su, çamurlu su, bazı yerlerde duru su, sel görmek ölüm işareti sayılır.⁷⁵²

Erciş'te görülen rüyanın şerrinden kurtulmak, yani belirtisi görülen ölümden kurtulmak için; rüyanın hayra yorumlanması ve suya anlatılmasının gerektiğine inanılır. Yaşamın ve sağlığın sembolü olarak görülen suya kötü rüyanın anlatılmasıyla kötülüklerin suya geçip, suyla gideceğine inanılır.⁷⁵³

⁷⁵⁰ Örnek, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, s. 26-29

⁷⁵¹ Suloca, s. 4-5

⁷⁵² Örnek, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, s. 26-29

⁷⁵³ Albayrak, s. 73

Ölüm belirtileri kadın açısından incelendiğinde genel olarak kadın ile ilgili olumsuz bir algı yoktur. Ancak bu durumun bir istisnası; Kayseri’de rüyada kız çocuğu görmenin ölüme işaret sayılmasıdır.⁷⁵⁴

ab. Kaçınmalar

Ölümün işareti sayılan belirtileri gören insanlar, ölümden kurtulmak için birtakım tedbir almışlardır.

Ölüm bulaştığı inancı ile ölü evindeki yemekler boşaltılır, boşaltılmazsa ölünün kanının yemeklere bulaşacağına inanılır. Ayrıca açık tuz varsa üstü örtülür. Tuzun Türk halk inanışlarındaki önemi bu örnekte de görülür. Mahallede ölen biri olursa evdeki su kapları boşaltılır veya yedi evde su dolu kaplar boşaltılır. Cenaze evden çıktığında veya herhangi bir evin kapısının önünden geçtiğinde arkasından su dökülür. Bu örnekte ve ölünün yatağının üstüne su serpilmesi veya taş konulması inançlarında da yer-su kültürünün izleri vardır.

Ölünün yıkandığı kazan ile ilgili de inanışlar vardır. Pek çok yerde kazan ters çevrilirken Konya’da kazanın üstünde mum yakılır. Su ısıtmak için odun başka evden alınır, artan odun evde kullanılmaz. Ateş ise hemen söndürülür, odun ve kül dışarı atılır.

Cenaze yıkanırken veya kapı önünden geçerken uyuyanlar uyandırılır. Aksi durumda uyandırılmayacaklarından korkulur. Cenaze evinden çıkanlar, evdekilerin ölü baskını olmaması için, eve girmeden önce ellerini yüzlerini yıkarlar ya da taşa otururlar. Mezar kazılırken kazma ve küreğin elden ele verilmesinin, ard arda ölümlerin olacağına inanıldığı için, yere koyulur ve oradan alınır.⁷⁵⁵ Üsküp’te de aynı inanış yaşamaya devam etmektedir⁷⁵⁶ Ayrıca Üsküp’te baş sağlığına gelenlerin ayakkabıları düzeltilmez ve geri

⁷⁵⁴ Örnek, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, s. 29

⁷⁵⁵ Örnek, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, s. 37-40

⁷⁵⁶ Sulooça, s. 10

çevrilmez, eğer yapılırsa evden bir cenaze daha çıkacağına inanılır.⁷⁵⁷ Cuma ve Perşembe günü yeni ölümler olmasın diye baş sağlığına gidilmez.⁷⁵⁸

b. Ölüm Esnası

Bir insanın öleceği anın yakınlaştığı anlaşılınca sağ tarafa çevrilir, ağzına pamukla zezem suyu verilir. Böylece ruhunu daha rahat teslim edeceğine inanılır.⁷⁵⁹ Ruhun çeşitli hayvan motiflerine büründüğüne dair inanışlar vardır. Ruhun nefes, rüya, arı, güvercin, sinek, kelebek, kuş, kepenek böceği gibi olduğuna inanılır.⁷⁶⁰ Ruhun benzetildiği şeylerden anlaşılacağı üzere uçacağına inanıldığından pencereler açılarak rahat çıkması sağlanmaya çalışılır.⁷⁶¹

Ölüm gerçekleşikten sonra yapılan bir takım uygulamalar vardır. Ölünün gözleri açıksa kapatılır, çenesi bağlanır. Ayrıca karnının üstüne bıçak, demir, makas, maşa, bakır gibi şeyler konulur. Azerbaycan'da da şişmemesi için ayna⁷⁶² koyma adeti vardır. Görünürde bunların konulmasıyla ilgili "şişmesin, şeytan girmesin, günahı azalsın" gibi sebepler gösterilir. Ama kullanılan bu malzemelerin demir olmasının sebebi eski Türk inançlarındaki demir kültüdür. Demirde var olduğuna inanılan koruyuculuk özelliği nedeniyle kullanılıyor olsa gerektir. Ölünün bulunduğu oda, ziyarete gelebileceği inancıyla aydınlatılır. Bu inanışta da atalar kültürünün izleri görülür.⁷⁶³ Ölen kişinin evinde 7 veya 40 gün ışık yakılır.⁷⁶⁴

Ölümlle ilgili uygulama ve inanışlarda kadınla ilgili olanlar ise şöyledir: Üsküp'te ölen kişi erkekse kadınlar o odaya girmez. İnanışa göre ölü her şeyi duyar ve yabancı kadınlardan rahatsız olur.⁷⁶⁵ Erzurum'da cenazenin yanına hamile kadın ve çocukların girmesine izin verilmez.⁷⁶⁶

⁷⁵⁷ Sulooça, s. 7

⁷⁵⁸ Sulooça, s. 9

⁷⁵⁹ Artun, *Türk Halk Bilim*, s. 189

⁷⁶⁰ Örnek, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, s. 61-64

⁷⁶¹ Artun, *Türk Halk Bilim*, s. 189

⁷⁶² Kadırzade, s. 74

⁷⁶³ Örnek, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, s. 46-47

⁷⁶⁴ Akyol, s. 102

⁷⁶⁵ Sulooça, s. 12

⁷⁶⁶ Sezen, s. 104

Ölü son bir kez yıkanarak defnedilir. Ölünün yıkanması için hazırlanan su artarsa, bununla ilgili çeşitli inanışlar vardır. Artan su ile acıları soğusun ve öte dünyada karşılaşsın diye ev halkı elini yüzünü yıkar. Ölü kefenlenirken ölüye ve kefene koku sürülür, böylece şeytanın yaklaşılamayacağı ve meleklerin geleceğine inanılır. Kadınlara ayrıca kına da sürülür.⁷⁶⁷

Erzurum'da kefene dikiş dikilmez, kefenden yırtılan kumaş ile bağlanır.⁷⁶⁸ Adana'da kefenin dikildiği ipe düğüm atılmaz, eğer atılırsa ahirette görüşemeyeceklerine inanılır.⁷⁶⁹ Silifke'de kadınların düğününden sonra kesilen kakülü sandıkta saklanır. Kadın ölünce bu saçlar göğsünün üzerine koyularak kefene sarılır.⁷⁷⁰

Çuvaşlarda mezar yeri kazılırken yere bir parça ekmek ve peynir atılır: "yerin anası, yerin babası, bu mezarlığın sahibi: Bizim kurbanımız sizin önünüzde olsun! Bizim bir ölümümüz var, ona toprağınızdan bir köşe veriniz" denilir.⁷⁷¹ Yer-su kültürünün devamı niteliğinde değerlendirilebilecek bu inanışta ekmek ve peynirle toprağa kurban sunulmuş, böylece iyeler memnun edilmek istenmiştir.

Tabutun üstüne ölen kişinin cinsiyet, yaş ve toplumsal durumu gibi özelliklerini belirten eşyalar konulur. Kadın için yemeni, manto, hırka; erkekler için de şapka, palto, ceket, sarık, kavuk ve havlu gibi eşyalar konulur. Genç kızların ya da yeni gelinlerin tabutuna da tel-duvak, çeyizinden bir eşya, çiçek, pullu, ipekli ve al renkli kumaş koyarlar.(Foto 9)

Bazı bölgelerde tabut ağaç dalları veya elma ile süslenir. Tokat'ta tabut söğüt ve kavak dalları, renkli kumaşlarla süslenir. Harput'ta tabutun önünden iki söğüt dalı götürülür. Cenaze defnedildikten sonra dallardan biri baş ucuna biri de ayak ucuna dikilir. Kayseri'de ölen kişi genç ise, tabutun önünden dala takılmış elma götürülür. Tahtacılar'da genç ölünün arkasından ipekli renkli kumaşlardan oluşan bir bayrak taşırlar.⁷⁷² Silifke'de ölünün götürüldüğü sal,

⁷⁶⁷ Örnek, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, s. 51-52

⁷⁶⁸ Sezen, s. 105

⁷⁶⁹ Akyol, s. 103

⁷⁷⁰ Alptekin, s. 95

⁷⁷¹ Arık, *Hıristiyanlaşan Türkler (Çuvaşlar)*, s. 110

⁷⁷² Örnek, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, s. 56-57

mezar üzerine bırakılır ve farklı bir yoldan gelinerek kara iyelerden korunmaya çalışılır.⁷⁷³

Adana'da mezarın üstüne arpa ve buğday serpilir.⁷⁷⁴ Üsküp'te ölü gömüldükten sonra mezarının üstüne su dökülür.⁷⁷⁵

Uygurlarda cenaze defnedildikten üç gün sonraya kadar yalnız bırakmamak ve cennete gitmesini sağlamak için mezar başında Kuran okunması gerektiğine inanılır. Üçüncü günün akşamı ölünün yakınları toplanıp "poşkal" adını verdikleri yağda kızartılmış hamur, pide ve yemek hazırlar. Yemeğe bölgenin ileri gelenleri ve cenazeyi yıkayanlar katılır. Buna üç nezir denir. Yedinci gün "yette nezir" denilen tören yapılır, yemek verilir.⁷⁷⁶

Erciş'te⁷⁷⁷ ve Adana'da ölünün yattığı yere taş konulursa yeni ölümlerin olmayacağına inanılır. Cenaze geçerken veya yıkılırken çocuklar uyandırılır. Cenazenin ardından bıçak ve oklava atılır. Ölenin en yeni giysisi tabutun üstüne konulur. Cenazenin ardından köpek ulursa yeni ölümlerin olacağına inanılır.⁷⁷⁸

c. Ölüm Sonrası

Cenaze defnedildikten sonra genellikle baş ucuna ağaç dikilir.⁷⁷⁹ Bu adetin temelinde ağaç kültü vardır, ağaç yaşadıkça mezarda yatana iyilik getireceğine inanılır. Uygurlarda ise tam tersi şekilde mezarlara ağaç dikilmez.⁷⁸⁰

Ölünce bedeni terk eden ruhun, çeşitli zamanlarda evini ve geride kalanları ziyaret ettiğine inanılır. Öldükten sonra kırkıncı gün, üç aylarda ve özel günlerde evine gelir. Evinde ışık görürse mutlu olur, ocağının tütmesine de mutlu olur. Ölünün ruhunu memnun etmek için dua edilir, Kuran ve mevlid okunur, helva dağıtılır, yemek verilir, yıkandığı yere su konulur, sadaka verilir,

⁷⁷³ Alptekin, s. 93

⁷⁷⁴ Akyol, s. 101

⁷⁷⁵ Suloca, s. 13

⁷⁷⁶ Abudukelimi, s. 110

⁷⁷⁷ Albayrak, s. 75-76

⁷⁷⁸ Akyol, s. 106

⁷⁷⁹ Örnek, Anadolu Folklorunda Ölüm, s. 66

⁷⁸⁰ Abudukelimi, s. 110

kurban kesilir, hayır yapılır, şeker dağıtılır, ışık açık bırakılır.⁷⁸¹ Bu inanışların hepsi doğrudan atalar kültü ile alakalıdır.

Ölünün ardından ağıt yakmak gibi adetler geçmişten günümüze Türk topluluklarında görülen bir adettir. Ölen kişinin yakınları, belli bir süre yas tutar. Kadınlar erkeklere göre daha uzun süre yas tutar. Bazı durum ve bölgelere göre değişiklik gösterse de yas süresi yedi gündür. Yedi gün boyunca tırnak kesilmez, televizyon sesi çok açılmaz, çamaşır yıkanmaz, genellikle siyah giyilir.⁷⁸² Erzurum'da yedinci yas bitince ölünün yakınları komşu ya da akrabalar tarafından hamama götürülür. Erkekler komşular tarafından berbere götürülerek traş ettirilir, kadınların başına beyaz örtü verilir.⁷⁸³

Erkekler için sakal bırakmak yas alameti kabul edildiğinden erkekler yastan çıkana kadar sakalını kesmez.⁷⁸⁴ Genellikle siyah⁷⁸⁵ yas rengi olarak kabul edilirse de Nahcivan'da yas rengi olarak beyaz kabul edilir, ölü yakınları yas dönemi boyunca beyaz giyer.⁷⁸⁶

Saç kesmek de yas alameti olarak görülmüştür. Abdülkadir İnan Şamanizm inancına mensup Beltir Türklerinde görülen ölen erkeğin arkasından dul karısının saçlarını ortadan kesme adetinin 14. Yüzyılda Aydınogullarında da görüldüğünü belirtir. Fatih Sultan Mehmet'in veziri Mahmut paşa adına yazılan desturnamede Aydınoglu Mehmet Paşa'nın ölümünden bahsedilirken, yas alameti olarak oğlu Umur Bey'in saçını kestiği aktarılmaktadır.⁷⁸⁷ Dul kalan kadının saçlarını kesme adetinin Kazak ve Kırgızlarda da görüldüğü bildirilmiştir.⁷⁸⁸ Konya'da daha önce kesilen saçlar kadın defnedilirken mezara konulur.⁷⁸⁹ Saç ile ilgili bu uygulamaların Türklerde saçın vücudun bir organı gibi canlı kabul edilmesiyle alakası olsa gerektir.⁷⁹⁰

⁷⁸¹ Örnek, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, s. 61-64

⁷⁸² Alptekin, s. 97

⁷⁸³ Sezen, s. 109

⁷⁸⁴ Kadirzade, s. 91

⁷⁸⁵ Suloca, s. 16

⁷⁸⁶ Orhan Yavuz, "Gök, Ak ve Kara Renklerinin Eski İnançlarla Alakası", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 52, s. 37

⁷⁸⁷ İnan, "Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları", s. 25

⁷⁸⁸ Buluç, s. 315

⁷⁸⁹ Ayna, "Boruktolu(Meram/Konya) Köyünden Adet ve İnanmalar",

http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/sevilay_ayva_boruktolu_adet_inanmalar.pdf

⁷⁹⁰ Albayrak, s. 59-60

İnan, Beltirler ile ilgili bilgi vermeye devam eder. Beltirlerde ölü gömüldükten üç gün sonra birinci ölü aşı verilir. Çok kalabalık olmayan bu törende yiyecek ve içeceklerin yarısı ölüye ulaşması için evin yanında yakılan ateşe atılır. Yedinci gün daha büyük bir kalabalıkla mezara gidilir ve yenilip içildikten sonra mezarın yanına yakılan ateşe yiyecek ve içecek atılır. Yirminci gün evde, altıncı ayda mezardaki tören tekrarlanır. Asıl tören ise birinci yıl dönümünde yapılır. Mezarın yanında yenilip içildikten sonra vefat eden kişinin eşi mezarın etrafında üç defa döndükten sonra “ben seni bırakıyorum” der, böylece o günden sonra dul kalan kadın ya da erkek evlenebilir.⁷⁹¹

Hemen hemen bütün Türk topluluklarında ve Beltirlerde görülen adetlerin benzerleri Anadolu’da yaşamaya devam etmektedir. Ölünün üçüncü, yedinci, kırkıncı gününde ve yıl dönümünde yemek verilir. Bu yemeğin ölünün ruhuna ulaşarak, onu rahatlatacağına inanılır. Bu inanışın altında yatan neden ölülerin ruhunu memnun ederek kendilerine zarar vermesini engellemek olabilir.

Atalar kültü sebebiyle Türklere mezar ziyaretleri çok önemsenmiştir. Ziyaretler esnasında ağaç dikme ya da mezar üstüne ağaç bırakma adeti ağaç kültü ile alakalıdır.⁷⁹² Yine mezarlara su dökme adeti de su iyesin iyiliğinden ölünün faydalanmasını sağlamak içindir.⁷⁹³

2.2. Kadın Evliya Türbeleri

Geleneksel Türk dinindeki atalar kültü, İslam dininden sonra evliya kültü haline gelmiştir. Bu sebeple Anadolu’nun pek çok yerinde evliyaların türbeleri yer alır. Evliyaların yattığına inanılan mezar, hazire, yatır, türbe, zaviye, tekke, dergah gibi yerlere gidip dua edilir.⁷⁹⁴

Türklere karşı, bazı milletlerde olduğu gibi genel olarak olumsuz bir bakış açısı olmadığından kadın dini hayatta kendisine yer bulabilmiştir. Dolayısıyla Türklerin yaşadığı coğrafyada kadın evliyalara ait

⁷⁹¹ İnan, *Şamanizm*, s. 189-190

⁷⁹² Ayhan Karakaş, *Feke Halk Kültürü Araştırması*, Çukurova Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005, s. 75

⁷⁹³ Alptekin, s. 97

⁷⁹⁴ Artun, *Türk Halk Bilimi*, s. 293

türbeler de yer almıştır. Bu bağlamda Türk halk inanışlarında kadının yerini algılamada kadın evliya türbelerine değinilmesi gerektiği de uygun görülmüştür. Kapsam itibarı ile çok geniş olması sebebiyle kadınlara ait türbelerin hepsine ulaşılamasa da araştırma konusunun daha net anlaşılabilceği kadar bilgi elde edilmeye çalışılmıştır.

Türklerde ehli beyte olan sevgi ve saygı sebebiyle Anadolu'nun pek çok yerinde onlara ait mezarlar türbe olmuştur. Bu türbelerin içinde kadınlara ait olanlar da vardır. Urfa'daki Şeh Zerga Türbesi⁷⁹⁵, Antalya'daki Siddi Zeynep Türbesi, İstanbul'daki Fatma ve Sakine Hanımın Türbeleri, Mardin Nusaybin'de bulunan Zeynelabidin'in kız kardeşi Sitti Zeynep türbesi sayılabilecek birkaç örnektir.⁷⁹⁶

İslam'ı tebliğ etmek için yer yüzünün çeşitli yerlerine dağılan sahabeler Anadolu topraklarına da gelmiştir. Bu sebeple Anadolu'da pek çok sahabe türbesi bulunmaktadır. Aynı zamanda kadın sahabe türbelerine de rastlanır. İstanbul Fatih'te türbesi bulunan Daye Hatun'un kadın bir sahabe olduğuna inanılır.⁷⁹⁷

Siirt'te bulunan Şeyhetü Zeynep Türbesi de Türklerde kadına bakış açısına uygun bir örnektir. Birçok bilginin yetişmesinde hocalık yapan Şeyhetü Zeynep'in türbesidir. Yani Türklerde kadının dini hayatta bilginlere ufuk açacak kadar yüksek mertebeye ulaşabilmek için bir engelle karşılaşmadığı görülür.⁷⁹⁸

Kadının Anadolu'nun yurt olmasında ne kadar etkili olduğundan daha önce bahsedilmişti. Vatan için hiçbir fedakarlıktan kaçınmayan örnek Türk kadınlarının türbeleri de bulunmaktadır. Sivas'ta Bacıyan-ı Rumlar'dan Fatma Ana ve Şemsi Ana'nın türbeleri vardır.⁷⁹⁹ Bursa'da türbesi bulunan Şerife Nine'nin Kıbrıs Savaşında askerlere yardım ettiğine inanılır.⁸⁰⁰

⁷⁹⁵ Bünyamin Borazan, *Şanlıurfa ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005, s. 59

⁷⁹⁶ Yaşar Kalafat, "Anadolu'da Ulu Kadın Kişiler ve Halk İnançları", *Hacı Bektaş Veli Dergisi*, Ankara 2004, S. 32, s. 41-42

⁷⁹⁷ Kalafat, "Anadolu'da Ulu Kadın Kişiler ve Halk İnançları" s. 41

⁷⁹⁸ Kalafat, "Anadolu'da Ulu Kadın Kişiler ve Halk İnançları" s. 42

⁷⁹⁹ Kalafat, "Anadolu'da Ulu Kadın Kişiler ve Halk İnançları", s. 47

⁸⁰⁰ Alkaya, s. 48-49

Anadolu isminin nereden geldiğine dair anlatılan rivayetlerden birinde yine kadın evliya ile karşılaşılır. Ankara Kızılcahamam'da bulunan Kırmızı Ebe'nin Alaeddin Keykubat'ın ordusunu bir kova ayranla doyurmuş, ayran hala bitmemiştir. Kırmızı Ebe askerler arasında koşuşturarak “doldurayım oğul” dedikçe askerler “ana, dolu” demiş, böylece bu topraklara Anadolu ismi verilmiştir.* Kırmızı Ebenin türbesi ve türbenin yakınlarında bulunan ayran taşı günümüzde hala ziyaret edilmektedir.⁸⁰¹

Kırmızı Ebe gibi orduya yardım ettiğine inanılan kadınlardan biri de Sarı Ana'dır. Rivayete göre Kanuni Rodos'u almak üzere çıktığı seferde Marmaris civarında Sarı Ana, ile karşılaşır. Bir tek ineğin sütüyle bütün bir orduyu doyuran Sarı Ana onlara Rodos'u alacaklarını müjdeler. Dediği gibi o seferde Rodos fethedilir.⁸⁰²

İslam dinine göre mertebelerin en yükseği şehitlikdir. Anadolu'da **kadın şehitlere** ait mezarların olması kadınların da bu mertebeye sahip olabileceğinin kanıtıdır. Aydın'da bulunan Meryem-Olukbaşı türbesinde bulunan kadının sol göğsünden yaralanarak şehit düştüğüne inanılır. Türbeyi özellikle askere gidenler ziyaret eder.⁸⁰³

Türbe ziyaretlerinde üç, yedi, kırk sayılarının çokluğu dikkat çeker. Bu sayılar Türk halk inanışlarında da kutsal sayılır. Türbeler etrafında oluşan halk inanışlarında özellikle kırk sayısı dikkat çeker. **Kırklar** olarak bilinen topluluk evliya kültürünün bir parçasıdır. Kırkların atalar ruhu gibi yardım edeceğine ya da kötülük yapacağına inanılır. Kırklar içerisinde kadın bulunmaktadır. Tokat,

* Bölge halkı arasında böyle bir inanış olmasına rağmen, tarihi kaynaklar Anadolu isminin Bizans döneminden kalma olduğunu göstermektedir. Grekçe'de “güneşin doğduğu yer” anlamına gelen “Anatoli” kelimesi bazı eserlerde Anatolia, Anatolie, Anatolien olarak kullanılmıştır. Bizanslıların idari bir bölge ismi olarak kullandıkları Anatoli zamanla coğrafi bir bölgeyi anlatan Anadolu halini almıştır. Ayrıntılı bilgi için Bkz.: Metin Tuncel, Anadolu(Coğrafya), *DÍA*, C. 3, s. 107

⁸⁰¹ Yaşar Kalafat, “Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivlerine Göre Horasan Eri Olarak Bilinen Anadolu Yatırları-I”, *AÜİFD*, S. 40, s. 513

⁸⁰² Nerin Köse, “Sarı Ana ve Rodos Seferi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi(Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları)*, S. 7, s. 145

⁸⁰³ Kalafat “Anadolu'da Ulu Kadın Kişiler ve Halk İnançları”, s. 41

Eskişehir, Bolu ve Sivas'ta Kırk Kızlar türbesi bulunur.⁸⁰⁴ İzmir'de türbesi olan Kız Veli (Mühürlü Sultan)'nin kırklardan biri olduğuna inanılır.⁸⁰⁵

Kadınların fizyolojik ve psikolojik özellikleri sebebiyle, erkeklere göre türbe ziyaretini daha çok yaptığı bilinir. Kadınlara ait bir özellik olan doğum ile ilgili özel olarak ziyaret edilen yerler vardır. Anadolu'da doğumdan sonra sütü gelmeyen ya da az olan kadınların ziyaret ettiği türbe sayısı çoktur. Van'da ve Sivas'ta "süt evliyası" olarak bilinen yerler ziyaret edilir ve türbeye konulan su içilirse sütün geleceğine inanılır.⁸⁰⁶ Yine süt ile ilgili ziyaretlerden biri de Ankara Ayaş'ta Um-Um Dede'dir.⁸⁰⁷

Çeşitli Türk topluluklarında ve Türkiye'de taş kesilmiş insanlarla alakalı inanışlar yaygındır. Günah işleyenler, beddua alanlar, iffetine leke gelmesindense taş olmayı tercih edenlerin taşlaştıklarına inanılır.⁸⁰⁸ Kayseri'de Kırk kızlar tepesinde, düşman saldırısına maruz kalan kırk kız "Allah'ım bizi ya taş et ya da kuş" demeleri üzerine taş olmuştur.⁸⁰⁹

Zor durumda kalan kadınların içinde buldukları durumdan efsanevi bir şekilde kurtulduklarına dair örnekler vardır. Bursa'da Pak Sultan'a atılan iftiralara inanan nişanlısı onu öldürmek üzere yola çıkar. Pak Sultan kaçır. Nişanlısı tarafından yakalanınca da melekler tarafından göğe yükseltildiğine inanılır.⁸¹⁰ Harput'taki Seydiyye Hanım Çeşmesinin hikayesi ise şöyledir: Seyyid Kasım'ın kızkardeşi olan Seydiyye Hanım düşman işgali sırasında kaçarken tam sıkıştırıldığı sırada Seyyid Kasım türbesinin biraz alt tarafında dağdan gelen suyun kenarında bir duman içerisinde kaybolmuştur. Daha sonra rüyasına girdiği insanlar tarafından çeşme yaptırılmış ve şifalı olduğu anlatılmıştır.⁸¹¹

Türbelerde atalar kültünün izlerine rastlandığı gibi su kültünün izlerine de rastlanır. Kastamonu'da bulunan Kızlar Türbesi'nin ayağında bulunan

⁸⁰⁴ Kalafat, "Anadolu'da Ulu Kadın Kişiler ve Halk İnançları", s. 40

⁸⁰⁵ Kalafat, "Anadolu'da Ulu Kadın Kişiler ve Halk İnançları", s. 38

⁸⁰⁶ Kalafat, "Anadolu'da Ulu Kadın Kişiler ve Halk İnançları", s. 46

⁸⁰⁷ Özdemir, s. 1109

⁸⁰⁸ Hikmet Tanyu, *Türklerde Taşla İlgili İnanışlar*, Ankara: Elips Yayıncılık, 2007, s. 176

⁸⁰⁹ Kalafat, *Anadolu'da Ulu Kadın Kişiler ve Halk İnançları* s. 41

⁸¹⁰ Alkaya, s. 33-34

⁸¹¹ Yavuz, s. 33-34

kuyunun başında iki gelinin, ellerindeki su kapları ile türbenin bulunduğu yerde kaybolduğuna inanılır.⁸¹² Bursa'daki Hatice Sultan Türbesinin yanında da kaplıca bulunur. Bu kaplıcanın cilt hastalıklarına şifa olduğuna inanılır.⁸¹³ Ankara Haymana'da bulunan Cimcime Sultan Türbesinde de şifalı kaplıca bulunur. Suyu ilk bulan Cimcime Sultan olmuştur. Rivayete göre Cimcime Sultan'ın yüzünde ve vücudunda yaralar çıkar. Üvey annesi hastalığın kendilerine de geçmemesi için onu evden uzaklaştırır. Kaplıcanın bulunduğu yerde oynarken Cimcime Sultan bu su ile yıkanır ve tedavi olur.⁸¹⁴

Bu sayılan türbeler genellikle kismet açtırmak için genç kızlar ve çocuk sahibi olmak isteyen kadınlar tarafından ziyaret edilir. Erkekler tarafından ziyaret ediliyor olsalar da genellikle ziyaretçiler kadındır. Ancak Şanlıurfa'da bulunan Peyam Hatun (Badem Hatun) Türbesi'nin farklı bir özelliği vardır. Peyam hatunun kadın olması sebebiyle erkekler tarafından ziyaret edilmek istenmediği, bunu bildiği halde türbeye gelen erkekleri de sakat bıraktığına inanılır.⁸¹⁵

Anadolu'da tespit edilen kadınlara ait diğer türbeler ise şöyle sıralanabilir:

Bursa'da Helvacı Bacı Mezarı⁸¹⁶, Urfa'da Rahime Hatun Türbesi⁸¹⁷, Edirne'de Kız Evliya Türbesi, Bolu'da Sarı Kız Türbesi, Konya'da Üç Kızlar Türbesi, İzmir'de Sır Hatunlar Türbesi, İstanbul'da Loğusa Hatun, Afyon'da Akhürrem Türbesi⁸¹⁸; Ankara'da Kar Yağdı Sultan, Bacım Sultan ve Yavuz Ana Sultan, Erzurum'da Rabia Hatun ve Ana Hatun, Amasya'da Selamet Sultan Kütahya'da Fatma Ana.⁸¹⁹

⁸¹² Kalafat, "Anadolu'da Ulu Kadın Kişiler ve Halk İnançları", s. 39

⁸¹³ Alkaya, s. 20

⁸¹⁴ Kalafat, "Anadolu'da Ulu Kadın Kişiler ve Halk İnançları", s. 6

⁸¹⁵ Borazan, s. 60-61

⁸¹⁶ Alkaya, s. 20-21

⁸¹⁷ Borazan, s. 89-90

⁸¹⁸ Bkz.: Kalafat, "Anadolu'da Ulu Kadın Kişiler ve Halk İnançları", s. 37-54

⁸¹⁹ Özdemir, s. 1109

2.3. Umay-Fadime Ana İnancı

Geleneksel Türk inancında Umay; çocukları koruyan dişi bir ruhtur.⁸²⁰

Umay inancının kaynağını araştıran Sadettin Gömeç, Umay'ın Hint-İran inancındaki Huma-Uma diye bilinen tanrıça olduğu iddiasını değerlendirir. Gömeç'e göre Umay inancı Türk kültür tarihinde çok eski zamanlardan itibaren yer almaktadır. Tarihi bulgulara göre her iki kültürün inanışlardaki benzerliği, Türklerdeki Umay inancının Hint-İran kültüründeki Uma ya da Huma inanışına kaynaklık ettiği şeklinde açıklamak daha makuldür. Umay milattan önce yaşamış, kahraman bir Türk kadını olabilir. Zamanla atalar kültürünün de etkisiyle Umay Ana inancına dönüşmüş olması kuvvetle muhtemeldir.⁸²¹ Hikmet Tanyu ise Umay'ın melek olabileceğini belirtir.⁸²²

Azerbaycan'da umay ile ilgili inançların kökünün "humay" isimli kuşla alakalı olduğuna inanılır. Humay yuvası gökyüzünde olan bir kuştur ve kadınlara yardım eder.⁸²³ Türkiye "huma kuşu" isimli türküde kastedilen kuş ile humayın aynı olma ihtimali yüksektir.

Divan-ü Lûgat-it Türk'te umay doğumdan sonra gelen eş, son olarak tanımlanır. "*Umayka tapınsa oğul bolur*" (Birisi buna hizmet ederse çocuk doğar) şeklinde geçer. Umay inancı eserde geçtiği şekliyle günümüzde canlılığını korumaktadır. Batı Trakya'da eş üç gün bekletilir. Üç gün sonra lohusanın kanlı elbiseleri ile birlikte çaya gidilir. Eş suya atılır ve genç kızlar çocukları olsun diye elbiseleri yıkar.⁸²⁴

Orta Asya'da da Umay inancı canlılığını korumaktadır. Kadınlar bir konuda yardıma ihtiyaç hissettiklerinde "Benim elim değil, Umay Ana'nın eli" ifadesini kullanırlar. Umay inancı Türklerin İslam'ı kabul etmelerinden sonra bazı bölgelerde Fadime Ana inancına dönüşmüştür. Umay'dan beklenenler Fadime Ana'dan beklenir hale gelmiştir. Anadolu'nun pek çok yerinde Fadime Ana ile ilgili inançlar bulunmaktadır. Mesela doğum yaptıran ebe "Benim elim

⁸²⁰ Hüsamettin Yıldırım, "Kırgız Türklerinde Umay Ana İnancı", *Türk Kültürü Dergisi*, Ankara 1992, S. 356, s. 55

⁸²¹ Sadettin Gömeç, "Umay Meselesi", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 35, s 39-43

⁸²² Hikmet Tanyu, "Türk Töresi Üzerine Araştırma", *AÜİFD*, S. 23, s. 23

⁸²³ Kadirzade, s. 31

⁸²⁴ Gömeç, s. 40

değil, Fadime Ana'nın eli" diyerek, Fadime Ana'dan manevi güç alıp, doğumu kolaylaştırmak istemiştir.⁸²⁵

Hz. Fatma Doğu Türkistan'da müslüman kamların piri olarak kabul edilir.⁸²⁶

Türk topluluklarında nazar inancı vardır. Nazarı Nilgün Çıblak şöyle tanımlar: "Halk arasında bakışlarında zararlı güç olduğuna inanılan keskin ve etkili göze sahip kötü niyetli kişilerin, bu özellikleriyle canlı üzerinde hastalık, sakatlık, hatta ölüm; cansız varlıklar üzerinde ise kırılma, bozulma gibi olumsuz bir etki bırakması nazar olarak açıklanır. Öte yandan nazar, kıskançlık gibi kötü duygulardan gelebileceği gibi kişinin yakınlarına duyduğu aşırı sevgiden de kaynaklanabilir."⁸²⁷

Nazar değmesinden kurtulmak için yaygın olarak yapılan şey kurşun dökmektir. Kurşun dökmek demir kültünün bir kalıntısıdır. Başkurtlarda "Kut Kuyıv" olarak bilinen kurşun dökme ısıtılarak eritilen kurşunun suyun içine dökülmesiyle olur.⁸²⁸

Kurşun dökme işlemini Mehmet Aydın şu şekilde anlatmaktadır: *Kurşunu herkes dökemez. Kurşun dökme olayı izinli ve ocak olan kadınlar tarafından icra edilir. Bunun için tava, su tası, havlu, kurşun kullanılır. Hasta yatağın üstüne oturtulur. Üzerine bir örtü örtülür. Başına kalbur veya elek tutulur. Bu sırada kurşun eritilir. Eriyen kurşun: "Benim elim değil Fatma anamızın eli" sözleriyle birlikte besmele ve diğer dualar okunarak içinde su bulunan tasa dökülür. Kurşunun su içinde aldığı şekle bakılır. Kurşun girintili çıkıntılı ise nazardan kurtulduğuna değilse daha da kurtulunmadığına inanılır. Ve kurşun dökme tekrar edilir. Kurşun dökülen suya gelince hasta onunla elini yüzünü, ayaklarını yıkar ve bu su sonra ayak değmeyecek bir yere dökülür.*⁸²⁹

⁸²⁵ Ersoy, "Kadın Kamlar'dan Göçerevli Türkmenler'de "Ebelik" Kurumuna Dönüşüm", http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/ruhi_ersoy_abelik.pdf

⁸²⁶ İnan, *Şamanizm*, s. 73

⁸²⁷ Nilgün Çıblak, "Çukurova'da Halk Hekimliği ve İlgili Uygulamalarda Eski Türk İnancının İzleri", *Türk Kültürü Dergisi*, S. 507-508, s. 206

⁸²⁸ Şişman, s. 570

⁸²⁹ Mehmet Aydın, "Konya Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi Açısından Tahlili", *SÜİFD*, S. 1, s. 23

Kırgızlarda nazardan korunmak için okunan duada da Hz.Fatma'nın adı geçmektedir:

“Bismillahirrahmanirrahim

Benim elim değil

Umay Ana, Batma, Zuuralar (Fatma Zehralar)'ın eli,

Emçilerin eli, Peygamberlerin eli,

Ak kayrak ata, Gök kayrak ata,

Ata, yalvarmak benden yalgamak senden,

Yüksek, yüksek, yükseğe git.

Yükseklerde odun kesen giyike git

Kaya, kayaya git, kayalarda dolaşan tilkiye git.

Kır, kırlara git, kırlarda otlayan ineklere git”⁸³⁰

Hz.Fatma ile ilişkilendirilen kavramlardan biri de bazı yerlerde “ebem kuşağı” olarak da bilinen gökkuşağıdır. Yaşar Kalafat yaptığı araştırmalarda gökkuşağının bazı yerlerde “Fatma Nene kuşağı” olarak bilindiğini tespit etmiştir.⁸³¹

Ebem kuşağını, ebelerin doğum yaptırma esnasında söyledikleri: “Benim elim değil, Fatma Anamızın eli” sözünü ve doğu Türkistan'daki Müslüman bakışların Hz. Fatma'yı pirleri kabul etmesi⁸³² göz önünde bulundurularak Hz. Fatma ile ilişkilendirilmesi değerlendirilebilir. Doğum yaptıran ebelerin geleneksel kıyafetlerinde bellerine bağladıkları kuşaklara önem verdikleri bilinir. Bu kuşağın doğumda ebeye yardımcı olduğuna inanılır.

⁸³⁰ Mambetkaliyev, “Şamanizm ve Çocuk Folkloru”,
<http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/55.php>

⁸³¹ Kalafat, “Talişlerde Halk İnançları”, s. 525

⁸³² İnan, Şamanizm, s. 73

Gökkuşuğuna “ebem kuşuğı” ve “Fatma Nene kuşuğı” denilmesi doğum olayının ve Hz. Fatma'nın ne kadar kutsal kabul edildiğini gösterir.⁸³³

Yukarıdaki bilgilerde belirtildiğı gibi Umay tarih boyunca koruyucu bir ruh olarak bilinmiştir. Ancak belki de Umayın Müslüman olan Türk topluluklarında Fadime Ana inancına dönüşmesi sebebiyle Umay zaman içerisinde anlam kaymasına uğrayarak farklı şekillerde inanıldığına rastlanmıştır. Umay “umacı” adıyla; yaramazlık yapan, ağlayan, uyumayan çocukları korkutmak amacıyla kullanılan, her çocuğun kendi hayalinde korkunç bir şekilde canlandırdığı bir varlık halini almıştır.⁸³⁴

⁸³³ Ersoy, “Kadın Kamlar'dan Göçerevli Türkmenler'de “Ebelik” Kurumuna Dönüşüm”, http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/ruhi_ersoy_ebelik.pdf

⁸³⁴ Duvarcı, s. 131

SONUÇ

Türklerde kadın, tarih boyunca çok önemli bir yere sahip olmuştur. Kadının sosyal, siyasi, idari ve dini hayatta ne kadar etkin olduğuna dair gerek yazılı gerekse sözlü kaynaklarda deliller bulunmaktadır. Kadın ile ilgili olumlu tutumun istikrarlı bir şekilde yüzyıllardır devam ettiği görülmüştür. Türklerde kadının yerini daha net anlayabilmek için çeşitli din ve kültürlerde kadının yeri araştırılmış, böylece daha rahat karşılaştırma yapma imkanı olmuştur. Karşılaştırma neticesinde diğer toplumlara nazaran Türk kadınının daha iyi bir konumda olduğu tespit edilmiştir.

Destanlar ve mitolojiler milletlerin karakteristik özellikleri hakkında bilgi verir. Bu sebeple Türklerde kadının yerini tespit edebilmek amacıyla destan ve mitolojiler de incelenmiştir. Destanlarda genelde kadınların olumlu özelliklerinden bahsedildiği, yüce değerlerle yükseltildiği görülmüştür. Mitolojide de Umay, Ayısıt, Ana Maygıl ve İnkey gibi dişi kabul edilen ruhlara koruyuculuk özelliği atfedilmiştir. Ayrıca rivayet edilen çeşitli yaratılış mitolojilerinde kadının etkin bir şekilde rol aldığı anlatılmıştır. Yani destan ve mitolojilerde kadının çoğunlukla olumlu özelliklerinden bahsedilmiştir.

Türk topluluklarında kadınların genelde etkili ve saygın bir konuma sahip olması halk inanışlarına da olumlu biçimde yansımıştır.

Halk inanışları ve uygulamaları tarih aşan özelliğe sahiptir. Bir milleti diğer milletlerden kültürel olarak ayırma noktasında, tarihten süzülüp gelen halk inanışlarının önemi vardır. Halk inanışları toplumların tarihsel bilinçaltını yansıtır. Yapılan incelemeler sonucunda Türk halk inanışlarında, geleneksel Türk dinine ait inanışların ya özgün biçimiyle ya da yeni kabul edilen din altında yaşamaya devam ettiği tespit edilmiştir. Ocağın kutsal sayılması inancının geleneksel Türk dininde olduğu gibi günümüzde de çeşitli Türk topluluklarında yaşadığı, eve gelen yeni gelinin başının ocağın üstüne üç defa vurulması örneğinde görülür.

Orta Asya'da beraber yaşayan, ancak daha sonra yeryüzüne dağılmış Türk grupları incelendiğinde ortak halk inanışları görülür. Sonradan çeşitli dinlerle karşılaşmış ve bu dinlerden bazıları benimsemiş olmalarına rağmen

pek çok inanış Türk toplulukları arasında hala devam etmektedir. Bu da halk inanışlarının dinden ziyade kültür içerisinde barındığını göstermektedir. Aynı şekilde Azerbaycan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Uygurlar gibi farklı Türk toplulukları incelendiğinde, ortak ve benzer inanış durumunun olduğu gözlenmiştir. Bu inanışların ortaklığı, milletlerin tarihi ve kültürel ortaklığının kanıtıdır.

Türk halk inanışları içerisinde özgün biçimiyle değil, İslami bir şekle bürünerek yani motif değiştirerek devam eden inanışlar da vardır. Geleneksel Türk dinindeki atalar kültü Anadolu'da İslam'ın kabulüyle birlikte evliya kültürüne dönüşmüş, çeşitli ziyaret yerleri ve türbelerle alakalı inanışların oluşmasına imkan hazırlamıştır. Bunların içerisinde kadın evliyalara ait türbeler de yer almaktadır. Kadınların evliya kabul edilmesi ve mezarlarının türbe olması, dini açıdan kadınla ilgili olumsuz bir algı olmadığını gösterir. Bu bağlamda tarihi veriler Orta Asya'dan günümüze kadınların dini hayatta önemsendiğini göstermektedir. Geçmişte şaman olarak görev alabilen Türk kadınları, tarih boyunca mensup olunan dine göre etkinliğini sürdürmeye devam etmiştir.

Ziyaret yerleri ve türbelerin, erkeklere nazaran kadınların daha fazla ilgisini çektiği gözlenmiştir. Kadınların bu ilgisinin sebebi; sosyal hayattaki konumları, fizyolojik ve psikolojik özellikleri olmalıdır.

Umay inancının zamanla yerini Fadime Ana inancına bırakmasında da halk inanışlarında motif değişikliğinin örneği görülmüştür. İslam'ın kabul edilmesiyle kadınları ve çocukları koruduğuna inanılan Umay inancı Fadime Ana inancına dönüşmüştür. Doğum yaptıran ya da kurşun dökerek nazarın kötü etkisinden insanları korumaya çalışan kadınlar, eskiden "Benim elim değil, Umay Ana'nın eli" derken, zamanla "Benim elim değil, Fadime Ana'nın eli" der hale gelmiştir.

Türk halk inanışlarında kadın algılamaları, daha çok doğum, evlilik ve ölüm gibi geçiş dönemlerinde kadın etrafında oluşan halk inanışlarına göre değerlendirilmiştir.

Doğum, kadını hemen hemen bütün toplumlarda kutsal görülen annelik makamına yükselten önemli bir basamaktır. Doğumda kadının uğursuz

sayıldığı herhangi bir inanış olmadığı gibi, kadını yücelten inanışlar yer almaktadır. Bazı yerlerde bölgenin içinde bulunduğu şartlar nedeniyle erkek çocuk daha çok tercih ediliyor olsa da, Türk tarihinde kız çocukları genellikle sevilmiş, saygı görmüştür.

Evlilik geçiş dönemleri içerisinde en geniş kapsamlı olanıdır. Evlilikte de halk inanışları damattan ziyade gelin etrafında toplanmıştır. Toplumsal yapı gereği evliliğin, kadının hayatında daha büyük değişikliklere yol açması sebebiyle gelin ile ilgili inanış daha fazladır. Yapılan değerlendirmelerde bu dönemde de kadın ile ilgili olumsuz bir algıya rastlanmamıştır.

Doğum ve evliliğin aksine ölümden kadın ya da erkek olmak çok farklı değildir. Artık kadın ve erkek gibi cinsiyet rollerinden ziyade insan olma vasfı ön plana çıkar. Bu sebeple ölüm, diğer ikisinde olduğu gibi kadına özel inanışların neredeyse olmadığı bir geçiş dönemidir.

Kadınlarla ilgili halk inanışlarının fazla olması, araştırmanın da çok geniş bir alanda yapılmasına sebep olmuştur. Eldeki veriler değerlendirildiğinde, Türk milleti için kadının her zaman aziz ve önemli görüldüğü tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

ABUDUKELİMİ, Bumairimu, *Uygur Türklerinin Dini İnanışları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi 2006

ACIPAYAMLI, Orhan, *Türkiye’de Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1961

ADAM, Baki, *Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Diğer Dinler*, Pınar Yayınları, İstanbul 2002

AKPINAR, Mehmet, “Kızılcahamam Yöresi Düğün Gelenekleri ve Kına Türküleri”, *MFD*, 2005

AKYOL, Neriman Senem, *Adana(Merkez) Halk Kültürü’nde Halk İnançları Bayram ve Törenler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi 2006

ALBAYRAK, Erol, *Erçiş’te Eski Türk İnançlarının İzleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi 2006

ALKAYA, Hasan Basri, *Bursa ve Çevresindeki Ziyaret Yerleri ve Bunların Etrafında Oluşan Dini İnançlar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi 2003

ALPTEKİN, Mehmet, *Silifke’de Eski Türk İnançlarının İzleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi 2007

ALTINKAYNAK, Erdoğan, *Urumlarda Aile Gelenekleri ve Kurumsal Yapıları*, *Turkish Studies Dergisi*, 2007

ARIK, Durmuş, *Azerbaycan Türklerinin Dini Tarihi ve Halk İnanışları*, Öztepe Matbaacılık, Ankara 2005

ARIK, Durmuş, *Hıristiyanlaştırılan Türkler (Çuvaşlar)*, Aziz Andaç Yayınları, Ankara 2005

ARNAUT, Tudorka, “Gagauzlarda Düğün Adetleri”, *Anayurttan Atayurda Türk Dünyası Dergisi*, 1995

ARTUN, Erman, "Tekirdağ Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri: Doğum-Evlenme-Ölüm", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, İstanbul 1998

ARTUN, Erman, *Türk Halk Bilimi*, Kitabevi Yayıncılık, İstanbul 2005

ATEŞ, Süleyman, *Yüce Kuran'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1989

AYDIN, Mehmet Aydın, "Konya Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi Açısından Tahlili", *SÜİFD*, Konya 1985

BALIKÇI, Gülsen, "Azerbaycan Quba'da Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Anadolu'daki Bazı Örneklerle Karşılaştırılması", *Anayurtan Atayurda Türk Dünyası Dergisi*, Ankara 1999

BARDAKOĞLU, Ali, "Türk Aile Hukukunun Tarihi Gelişimi", *Türk Aile Ansiklopedisi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991

BARDAKOĞLU, Ali, "Cahiliyye Döneminde Kadın", *Sosyal Hayatta Kadın*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005

BARIMAN, A. Nurullah, *Yunan Mitoloji Lugatçesi*, Türkiye Ticaret Postası Mecmuası, İstanbul 1961

BASALEL, Yusuf, *Yahudilik Ansiklopedisi*, Gözlem Yayınları, İstanbul 2002

BAŞAR, Zeki, "Tıbbi ve Mistik Folklor", *Türk Kültürü Dergisi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1972

BAYAT, Fuzuli, *Türk Şamanlığı*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006

BAYRAM, Mikail, "Bacıyan-ı Rum (Anadolu Bacıları) ve Fatma Bacı", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002

BERKTAY, Fatmagül, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, Metis Yayınları, İstanbul 2000

BİNARK, Naile, "Tarihin Meşhur Türk Kadınlarından Kazan Melikesi: Süyüm Bike", *Türk Kültürü Dergisi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1968

BİNLER, Mehmet Ziya, "Türkiye'de Düğünler", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 1997

BORATAV, Pertev Naili, *100 Soruda Türk Folkloru*, Gerçek Yayınevi, İstanbul: 1984

BORAZAN, Bünyamin, *Şanlıurfa ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi 2005

BULUÇ, Sadettin, "Şaman", *İslam Ansiklopedisi*, MEB, İstanbul 1970

CANSIZ, İsmail, "Dede Korkut Hikayelerine Göre Türklerde Tören Geleneği ve Tören Çeşitleri", *Bilig Dergisi*, Plaka Matbaası, Ankara 1999

CEBECİOĞLU, Ethem, "Tasavvuf ve Kadın", *Türk Aile Ansiklopedisi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991

CEBECİOĞLU, Ethem, "Bacıyan-ı Rum", *Türk Aile Ansiklopedisi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991

CUNBUR, Müjgan, "Ziya Gökalp'te Kadın", *Türk Kültürü Dergisi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1965

ÇAVIŞ, Abdülaziz, *Anglikan Kilisesine Cevap*, Çev.: Mehmet Akif, DİB, Ankara 1974

ÇETİN, Atilla, "Türkmen Düğünlerinde Kız Kaçırma Geleneği", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*

ÇETİNDAG, Gülde, "Kazak Türklerinde Evlenme Geleneğine Bağlı Olarak Gerçekleştirilen Hediye Alışverişi Üzerine Bir İnceleme", *MFD*, 2007

ÇEVİRME, Hülya-SAYAN, Ayşe, "Alkarısı İnanmaları ve Bilim", *MFD*, 2005

ÇIBLAK, Nilgün, "Çukurova'da Halk Hekimliği ve İlgili Uygulamalarda Eski Türk İnançının İzleri", *Türk Kültürü Dergisi*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2005

DARGA, A.Muhibbe, *Eski Anadolu'da Kadın*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1976

Divanü Lügati't-Türk, Çev.: Besim Atalay, Alaeddin Kral Basımevi, Ankara 1943

DURAN, Hamiye, "Burla Hatun'dan Terken Hatun'a", *Hacı Bektaş Veli Dergisi*, Ankara 2004

DURMUŞ, Ayten, *Geleneksel ve Modern Hurafeler Kışkacında Kadın*, Nesil Yayınları, İstanbul 2008

DUVARCI, Ayşe, "İslamiyet Öncesi Türk Edebiyatında Aile", *Türk Aile Ansiklopedisi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991

DUVARCI, Ayşe, "Türklerde Tabiat Üstü Varlıklar ve Bunlarla İlgili Kabuller, İnanmalar, Uygulamalar", *Bilig Dergisi*, SFN Yayıncılık, Ankara 2005

DUYGU, Süleyman, "Türk Sosyal Hayatında Kadın", *Türk Kültürü Dergisi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1973

ERCAN, Emine Hilal, *Makedonya'da Adak ve Ziyaret Yerleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi 2006

ERDEM, Mustafa, *İlk İnsan: Hz.Adem*, TDV, Ankara 2005

ERDEM, Mustafa, *Kırgız Türkleri Dini ve Sosyal Hayat*, TDV, Ankara 2005

ERDEM, Mustafa, "Dinler ve Aile", *Türk Aile Ansiklopedisi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991

ERGİN, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı I*, TDK Yayınları, Ankara 2008

ERKAL, Mustafa, "Kadının Türk Cemiyetindeki Yeri ve Vazifeleri", *Türk Kültürü Dergisi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1982

ERKAN, Elif Nur, *Hinduizm'de Kadın*, Basılmamış Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi 2006

ERKUL, Ali, "Eski Türklerde Aile", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002

ERKUL, Ali, "Eski Türklerde Evlenme Gelenekleri", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002

EROĞLU, Ahmet Hikmet, *Türk Halk İnançlarına Giriş*, Aziz Andaç Yayınları, Ankara 2006

ERÖZ, Mehmet-GÜLER, Ali, *Türk Ailesi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1998

FİRDEVSİ, *Şehname*, Çev.: Necati Lugal, MEB, İstanbul 1947

GÖKÇE, Birsen, "Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme", *Aile Yazıları I*, der.: Beylü Dikeçgil, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1990

GÖKÇE, Birsen, "Evlilik Kurumu ve Aile Yapısı İle İlişkileri", *Türk Aile Ansiklopedisi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991

GÖMEÇ, Sadettin, "Umay Meselesi", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*,

GÖNEN, Sinan, "Dede Korkut Hikayelerinden Günümüze Yansıyan Evlilik Adetleri", *MFD*, 2006

GÖNÜLLÜ, Ali Rıza, "Türklerde Kalın Adeti", *Türk Kültürü Dergisi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1989

GÖRGÜNAY, Neriman, "Şavak Aşiretlerinde Evlenme Adeti", *Türk Kültürü Dergisi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1986

GÜNALTAY, Şemseddin, *Uzak Şark (Kadim Çin ve Hind)*, Milli Mecmua Basımevi, İstanbul 1937

GÜNAY, Ünver-GÜNGÖR Harun, *Türklerin Dini Tarihi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2007

GÜNAY, Umay, "Tarih Boyunca Türk Kadını", *Kadın Ansiklopedisi*, Tercüman Yayınları, İstanbul 1984

GÜNAY, Umay, "İslami Dönemde Türk Toplumunda Kadının Yeri ve Önemi", *MFD*, 2000

GÜNGÖR, Harun-ARGUNŞAH, Mustafa, *Gagauz Türkleri*, Kültür Bakanlığı Basımevi, Ankara 2002

HACİP, Yusuf Has, *Kutadgu Bilig I*, Çev.: Reşit Rahmeti Arat, TDK Yayınları, Ankara 2007

"Hitler", *Büyük Kültür Ansiklopedisi*, Başkent Yayınları, Ankara 1984

IŞIK, Emin, "İslam'da Kadın", *Kadın Ansiklopedisi*, Tercüman Matbaacılık, İstanbul 1984

İÇLİ, Rukiye, *Sosyolojik Açından Ziyaret Fenomeni (Erzurum Abdurrahman Gazi Türbesi Örneği)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi 2007

İNAN, Abdülkadir, "Al Ruhü Hakkında", *Makaleler ve İncelemeler*, TTK Basımevi, Ankara 1998

İNAN, Abdülkadir, "Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları", *AÜİFD*, Ankara 1952

İNAN, Abdülkadir, *Şamanizm*, TTK, Ankara 2006

İNAN, Abdülkadir, "Türk Mitolojisinde ve Halk edebiyatında Kadın", *Makaleler ve İncelemeler*, TTK Basımevi, Ankara 1998

İNAN, Abdülkadir, *Eski Türk Dini Tarihi*, MEB, İstanbul 1976

İNAN, Afet, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, MEB, İstanbul 1975

KADİRZADE, Kadir İbrahimoglu, *Adetler İnanmalar ve Türklerin Soy Kütüğü Meselesi*, Çev.: Ahmet Doğan, Akçağ Yayınları, Ankara 2005

KAFESOĞLU, İbrahim, "Milliyetçilik ve Aile", *Türk Kültürü Dergisi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1970,

KALAFAT, Yaşar, "Talişlerde Halk İnançları", *Turkish Studies Dergisi*, 2008

KALAFAT, Yaşar, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995

KALAFAT, Yaşar, "Anadolu'da Ulu Kadın Kişiler ve Halk İnançları", *Hacı Bektaş Veli Dergisi*, Ankara 2004

KALAFAT, Yaşar, *Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivlerine Göre Horasan Eri Olarak Bilinen Anadolu Yatırları-I*, AÜİFD, Ankara 1999

KANAD, H.Fikred, *Pedagoji Tarihi*, MEB, İstanbul 1963

KARA, Mustafa, "Tasavvuf Kültürünün Türkistan Macerasına Genel Bakış", *UİFD*, Bursa 2001

KARA, Mustafa, "Tasavvuf Kültüründe Kadın ve Aile", *Türk Aile Ansiklopedisi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991

KARAÇALİN, Mustafa, "Kutadgu Bilig", *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2002

KARAKAŞ, Ayhan, *Feke Halk Kültürü Araştırması*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi 2005

KAYA, Muharrem, "Türk Halk Anlatılarında Kadın", *Toplumbilim Dergisi*, İstanbul 2002

KINACI, Cemile, "Manasçılık ve Kadın Manasçılar", *MFD*, 2006

KİTAPÇI Zekeriya, "Şağab Hatun ve Şahsiyeti", *Türk Dünyası Dergisi*

KORKMAZ, Zeynep, "Tarihi Gelişme Seyri İçinde Türkiye'de Kadının Bugünkü Durumu Üzerinde Genel Bir Değerlendirme", *Türk Kültürü Dergisi*, Ankara 1994

KOŞAY, Hamit Zübeyir, *Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme*, Maarif Matbaası, Ankara 1994

KÖSE, Nerin, "Sarı Ana ve Rodos Seferi", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İzmir 1993

KURT, Abdurrahman, "Tarihi Süreçte Türk Kadını", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002

KÜÇÜK, Hülya, "Tasavvufta Kadın", *SİFD*, Konya 1997

MADEN, Ahmet, "Evlenme ve Evlenme Şekilleri", *Türk Aile Ansiklopedisi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991

MADEN, Ahmet, "Çocukla İlgili Adet ve Uygulamalar", *Türk Aile Ansiklopedisi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991

MALOV,S., "Sarı Uygurlarda Şamanlığın Kalıntıları", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, İzmir 2005

Manas Destanı, Çev.: Abdülkadir İnan, MEB, İstanbul 1972

MUĞLALI, Mehtap-KOYUTÜRK, Alp Erdin-SARI, Mustafa Erhan, "Samsun Yöresinde Süt Dişleri ile İlgili Folklorik Yaklaşımlar", *MFD*, 2007

ÖGEL, Bahaeddin, "Türk Ailesinde Kadın", *Kadın Ansiklopedisi*, Tercüman Yayınları, İstanbul 1984

ÖRNEK, Sedat Veyis, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1971

ÖRNEK, Sedat Veyis, *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1979

ÖZDEMİR, Hasan, "Türkiyede Ziyaret Gelenekleri", *Türk Aile Ansiklopedisi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991

ÖZEN, Kutlu, "Doğu Anadolu'da Eski Türk İnancının İzleri", *Türk Dünyası ve Araştırmaları Dergisi*

ÖZTÜRK, İsmail, “Yenikent(Hamarat) Köyünde Evlenme Adetleri, *Türk Kültürü Dergisi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1973

PARMAKSIZOĞLU, İsmet, *İbn Batuta Seyahatnamesi'nden Seçmeler*, MEB İstanbul 1971

POLAT Kemal, *Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnanışlar*, TDV, Ankara 2005

RADLOFF, Wilhelm, *Sibirya'dan I*, Çev.: Ahmet Temir, Maarif Basımevi, İstanbul 1956

RAHMAN, Fazlur, *İslam*, Çev.: Mehmet Dağ-Mehmet Aydın, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1981

SAÇKESEN, Ahmet, “Er Tabıldı Destanında Kadın Tipleri”, *Turkish Studies Dergisi Tunca Kortantamer Özel Sayısı-I*, 2007

SAKAOĞLU, Saim, “Anadolu Folklorunda Göktürk İzleri”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın*, Eylül 1985

SANTUR, Meltem E., “Evlenme Adetleri”, *Anayurttan Atayurda Türk Dünyası Dergisi*

SEVİNÇ, Necdet, *Türklerde Kadın ve Aile*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2007

SEZEN, Lütfi, *Erzurum Şehir Folkloru*, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi 1993

SULOCCA, Murteza, *Üsküp ve Çevresinde Ölüm İle İlgili İnanç ve Uygulamalar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi 2006

ŞEŞEN, Ramazan, *İbn Fazlan Seyahatnamesi Tercümesi*, Bedir Yayınevi, İstanbul 1975

ŞİMŞEK, Esmâ, “Anadolu’da Yağmur Duasına Bağlı Oynanan Bir Oyun: Çömceli Gelin”, *MFD*, S 60, 2003

ŞİŞMAN, Bekir, "İslamiyet Öncesi Türk İnanç ve Ritüellerinin Samsun ve Yöresindeki İzleri", *Türk Kültürü Dergisi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1996

TANYU, Hikmet, *İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnanıcı*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1980

TANYU, Hikmet, *Türklerde Taşla İlgili İnanışlar*, Elips Yayıncılık, Ankara 2007

TANYU, Hikmet, "Türk Töresi Üzerine Araştırma", *AÜİFD*, Ankara 1978

TAŞ, Hülya, "Bir Alevi Köyü: Bursa Şehitler Köyünde Evlenme Törenleri", *MFD*, 2008

TEKİN, Talat, *Orhon Yazıtları*, TDK, Anlara 2008

TEOMAN Zeki, "Gülzar Hatun", *Türk dünyası Dergisi*

TOPALOĞLU, Bekir, *İslamda Kadın*, Yağmur Yayınevi, İstanbul 1981

TUKSAL, Hidayet Şefkatli, *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*, Kitabiyat, Ankara 2000

TUNA, Sibel Turhan, "Türk Dünyasındaki Düğünlerde Koltuklama ve Kırmızı Kuşak Bağlama Geleneği", *Bilig Dergisi*, SFN Yayıncılık, Ankara 2006

TÜLÜCÜ Süleyman, "Divanü Lûgat-it Türk'te Kadın İçin Kullanılan Sözler", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 1982

TÜMER, Günay, *Hıristiyanlık ve İslam'da Hz. Meryem*, TDV, Ankara 2008

TÜRKAN, Kadriye, "Yugoslavya'dan Gelerek Ege Bölgesine Yerleşen Türk Kökenli Arnavutlara Ait Düğün Gelenekleri", *MFD*, 2003

TÜRKDOĞAN, Orhan, "Eski Türklerde Aile ve Evlilik Sistemi III", *Türk Kültürü Dergisi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 2002

TÜRKDOĞAN, Orhan, "Doğu Bölgesinde Halkın Sağlık ve Hijyenle İlgili Tutum ve İnançları", *Türk Etnoğrafya Dergisi*, Ankara 1970

TÜRKÖNE, Mualla, *Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü*, Ark Yayınevi, Ankara 1995

USLU, Şükrü, "Darende ve Çevresinde Halk İnanışları", *MFD*, 2004

ÜNAL, Asife, *Yahudilik'te, Hıristiyanlık'ta ve İslam'da Evlilik*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998

YALVAÇ, Mehmet, "Bilecik Düğün Adetleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 1984

YASDIMAN, Hakkı, "Yahudilikte Kadınlarla İlgili Müspet Söylemler Bağlamında Bazı Tespitler", *DEÜİFD*, İzmir 2002

YASDIMAN, Hakkı, "Yahudi Kutsal Metinlerinde Kadın Karşıtı Söylemler", *DEÜİFD*, İzmir 2002

YAVUZ, Emrah, *Harput Halk Kültüründe Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi 2005

YAZIR, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kuran Dili*, Feza Gazetecilik Yayınları, İstanbul

YILDIRIM, Hüsamettin, "Kırgız Türklerinde Umay Ana İnanışı", *Türk Kültürü Dergisi*, Ankara 1992

YILMAZ, Adile Anıl, "Kutadgu Bilig'de Kadın", *Hacı Bektaş Veli Dergisi*, Ankara 2004

YILMAZ, Ayfer, "Türk Kültüründe Kadın", *MFD*, 2004

YÖRÜKAN, Yusuf Ziya, *Şamanizm*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006

YURTOĞLU, İbrahim, *Kızılcahamam ve Çevresinin Halk Bilimi Üzerine Bir Araştırma*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi 2006

İNTERNET KAYNAKLARI (29.06.2010)

(MAKALELER)

ARIKAN, Murat, “Yurdumuzda Görülen Gıdaya Bağlı İlginç Düğün Adetleri”,
http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/murat_arikan_dugun_adetleri.pdf

ARTUN, Erman, “Çukurova Konar-Göçer Türkmenlerinin Halk Kültüründe Eski Türk İnancının Etkisi”,
http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/artun_konar_gocer.pdf

AYNA, Sevilay, “Boruktolu (Meram/Konya) Köyü’nden Adet ve İnanmalar”,
http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/sevilay_ayva_boruktolu_adet_inanmalar.pdf

ERSOY, Ruhi, “Kadın Kamlar’dan Göçerevli Türkmenler’de “Ebelik” Kurumuna Dönüşüm”
http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/ruhi_ersoy_ebelik.pdf

GÜLSÜN, Arife, “Divan-u Lugat’it-Türk’te Kadın ve Onun Dünyası”,
<http://arifegulsun.blogcu.com/divanu-lugati-t-turk-te-kadin-ve-onun-dunyasi%5B1/4314724>

KALAFAT, Yaşar, “Hamse Türklerinde Halk Kültürü”,
http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/kalafat_hamse.pdf

KALAFAT, Yaşar, “Çepni Türk Halk İnançları”,
http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/kalafat_cepni.pdf

KALAFAT, Yaşar, “Horasan Türk Halk İnanışları”,
http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/kalafat_horasan.pdf

KALAFAT, Yaşar, “Halaç Türklerinde Halk İnanışları”,
http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/kalafat_halac.pdf

KALAFAT, Yaşar, “Anadolu ve İran’da Karşılaştırılmalı Türk Halk İnançları”,
<http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/56.php>

KALAFAT, Yaşar, “Karir Türk Halk İnanışları”,

<http://www.yasarkalafat.info/index.php?l=newsdetails&w=1&yid=69>

KARAKAŞ, Ayhan, “Osmaniye’de Durmayan çocuk İçin Yapılan Uygulamalar ve Bunlardaki Eski Kültür İzleri”,

http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/karakas_osmaniye.pdf

KAYA, Doğan, “Gagauz Türklerinde Düğünle İlgili Terimler”,

http://dogankaya.com/fotograf/gagauzlarda_dugun_terimleri.pdf

KAYA, Doğan, “Sivas’ta Çeşitli İnanışlar”,

http://dogankaya.com/fotograf/sivasta_cesitli_inanclar.pdf

MAMBETKALİYEV, Sultan, “Şamanizm ve Çocuk Folkloru”,

<http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/55.php>

ÖZCAN, Hüseyin, “Anadolu Alevi Kültüründe Kadına Bakışın Temelleri”

http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/huseyin_ozcan_anadolu_alevi_kulturu_kadina_bakis_temeller.pdf

TATLILIOĞLU, Durmuş, Din Sosyolojisi Açısından Türkmen Ailesi ve Kuruluşu: Düğün, Nikah ve Boşanma

http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/durmus_tatlilioglu_sosyoloji_turkmen_dugun_nikah.pdf

YUGUŞEVA, Nadya, “Altaylarda Kamlık(Şamanizm) İnancı ve Anadolu’daki Yansımaları”, http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/halkbilim_ana_04.php

(FOTOĞRAFLAR)

<http://www.dugundavet.com/images/001-128%5B1%5D.jpg>

<http://www.ertugrulgazi.tr.gg/Y-Oe-R-Ue-K-D-Ue-G-Ue-N-Ue-.htm>

<http://www.showhaber.com/tabutunun-ustune-gelinlik-koydular-194368.htm>

FOTOĞRAFLAR

Foto 1: dallarına dilek tutularak çaput bağlanmış ağaç (Bünyamin Borazan, şanlıurfa ve çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005)

Foto 2: Fatma Ana otu, kapalıyken (Rukiye Aysun İNAN, 05.06.2010)

Foto 3: Fatma Ana otunun suda bekletilince açılmış hali
(Rukiye Aysun İNAN, 06.06.2010)

Foto 4: Al yazma ile alkarısından korunmaya çalışılan bebek(Neriman Sinem Akyol, Adana Halk Kültüründe Halk inançları, Bayramlar ve Törenler, Adana: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006)

Foto 5: Adana(Karaisali)'da nişanda şerbet içme töreni, (Zeynep Kök, Karaisali Halk Kültürü Araştırmaları, Adana: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006)

Foto 6: Eskişehir, Ertuğrul Gazi Yörüklerinin bayrak asma töreni (<http://www.ertugrulgazi.tr.gg/Y-Oe-R-Ue-K-D-Ue-G-Ue-N-Ue-.htm> 29.06.2010)

Foto 7: Geline kına yakılırken (<http://www.dugundavet.com/images/001-128%5B1%5D.jpg> 29.06.2010)

Foto 8: Türbe ziyareti yapan bir gelin (Rukiye İçli, Sosyolojik Açıdan Ziyaret Fenomeni(Erzurum Abdurrahman Gazi Türbesi Örneği), Atatürk Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007)

Foto 9: Düğün zamanına az kalan genç kızın tabutu
(<http://www.showhaber.com/tabunun-ustune-gelinlik-koydular-194368.htm>
29.06.2010)

ÖZET

Türkler tarih boyunca farklı dinlere inanmış, farklı coğrafyalarda yaşamışlardır. Ancak Orta Asya'dan günümüze, farklı dinlere inanılsa da halk inanışları yaşamaya devam etmiştir. Tezde kadınla ilgili Türk halk inanışları incelenmiştir.

Tezin giriş bölümünde çeşitli kültür ve dinlerde kadının yeri anlatılmıştır. Birinci bölümde Türklerde kadının yeri hakkında bilgi verilmiştir. Böylece bu iki bölümün karşılaştırılması amaçlanmıştır.

İkinci bölümde geçiş dönemleri olan doğum, evlilik ve ölümden kadınla ilgili halk inanışlarına yer verilmiştir. Bu geçiş dönemlerindeki halk inanışlarının çoğunlukla kadın etrafında toplandığı görülmüştür. Kadın evliyalara ait türbe ve ziyaret yerlerinin hikayelerine yer verilmiş ve bunların halk inanışlarıyla ilgisi üzerinde durulmuştur.

Bütün bilgiler değerlendirildiğinde Türk halk inanışlarında kadının önemli ve saygın bir yere sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

ABSTRACT

Turks have believed in different religions during history and have lived in different geographies. However folk beliefs continue living from Middle Asia until today although they believe in different religions. Turkish folk beliefs concerning women are analyzed in the thesis.

Women's place in various cultures and religions are described in the introduction section of the thesis. Information is given in the first part concerning the place of women among Turks. Thus it is aimed to compare and contrast these two sections.

In the second section; folk beliefs concerning women in the transition periods such as birth, marriage and death are taken into consideration. It is seen that most of the folk beliefs in those periods are gathered around women. Stories of tombs and religious places concerning women saints are stated and their relevance with folk beliefs is emphasized.

When we consider all the gathered information, it is therefore understood that women have an important and respectful place in Turkish public beliefs.